ശ്രീഃ

ശ്രീമതേ രാമാനുജായ നമഃ

ശ്രീമതേ നിഗമാന്തമഹാദേശികായ നമഃ

ശ്രീപരാശരമഹർഷിപ്രണീതേ ശ്രീവിഷ്ണുപുരാണേ

॥ ദ്വിതീയോംശഃ ॥

This document has been prepared by

Sunder Kidāmbi

with the blessings of

ശ്രീ രംഗരാമാനുജ മഹാദേശികൻ

His Holiness śrīmad āṇḍavan śrīraṅgam

വിഷയസൂചീ

1	പ്രഥമോഽധ്യായഃ	**2**
2	ദ്വിതീയോഽധ്യായഃ	**7**
3	തൃതീയോഽധ്യായഃ	**13**
4	ചതുർഥോഽധ്യായഃ	**17**
5	പഞ്ചമോഽധ്യായഃ	**28**
6	ഷഷ്ഠോഽധ്യായഃ	**31**
7	സപ്തമോഽധ്യായഃ	**37**
8	അഷ്ടമോഽധ്യായഃ	**42**
9	നവമോഽധ്യായഃ	**55**
10	ദശമോഽധ്യായഃ	**58**
11	ഏകാദശോഽധ്യായഃ	**61**
12	ദ്വാദശോഽധ്യായഃ	**64**
13	ത്രയോദശോഽധ്യായഃ	**70**
14	ചതുർദശോഽധ്യായഃ	**82**
15	പഞ്ചദശോഽധ്യായഃ	**86**
16	ഷോഡശോഽധ്യായഃ	**91**

ശ്രീഃ

ശ്രീമതേ രാമാനുജായ നമഃ

ശ്രീമതേ നിഗമാന്തമഹാദേശികായ നമഃ

॥ ദ്വിതീയേംഽശേ പ്രഥമോഽധ്യായഃ ॥

ശ്രീമൈത്രേയ ഉവാച

ഭഗവൻസമ്യഗാഖ്യാതം മമൈതദഖിലം ത്വയാ ।
ജഗതഃ സർഗസംബന്ധി യത്പൃഷ്ടോഽസി ഗുരോ മയാ ॥ **1** ॥ 1

യോഽയമംശോ ജഗത്സൃഷ്ടിസംബന്ധോ ഗദിതസ്ത്വയാ ।
തത്രാഹം ശ്രോതുമിച്ഛാമി ഭൂയോഽപി മുനിസത്തമ ॥ **2** ॥ 2

പ്രിയവ്രതോത്താനപാദൗ സുതൗ സ്വായംഭുവസ്യ യൗ ।
തയോരുത്താനപാദസ്യ ധ്രുവഃ പുത്രസ്ത്വയോദിതഃ ॥ **3** ॥ 3

പ്രിയവ്രതസ്യ നൈവോക്താ ഭവതാ ദ്വിജ സന്തതിഃ ।
താമഹം ശ്രോതുമിച്ഛാമി പ്രസന്നോ വക്തുമർഹസി ॥ **4** ॥ 4

ശ്രീപരാശര ഉവാച

കർദമസ്യാത്മജാം കന്യാമുപയേമേ പ്രിയവ്രതഃ ।
സമ്രാട് കുക്ഷിശ്ച തത്കന്യേ ദശപുത്രാസ്തഥാഽപരേ ॥ **5** ॥ 5

മഹാപ്രജ്ഞാ മഹാവീര്യാ വിനീതാ ദയിതാ പിതുഃ ।
പ്രിയവ്രതസുതാഃ ഖ്യാതാസ്തേഷാം നാമാനി മേ ശൃണു ॥ **6** ॥ 6

ആഗ്നീധ്രശ്ചാഗ്നിബാഹുശ്ച വപുഷ്മാന്ദ്യുതിമാംസ്തഥാ ।
മേധാ മേധാതിഥിർഭവ്യഃ സവനഃ പുത്ര ഏവ ച ॥ **7** ॥ 7

ജ്യോതിഷ്മാന്ദശമസ്തേഷാം സത്യനാമാ സുതോഽഭവത് ।
പ്രിയവ്രതസ്യ പുത്രാസ്തേ പ്രഖ്യാതാ ബലവീർയതഃ ॥ **8** ॥ 8

മേധാഗ്നിബാഹുപുത്രാസ്തു ത്രയോ യോഗപരായണാഃ।
ജാതിസ്മരാ മഹാഭാഗാ ന രാജ്യായ മനോ ദധുഃ ॥ **9** ॥ 9

നിർമലാഃ സർവകാലന്തു സമസ്താർഥേഷു വൈ മുനേ।
ചക്രുഃ ക്രിയാം യഥാൻയായമഫലാകാങ്ക്ഷിണോ ഹി തേ ॥ **10** ॥ 10

പ്രിയവ്രതോ ദദൗ തേഷാം സപ്താനാം മുനിസത്തമ।
സപ്തദ്വീപാനി മൈത്രേയ വിഭജ്യ സുമഹാത്മനാം ॥ **11** ॥ 11

ജംബൂദ്വീപം മഹാഭാഗ സാഗ്നീധ്രായ ദദൗ പിതാ।
മേധാതിഥേസ്തഥാ പ്രാദാത്പ്ലക്ഷദ്വീപം തഥാപരം ॥ **12** ॥ 12

ശാൽമലേ ച വപുഷ്മന്തം നരേന്ദ്രമഭിഷിക്തവാൻ।
ജ്യോതിഷ്മന്തം കുശദ്വീപേ രാജാനം കൃതവാൻപ്രഭുഃ ॥ **13** ॥ 13

ദ്യുതിമന്തം ച രാജാനം ക്രൗഞ്ചദ്വീപേ സമാദിശത്।
ശാകദ്വീപേശ്വരം ചാപി ഭവ്യം ചക്രേ പ്രിയവ്രതഃ।
പുഷ്കരാധിപതിം ചക്രേ സവനം ചാപി സ പ്രഭുഃ ॥ **14** ॥ 14

ജംബൂദ്വീപേശ്വരോ യസ്തു ആഗ്നീധ്രോ മുനിസത്തമ ॥ **15** ॥ 15

തസ്യ പുത്രാ ബഭൂവുസ്തേ പ്രജാപതിസമാ നവ।
നാഭിഃ കിമ്പുരുഷശ്ചൈവ ഹരിവർഷ ഇലാവൃതഃ ॥ **16** ॥ 16

രമ്യോ ഹിരൺവാൻഷഷ്ഠശ്ച കുരുർഭദ്രാശ്വ ഏവ ച।
കേതുമാലസ്തഥൈവാൻയഃ സാധുചേഷ്ടോഽഭവന്നൃപഃ ॥ **17** ॥ 17

ജംബൂദ്വീപവിഭാഗാംശ്ച തേഷാം വിപ്ര നിശാമയ।
പിത്രാ ദത്തം ഹിമാഹ്വം തു വർഷം നാഭേസ്തു ദക്ഷിണം ॥ **18** ॥ 18

ഹേമകൂടം തഥാ വർഷം ദദൗ കിമ്പുരുഷായ സഃ।
തൃതീയം നൈഷധം വർഷം ഹരിവർഷായ ദത്തവാൻ ॥ **19** ॥ 19

ഇലാവൃതായ പ്രദദൗ മേരുർയത്ര തു മധ്യമഃ।
നീലാചലാശ്രിതം വർഷം രമ്യായ പ്രദദൗ പിതാ ॥ **20** ॥ 20

ശ്വേതം തദുത്തരം വർഷം പിത്രാ ദത്തം ഹിരൺവതേ ॥ **21** ॥ 21

യദുത്തരം ശൃംഗവതോ വർഷം തത്കുരവേ ദദൗ।
മേരോഃ പൂർവേണ യദ്വർഷം ഭദ്രാശ്വായ പ്രദത്തവാൻ ॥ **22** ॥ 22

ഗന്ധമാദനവർഷം തു കേതുമാലായ ദത്തവാൻ।
ഇത്യേതാനി ദദൗ തേഭ്യഃ പുത്രേഭ്യഃ സ നരേശ്വരഃ ॥ **23** ॥ 23

വർഷേഷ്വേതേഷു താൻപുത്രാനഭിഷിച്യ സ ഭൂമിപഃ।
ശാലഗ്രാമം മഹാപുൺയം മൈത്രേയ തപസേ യയൗ ॥ **24** ॥ 24

യാനി കിമ്പുരുഷാദീനി വർഷാൺയഷ്ടൗ മഹാമുനേ।
തേഷാംസ്വാഭാവികീസിദ്ധിഃ സുഖപ്രായാഹ്യയത്നതഃ ॥ **25** ॥ 25

വിപർയയോ ന തേഷ്വസ്തി ജരാമൃത്യുഭയം ന ച।
ധർമാധർമൗ ന തേഷ്വാസ്താം നോത്തമാധമമധ്യമാഃ।
ന തേഷ്വസ്തി യുഗാവസ്ഥാ ക്ഷേത്രേഷ്വഷ്ടസു സർവദാ ॥ **26** ॥ 26

ഹിമാഹ്വയം തു വൈ വർഷം നാഭേരാസീൻമഹാത്മനഃ।
തസ്യർഷഭോഽഭവത്പുത്രോ മേരുദേവ്യാം മഹാദ്യുതിഃ ॥ **27** ॥ 27

ഋഷഭാദ്ഭരതോ ജജ്ഞേ ജ്യേഷ്ഠഃ പുത്രശതസ്യ സഃ।
കൃത്വാ രാജ്യം സ്വധർമേണ തഥേഷ്ട്വാ വിവിധാൻമഖാൻ ॥ **28** ॥ 28

അഭിഷിച്യ സുതം വീരം ഭരതം പൃഥിവീപതിഃ।
തപസേ സ മഹാഭാഗഃ പുലഹസ്യാശ്രമം യയൗ ॥ **29** ॥ 29

വാനപ്രസ്ഥവിധാനേന തത്രാപി കൃതനിശ്ചയഃ।
തപസ്തേപേ യഥാൻയായമിയാജ സ മഹീപതിഃ ॥ **30** ॥ 30

തപസാ കർഷിതോഽത്യർഥം കൃശോ ധമനിസന്തതഃ।
നഗ്നോ വീടാം മുഖേ കൃത്വാ വീരാധ്വാനം തതോ ഗതഃ ॥ **31** ॥ 31

തതശ്ച ഭാരതം വർഷമേതൽലോകേഷു ഗീയതേ।
ഭരതായ യതഃ പിത്രാ ദത്തം പ്രാതിഷ്ഠതാ വനം ॥ **32** ॥ 32

സുമതിർഭരതസ്യാഭൂത്പുത്രഃ പരമധാർമികഃ।
കൃത്വാ സമ്യഗ്ദദൗ തസ്മൈ രാജ്യമിഷ്ടമഖഃ പിതാ ॥ **33** ॥ 33

പുത്രസങ്ക്രാമിതശ്രീസ്തു ഭരതഃ സ മഹീപതിഃ।
യോഗാഭ്യാസരതഃ പ്രാണാൻ ശാലഗ്രാമേഽത്യജൻമുനേ ॥ **34** ॥ 34

അജായത ച വിപ്രോഽസൗ യോഗിനാം പ്രവരേ കുലേ।
മൈത്രേയ തസ്യ ചരിതം കഥയിഷ്യാമി തേ പുനഃ ॥ **35** ॥ 35

സുമതേസ്തേജസസ്തസ്മാദിന്ദ്രദ്യുമ്നോ വ്യജായത।
പരമേഷ്ഠീ തതസ്തസ്മാത്പ്രതിഹാരസ്തദൻവയഃ ॥ **36** ॥ 36

പ്രതിഹർതേതി വിഖ്യാത ഉത്പന്നസ്തസ്യ ചാത്മജഃ।
ഭവസ്തസ്മാദഥോദ്ഗീഥഃ പ്രസ്താവസ്തത്സുതോ വിഭുഃ ॥ **37** ॥ 37

പൃഥുസ്തതസ്തതോ നക്തോ നക്തസ്യാപി ഗയഃ സുതഃ।
നരോ ഗയസ്യ തനയസ്തത്പുത്രോഽഭൂദ്വിരാട് തതഃ ॥ **38** ॥ 38

തസ്യ പുത്രോ മഹാവീർയോ ധീമാംസ്തസ്മാദജായത।
മഹാന്തസ്തത്സുതശ്ചാഭൂൻമനസ്യുസ്തസ്യ ചാത്മജഃ ॥ **39** ॥ 39

ത്വഷ്ടാ ത്വഷ്ടുശ്ച വിരജോ രജസ്തസ്യാപ്യഭൂത്സുതഃ।
ശതജിദ്രജസസ്തസ്യ ജജ്ഞേ പുത്രശതം മുനേ ॥ **40** ॥ 40

വിഷ്വഗ്ജ്യോതിഃ പ്രധാനാസ്തേ
യൈരിമാ വർദ്ധിതാഃ പ്രജാഃ।

തൈരിദം ഭാരതം വർഷം
നവഭേദമലങ്കൃതം ॥ **41** ॥ 41

തേഷാം വംശപ്രസൂതൈശ്ച ഭുക്തേയം ഭാരതീ പുരാ ।
കൃതത്രേതാദിസർഗേണ യുഗാഖ്യാമേകസപ്തതിം ॥ **42** ॥ 42

ഏഷ സ്വായംഭുവഃ സർഗോ യേനേദം പൂരിതം ജഗത് ।
വാരാഹേ തു മുനേ കൽപേ പൂർവമൻവന്തരാധിപഃ ॥ **43** ॥ 43

॥ ഇതി ശ്രീവിഷ്ണുപുരാണേ ദ്വിതീയേംശേ പ്രഥമോഽധ്യായഃ ॥

ശ്രീഃ

ശ്രീമതേ രാമാനുജായ നമഃ

ശ്രീമതേ നിഗമാന്തമഹാദേശികായ നമഃ

॥ ദ്വിതീയേംऽശേ ദ്വിതീയോऽധ്യായഃ ॥

ശ്രീമൈത്രേയ ഉവാച

കഥിതോ ഭവതാ ബ്രഹ്മൻസർഗഃ സ്വായംഭുവശ്ച മേ ।
ശ്രോതുമിച്ഛാമ്യഹം ത്വത്തഃ സകലം മണ്ഡലം ഭുവഃ ॥ **1** ॥ 44

യാവന്തഃ സാഗരാ ദ്വീപാസ്തഥാ വർഷാണി പർവതാഃ ।
വനാനി സരിതഃ പുർയോ ദേവാദീനാം തഥാ മുനേ ॥ **2** ॥ 45

യത്പ്രമാണമിദം സർവം യദാധാരം യദാത്മകം ।
സംസ്ഥാനമസ്യ ച മുനേ യഥാവദ്വക്തുമർഹസി ॥ **3** ॥ 46

ശ്രീപരാശര ഉവാച

മൈത്രേയ ശ്രൂയതാമേതത്സങ്ക്ഷേപാദ് ഗദതോ മമ ।
നാസ്യ വർഷശതേനാപി വക്തും ശക്യോ ഹി വിസ്തരഃ ॥ **4** ॥ 47

ജംബൂപ്ലക്ഷാഹ്വയൗ ദ്വീപൗ ശാൽമലശ്ചാപരോ ദ്വിജ ।
കുശഃ ക്രൗഞ്ചസ്തഥാ ശാകഃ പുഷ്കരശ്ചൈവ സപ്തമഃ ॥ **5** ॥ 48

ഏതേ ദ്വീപാഃ സമുദ്രൈസ്തു സപ്ത സപ്തഭിരാവൃതാഃ ।
ലവണേക്ഷുസുരാസർപിർദധിദുഗ്ധജലൈഃ സമം ॥ **6** ॥ 49

ജംബൂദ്വീപഃ സമസ്താനാമേതേഷാം മധ്യസംസ്ഥിതഃ ।
തസ്യാപി മേരുർമൈത്രേയ മധ്യേ കനകപർവതഃ ॥ **7** ॥ 50

ചതുരാശീതിസാഹസ്രോ യോജനൈരസ്യ ചോച്ഛ്രയഃ ॥ **8** ॥ 51

പ്രവിഷ്ടഃ ഷോഡശാധസ്താ -
ദ്ദ്വാത്രിംശൻമൂർധ്നി വിസ്തൃതഃ।
മൂലേ ഷോഡശസാഹസ്രോ
വിസ്താരസ്തസ്യ സർവശഃ ॥ **9** ॥ 52

ഭൂപദ്മസ്യാസ്യ ശൈലോഽസൗ കർണികാകാരസംസ്ഥിതഃ ॥ **10** ॥ 53

ഹിമവാൻഹേമകൂടശ്ച നിഷധശ്ചാസ്യ ദക്ഷിണേ।
നീലഃ ശ്വേതശ്ച ശൃംഗീ ച ഉത്തരേ വർഷപർവതാഃ ॥ **11** ॥ 54

ലക്ഷപ്രമാണൗ ദ്വൗ മധ്യൗ ദശഹീനാസ്തഥാപരേ।
സഹസ്ത്രദ്വിതയോച്ഛ്രായാസ്താവദ്വിസ്താരിണശ്ച തേ ॥ **12** ॥ 55

ഭാരതം പ്രഥമം വർഷം തതഃ കിമ്പുരുഷം സ്മൃതം।
ഹരിവർഷം തഥൈവാൻയൻമേരോർദക്ഷിണതോ ദ്വിജ ॥ **13** ॥ 56

രമ്യകം ചോത്തരം വർഷം തസ്യൈവാനു ഹിരൺമയം।
ഉത്തരാഃ കുരവശ്ചൈവ യഥാ വൈ ഭാരതം തഥാ ॥ **14** ॥ 57

നവസാഹസ്ത്രമേകൈകമേതേഷാം ദ്വിജസത്തമ।
ഇലാവൃതം ച തൻമധ്യേ സൗവർണോ മേരുരുച്ഛ്രിതഃ ॥ **15** ॥ 58

മേരോശ്ചതുർദിശം തത്തു നവസാഹസ്രവിസ്തൃതം।
ഇലാവൃതം മഹാഭാഗ ചത്വാരശ്ചാത്ര പർവതാഃ ॥ **16** ॥ 59

വിഷ്കംഭാ രചിതാ മേരോർയോജനായുതമുച്ഛ്രിതാഃ ॥ **17** ॥ 60

പൂർവേണ മന്ദരോ നാമ ദക്ഷിണേ ഗന്ധമാദനഃ।
വിപുലഃ പശ്ചിമേ പാർശ്വേ സുപാർശ്വശ്ചോത്തരേ സ്മൃതഃ ॥ **18** ॥ 61

കദംബസ്തേഷു ജംബൂശ്ച പിപ്പലോ വട ഏവ ച।
ഏകാദശശതായാമാഃ പാദപാ ഗിരികേതവഃ ॥ **19** ॥ 62

ജംബൂദ്വീപസ്യ സാ ജംബൂർനാമഹേതുർമഹാമുനേ।
മഹാഗജപ്രമാണാനി ജംബ്വാസ്തസ്യാഃ ഫലാനി വൈ।
പതന്തി ഭൂഭൃതഃ പൃഷ്ഠേ ശീർയമാണാനി സർവതഃ ॥ **20** ॥ 63

രസേന തേഷാം പ്രഖ്യാതാ തത്ര ജാംബൂനദീതി വൈ।
സരിത്പ്രവർത്തതേ ചാപി പീയതേ തന്നിവാസിഭിഃ ॥ **21** ॥ 64

ന സ്വേദോ ന ച ദൗർഗന്ധ്യം ന ജരാ നേന്ദ്രിയക്ഷയഃ।
തത്പാനാത്സ്വച്ഛമനസാം ജനാനാം തത്ര ജായതേ ॥ **22** ॥ 65

തീരമൃത്തദ്രസം പ്രാപ്യ സുഖവായുവിശോഷിതാ।
ജാംബൂനദാഖ്യം ഭവതി സുവർണം സിദ്ധഭൂഷണം ॥ **23** ॥ 66

ഭദ്രാശ്വം പൂർവതോ മേരോഃ കേതുമാലം ച പശ്ചിമേ।
വർഷേ ദ്വേ തു മുനിശ്രേഷ്ഠ തയോർമധ്യമിലാവൃതഃ ॥ **24** ॥ 67

വനം ചൈത്രരഥം പൂർവേ ദക്ഷിണേ ഗന്ധമാദനം।
വൈഭ്രാജം പശ്ചിമേ തദ്വദുത്തരേ നന്ദനം സ്മൃതം ॥ **25** ॥ 68

അരുണോദം മഹാഭദ്രമസിതോദം സമാനസം।
സരാംസ്യേതാനി ചത്വാരി ദേവഭോഗ്യാനി സർവദാ ॥ **26** ॥ 69

ശീതാംഭശ്ച കുമുന്ദശ്ച കുരരീ മാൽയവാംസ്തഥാ।
വൈകങ്കപ്രമുഖാ മേരോഃ പൂർവതഃ കേസരാചലാഃ ॥ **27** ॥ 70

ത്രികൂടഃ ശിശിരശ്ചൈവ പതംഗോ രുചകസ്തഥാ।
നിഷദാദ്യാ ദക്ഷിണതസ്തസ്യ കേസരപർവതാഃ ॥ **28** ॥ 71

ശിഖിവാസാഃ സവൈഡൂർയഃ കപിലോ ഗന്ധമാദനഃ।
ജാരുധിപ്രമുഖാസ്തദ്വത്പശ്ചിമേ കേസരാചലാഃ ॥ **29** ॥ 72

മേരോരനന്തരാംഗേഷു ജഠരാദിഷ്വവസ്ഥിതാഃ।
ശംഖകൂടോഽഥ ഋഷഭോ ഹംസോ നാഗസ്തഥാപരഃ।
കാലഞ്ജാദ്യാശ്ച തഥാ ഉത്തരേ കേസരാചലാഃ ॥ **30** ॥ 73

ചതുർദശസഹസ്ത്രാണി യോജനാനാം മഹാപുരീ।
മേരോരുപരി മൈത്രേയ ബ്രഹ്മണഃ പ്രഥിതാ ദിവി ॥ **31** ॥ 74

തസ്യാസ്സമന്തതശ്ചാഷ്ടൗ ദിശാസു വിദിശാസു ച।
ഇന്ദ്രാദിലോകപാലാനാം പ്രഖ്യാതാഃ പ്രവരാഃ പുരഃ ॥ **32** ॥ 75

വിഷ്ണുപാദവിനിഷ്ക്രാന്താ പ്ലാവയിത്വേന്ദുമണ്ഡലം।
സമന്താദ് ബ്രഹ്മണഃ പുർയാം ഗംഗാ പതതി വൈ ദിവഃ ॥ **33** ॥ 76

സാ തത്ര പതിതാ ദിക്ഷു ചതുർദ്ധാ പ്രതിപദ്യതേ।
സീതാ ചാലകനന്ദാ ച ചക്ഷുർഭദ്രാ ച വൈ ക്രമാത് ॥ **34** ॥ 77

പൂർവേണ ശൈലാത്സീതാ തു ശൈലം യാത്യന്തരിക്ഷഗാ।
തതശ്ച പൂർവവർഷേണ ഭദ്രാശ്വേനൈതി സാർണവം ॥ **35** ॥ 78

തഥൈവാലകനന്ദാപി ദക്ഷിണേനൈത്യ ഭാരതം।
പ്രയാതി സാഗരം ഭൂത്വാ സപ്തഭേദാ മഹാമുനേ ॥ **36** ॥ 79

ചക്ഷുശ്ച പശ്ചിമഗിരീനതീത്യ സകലാംസ്തതഃ।
പശ്ചിമം കേതുമാലാഖ്യം വർഷം ഗത്വൈതി സാഗരം ॥ **37** ॥ 80

ഭദ്രാ തഥോത്തരഗിരീനുത്തരാംശ്ച തഥാ കുരൂൻ।
അതീത്യോത്തരമംഭോധിം സമഭ്യേതി മഹാമുനേ ॥ **38** ॥ 81

ആനീലനിഷധായാമൗ മാൽയവദ്ഗന്ധമാദനൗ।
തയോർമധ്യഗതോ മേരുഃ കർണികാകാരസംസ്ഥിതഃ ॥ **39** ॥ 82

ഭാരതാഃ കേതുമാലാശ്ച ഭദ്രാശ്വാഃ കുരവസ്തഥാ।
പത്രാണി ലോകപദ്മസ്യ മർയാദാശൈലബാഹ്യതഃ ॥ **40** ॥ 83

ജഠരോ ദേവകൂടശ്ച മർയാദാപർവതാവുഭൗ।
തൗ ദക്ഷിണോത്തരായാമാവാനീലനിഷധായതൗ ॥ **41** ॥ 84

ഗന്ധമാദനകൈലാസൗ പൂർവപശ്ചായതാവുഭൗ।
അശീതിയോജനായാമാവർണവാന്തർവ്യവസ്ഥിതൗ ॥ **42** ॥ 85

നിഷധഃ പാരിയാത്രശ്ച മർയാദാപർവതാവുഭൗ।
മേരോഃ പശ്ചിമദിഗ്ഭാഗേ യഥാ പൂർവേ തഥാ സ്ഥിതൗ ॥ **43** ॥ 86

ത്രിശൃംഗോ ജാരുധിശ്ചൈവ ഉത്തരൗ വർഷപർവതൗ।
പൂർവപശ്ചായതാവേതാവർണവാന്തർവ്യവസ്ഥിതൗ ॥ **44** ॥ 87

ഇത്യേതേ മുനിവർയോക്താ മർയാദാപർവതാസ്തവ।
ജഠരാദ്യാഃ സ്ഥിതാ മേരോസ്തേഷാം ദ്വൗ ദ്വൗ ചതുർദിശം ॥ **45** ॥ 88

മേരോശ്ചതുർദിശം യേ തു പ്രോക്താഃ കേസരപർവതാഃ।
ശീതാന്താദ്യാ മുനേ തേഷാമതീവ ഹി മനോരമാഃ।
ശൈലാനാമന്തരേ ദ്രോണ്യഃ സിദ്ധചാരണസേവിതാഃ ॥ **46** ॥ 89

സുരമ്യാണി തഥാ താസു കാനനാനി പുരാണി ച।
ലക്ഷ്മീവിഷ്ണ്വഗ്നിസൂർയാദിദേവാനാം മുനിസത്തമ।
താസ്വായതനവർയാണി ജുഷ്ടാനി വരകിന്നരൈഃ ॥ **47** ॥ 90

ഗന്ധർവയക്ഷരക്ഷാംസി തഥാ ദൈതേയദാനവാഃ।
ക്രീഡന്തി താസു രമ്യാസു ശൈലദ്രോണീഷ്വഹർനിശം ॥ **48** ॥ 91

ഭൗമാ ഹ്യേതേ സ്മൃതാഃ സ്വർഗാ ധർമിണാമാലയാ മുനേ।
നൈതേഷു പാപകർമാണോ യാന്തി ജൻമശതൈരപി ॥ **49** ॥ 92

ഭദ്രാശ്വേ ഭഗവാൻവിഷ്ണുരാസ്തേ ഹയശിരാ ദ്വിജ ।
വരാഹഃ കേതുമാലേ തു ഭാരതേ കൂർമരൂപധൃക് ॥ **50** ॥ 93

മത്സ്യരൂപശ്ച ഗോവിന്ദഃ കുരുഷ്വാസ്തേ ജനാർദനഃ ॥ **51** ॥ 94

വിശ്വരൂപേണ സർവത്ര സർവഃ സർവത്രഗോ ഹരിഃ ।
സർവസ്യാധാരഭൂതോഽസൗ മൈത്രേയാസ്തേഽഖിലാത്മകഃ ॥ **52** ॥ 95

യാനി കിമ്പുരുഷാദീനി വർഷാണ്യേഷ്ടൗ മഹാമുനേ ।
ന തേഷു ശോകോ നായാസോ നോദ്വേഗഃ ക്ഷുദ്ഭയാദികം ॥ **53** ॥ 96

സ്വസ്ഥാഃ പ്രജാ നിരാതങ്കാസ്സർവദുഃഖവിവർജിതാഃ ।
ദശദ്വാദശവർഷാണാം സഹസ്ത്രാണി സ്ഥിരായുഷഃ ॥ **54** ॥ 97

ന തേഷു വർഷതേ ദേവോ ഭൗമാന്യംഭാംസി തേഷു വൈ ।
കൃതത്രേതാദികം നൈവ തേഷു സ്ഥാനേഷു കൽപനാ ॥ **55** ॥ 98

സർവേഷ്വേതേഷു വർഷേഷു സപ്ത സപ്ത കുലാചലാഃ ।
നദ്യശ്ച ശതശസ്തേഭ്യഃ പ്രസൂതാ യാ ദ്വിജോത്തമ ॥ **56** ॥ 99

॥ ഇതി ശ്രീവിഷ്ണുപുരാണേ ദ്വിതീയേംശേ ദ്വിതീയോഽധ്യായഃ ॥

ശ്രീഃ

ശ്രീമതേ രാമാനുജായ നമഃ

ശ്രീമതേ നിഗമാന്തമഹാദേശികായ നമഃ

॥ ദ്വിതീയേംഽശേ തൃതീയോഽധ്യായഃ ॥

ശ്രീപരാശര ഉവാച

ഉത്തരം യത്സമുദ്രസ്യ ഹിമാദ്രേശ്ചൈവ ദക്ഷിണം।
വർഷം തദ്ഭാരതം നാമ ഭാരതീ യത്ര സന്തതിഃ ॥ **1** ॥ 100

നവയോജനസാഹസ്രോ വിസ്താരോഽസ്യ മഹാമുനേ।
കർമഭൂമിരിയം സ്വർഗമപവർഗം ച ഗച്ഛതാം ॥ **2** ॥ 101

മഹേന്ദ്രോ മലയഃ സഹ്യഃ ശുക്തിമാനൃക്ഷപർവതഃ।
വിന്ധ്യശ്ച പാരിയാത്രശ്ച സപ്താത്ര കുലപർവതാഃ ॥ **3** ॥ 102

അതഃ സമ്പ്രാപ്യതേ സ്വർഗോ
മുക്തിമസ്മാത്പ്രയാന്തി വൈ।
തിർയക്ത്വം നരകം ചാപി
യാന്ത്യതഃ പുരുഷാ മുനേ ॥ **4** ॥ 103

ഇതഃ സ്വർഗശ്ച മോക്ഷശ്ച മധ്യം ചാന്തശ്ച ഗമ്യതേ।
ന ഖൽവൻയത്ര മർത്യാനാം കർമ ഭൂമൗ വിധീയതേ ॥ **5** ॥ 104

ഭാരതസ്യാസ്യ വർഷസ്യ നവഭേദാന്നിശാമയ।
ഇന്ദ്രദ്വീപഃ കസേരുശ്ച താമ്രപർണോ ഗഭസ്തിമാൻ ॥ **6** ॥ 105

നാഗദ്വീപസ്തഥാ സൗമ്യോ ഗന്ധർവസ്ത്വഥ വാരുണഃ।
അയം തു നവമസ്തേഷാം ദ്വീപഃ സാഗരസംവൃതഃ ॥ **7** ॥ 106

യോജനാനാം സഹസ്രം തു ദ്വീപോയം ദക്ഷിണോത്തരാത് ।
പൂർവേ കിരാതാ യസ്യാന്തേ പശ്ചിമേ യവനാഃ സ്ഥിതാഃ ॥ **8** ॥ 107

ബ്രാഹ്മണാഃ ക്ഷത്രിയാ വൈശ്യാ മധ്യേ ശൂദ്രാശ്ച ഭാഗശഃ ।
ഇജ്യായുധവണിജ്യാദ്യൈർവർതയന്തോ വ്യവസ്ഥിതാഃ ॥ **9** ॥ 108

ശതദ്രൂചന്ദ്രഭാഗാദ്യാ ഹിമവത്പാദനിർഗതാഃ ।
വേദസ്മൃതിമുഖാദ്യാശ്ച പാരിയാത്രോദ്ഭവാ മുനേ ॥ **10** ॥ 109

നർമദാ സുരസാദ്യാശ്ച നദ്യോ വിന്ധ്യാദ്രിനിർഗതാഃ ।
താപീപയോഷ്ണീനിർവിന്ധ്യാപ്രമുഖാ ഋക്ഷസംഭവാഃ ॥ **11** ॥ 110

ഗോദാവരീ ഭീമരഥീ കൃഷ്ണവേൺയാദികാസ്തഥാ ।
സഹ്യപാദോദ്ഭവാ നദ്യഃ സ്മൃതാഃ പാപഭയാപഹാഃ ॥ **12** ॥ 111

കൃതമാലാ താമ്രപർണീപ്രമുഖാ മലയോദ്ഭവാഃ ।
ത്രിസാമാ ചാർയകുൽയാദ്യാ മഹേന്ദ്രപ്രഭവാഃ സ്മൃതാഃ ॥ **13** ॥ 112

ഋഷികുൽയാകുമാരാദ്യാഃ ശുക്തിമത്പാദസംഭവാഃ ।
ആസാം നദ്യുപനദ്യശ്ച സന്ത്യൻയാശ്ച സഹസ്രശഃ ॥ **14** ॥ 113

താസ്വിമേ കുരുപാഞ്ചാലാ മധ്യദേശാദയോ ജനാഃ ।
പൂർവദേശാദികാശ്ചൈവ കാമരൂപനിവാസിനഃ ॥ **15** ॥ 114

പുണ്ഡ്രാഃ കലിംഗാ മഗധാ ദക്ഷിണാദ്യാശ്ച സർവശഃ ।
തഥാപരാന്താഃ സൗരാഷ്ട്രാഃ ശൂരാഭീരാസ്തഥാർബുദാഃ ॥ **16** ॥ 115

കാരൂഷാ മാലവാശ്ചൈവ
പാരിയാത്രനിവാസിനഃ ।
സൗവീരാഃ സൈന്ധവാ ഹൂണാഃ
സാൽവാഃകോശലവാസിനഃ ।

മാദ്രാരാമാസ്തഥാംബഷ്ഠാഃ
പാരസീകാദയസ്തഥാ ॥ **17** ॥ 116

ആസാം പിബന്തി സലിലം വസന്തി സഹിതാഃ സദാ।
സമീപതോ മഹാഭാഗ ഹൃഷ്ടപുഷ്ടജനാകുലാഃ ॥ **18** ॥ 117

ചത്വാരി ഭാരതേ വർഷേ യുഗാൻയത്ര മഹാമുനേ।
കൃതം ത്രേതാ ദ്വാപരഞ്ച കലിശ്ചാൻയത്ര ന ക്വചിത് ॥ **19** ॥ 118

തപസ്തപ്യന്തി മുനയോ ജുഹ്വതേ ചാത്ര യജ്വിനഃ।
ദാനാനി ചാത്ര ദീയന്തേ പരലോകാർഥമാദരാത് ॥ **20** ॥ 119

പുരുഷൈർയജ്ഞപുരുഷോ
ജംബൂദ്വീപേ സദേജ്യതേ।
യജ്ഞൈർയജ്ഞമയോ വിഷ്ണു -
രൻയദ്വീപേഷു ചാൻയഥാ ॥ **21** ॥ 120

അത്രാപി ഭാരതം ശ്രേഷ്ഠം ജംബൂദ്വീപേ മഹാമുനേ।
യതോ ഹി കർമഭൂരേഷാ ഹ്യതോഽൻയാ ഭോഗഭൂമയഃ ॥ **22** ॥ 121

അത്ര ജൻമസഹസ്രാണാം സഹസ്രൈരപി സത്തമ।
കദാചിൽലഭതേ ജന്തുർമാനുഷ്യം പുൺയസഞ്ചയാത് ॥ **23** ॥ 122

ഗായന്തി ദേവാഃ കില ഗീതകാനി
ധൻയാസ്തു തേ ഭാരത ഭൂമിഭാഗേ।
സ്വർഗാപവർഗാസ്പദമാർഗഭൂതേ
ഭവന്തി ഭൂയഃ പുരുഷാഃ സുരത്വാത് ॥ **24** ॥ 123

കർമാൺയസങ്കൽപിതതത്ഫലാനി
സംൻയസ്യ വിഷ്ണൗ പരമാത്മഭൂതേ।

അവാപ്യ താം കർമമഹീമനന്തേ
തസ്മിൻ ലയം യേ ത്വമലാഃ പ്രയാന്തി ॥ **25** ॥ 124

ജാനീമ നൈതത് ക്വ വയം വിലീനേ
സ്വർഗപ്രദേ കർമണി ദേഹബന്ധം ।
പ്രാപ്സ്യാമ ധൻയാഃ ഖലു തേ മനുഷ്യാ
യേ ഭാരതേ നേന്ദ്രിയവിപ്രഹീനാഃ ॥ **26** ॥ 125

നവവർഷം തു മൈത്രേയ ജംബൂദ്വീപമിദം മയാ ।
ലക്ഷയോജനവിസ്താരം സങ്ക്ഷേപാത്കഥിതം തവ ॥ **27** ॥ 126

ജംബൂദ്വീപം സമാവൃത്യ ലക്ഷയോജനവിസ്തരഃ ।
മൈത്രേയ വലയാകാരഃ സ്ഥിതഃ ക്ഷാരോദധിർബഹിഃ ॥ **28** ॥ 127

॥ ഇതി ശ്രീവിഷ്ണുപുരാണേ ദ്വിതീയേംശേ തൃതീയോഽധ്യായഃ ॥

ശ്രീഃ

ശ്രീമതേ രാമാനുജായ നമഃ

ശ്രീമതേ നിഗമാന്തമഹാദേശികായ നമഃ

॥ ദ്വിതീയേംഽശേ ചതുർഥോഽധ്യായഃ ॥

ശ്രീപരാശര ഉവാച

ക്ഷാരോദേന യഥാ ദ്വീപോ ജംബൂസംജ്ഞോഽഭിവേഷ്ടിതഃ।
സംവേഷ്ട്യ ക്ഷാരമുദധിം പ്ലക്ഷദ്വീപസ്തഥാ സ്ഥിതഃ ॥ **1** ॥ 128

ജംബൂദ്വീപസ്യ വിസ്താരഃ ശതസാഹസ്രസമ്മിതഃ।
സ ഏവ ദ്വിഗുണോ ബ്രഹ്മൻ പ്ലക്ഷദ്വീപ ഉദാഹൃതഃ ॥ **2** ॥ 129

സപ്ത മേധാതിഥേഃ പുത്രാഃ പ്ലക്ഷദ്വീപേശ്വരസ്യ വൈ।
ജ്യേഷ്ഠഃ ശാന്തഹയോ നാമ ശിശിരസ്തദനന്തരഃ ॥ **3** ॥ 130

സുഖോദയസ്തഥാനന്ദഃ ശിവഃ ക്ഷേമക ഏവ ച।
ധ്രുവശ്ച സപ്തമസ്തേഷാം പ്ലക്ഷദ്വീപേശ്വരാ ഹി തേ ॥ **4** ॥ 131

പൂർവം ശാന്തഹയം വർഷം ശിശിരം ച സുഖം തഥാ।
ആനന്ദം ച ശിവം ചൈവ ക്ഷേമകം ധ്രുവമേവ ച ॥ **5** ॥ 132

മർയാദാകാരകാസ്തേഷാം തഥാൻയേ വർഷപർവതാഃ।
സപ്തൈവ തേഷാം നാമാനി ശൃണുഷ്വ മുനിസത്തമ ॥ **6** ॥ 133

ഗോമേദശ്ചൈവ ചന്ദ്രശ്ച നാരദോ ദുന്ദുഭിസ്തഥാ।
സോമകഃ സുമനാശ്ചൈവ വൈഭ്രാജശ്ചൈവ സപ്തമഃ ॥ **7** ॥ 134

വർഷാചലേഷു രമ്യേഷു വർഷേഷ്വേതേഷു ചാനഘാഃ।
വസന്തി ദേവഗന്ധർവസഹിതാഃ സതതം പ്രജാഃ ॥ **8** ॥ 135

തേഷു പുൺയാ ജനപദാശ്ചിരാച്ച മ്രിയതേ ജനഃ।
നാധയോ വ്യാധയോ വാപി സർവകാലസുഖം ഹി തത് ॥ **9** ॥ 136

തേഷാം നദ്യസ്തു സപ്തൈവ വർഷാണാം ച സമുദ്രഗാഃ।
നാമതസ്താഃ പ്രവക്ഷ്യാമി ശ്രുതാഃ പാപം ഹരന്തി യാഃ ॥ **10** ॥ 137

അനുതപ്താ ശിഖീ ചൈവ വിപാശാ ത്രിദിവാക്ലമാ।
അമൃതാ സുകൃതാ ചൈവ സപ്തൈതാസ്തത്ര നിമ്നഗാഃ ॥ **11** ॥ 138

ഏതേ ശൈലാസ്തഥാ നദ്യഃ പ്രധാനാഃ കഥിതാസ്തവ।
ക്ഷുദ്രശൈലാസ്തഥാ നദ്യസ്തത്ര സന്തി സഹസ്രശഃ।
താഃ പിബന്തി സദാ ഹൃഷ്ടാ നദീർജനപദാസ്തു തേ ॥ **12** ॥ 139

അപസർപിണീ ന തേഷാം വൈ
ന ചൈവോത്സർപിണീ ദ്വിജ।
ന ത്വേവാസ്തി യുഗാവസ്ഥാ
തേഷു സ്ഥാനേഷു സപ്തസു ॥ **13** ॥ 140

ത്രേതായുഗസമഃ കാലഃ സർവദൈവ മഹാമതേ।
പ്ലക്ഷദ്വീപാദിഷു ബ്രഹ്മംഛാകദ്വീപാന്തികേഷു വൈ ॥ **14** ॥ 141

പഞ്ച വർഷസഹസ്രാണി ജനാ ജീവന്ത്യനാമയാഃ।
ധർമാഃ പഞ്ച തഥൈതേഷു വർണാശ്രമവിഭാഗശഃ ॥ **15** ॥ 142

വർണാശ്ച തത്ര ചത്വാരസ്താന്നിബോധ വദാമി തേ ॥ **16** ॥ 143

ആർയകാഃ കുരരാശ്ചൈവ വിദിശ്യാ ഭാവിനശ്ച തേ।
വിപ്രക്ഷത്രിയവൈശ്യാസ്തേ ശൂദ്രാശ്ച മുനിസത്തമ ॥ **17** ॥ 144

ജംബൂവൃക്ഷപ്രമാണസ്തു തൻമധ്യേ സുമഹാംസ്തരുഃ।
പ്ലക്ഷസ്തന്നാമസംജ്ഞോഽയം പ്ലക്ഷദ്വീപോ ദ്വിജോത്തമ ॥ **18** ॥ 145

ഇജ്യതേ തത്ര ഭഗവാംസ്തൈർവർണൈരാർയകാദിഭിഃ।
സോമരൂപീ ജഗത്സ്രഷ്ടാ സർവഃ സർവേശ്വരോ ഹരിഃ ॥ **19** ॥ 146

പ്ലക്ഷദ്വീപപ്രമാണേന പ്ലക്ഷദ്വീപഃ സമാവൃതഃ।
തഥൈവേക്ഷുരസോദേന പരിവേഷാനുകാരിണാ ॥ **20** ॥ 147

ഇത്യേവം തവ മൈത്രേയ പ്ലക്ഷദ്വീപ ഉദാഹൃതഃ।
സങ്ക്ഷേപേണ മയാ ഭൂയഃ ശാൽമലം മേ നിശാമയ ॥ **21** ॥ 148

ശാൽമലസ്യേശ്വരോ വീരോ വപുഷ്മാംസ്തത്സുതാംഛൃണു।
തേഷാം തു നാമസംജ്ഞാനി സപ്തവർഷാണി താനി വൈ ॥ **22** ॥ 149

ശ്വേതോഽഥ ഹരിതശ്ചൈവ ജീമൂതോ രോഹിതസ്തഥാ।
വൈദ്യുതോ മാനസശ്ചൈവ സുപ്രഭശ്ച മഹാമുനേ ॥ **23** ॥ 150

ശാൽമലേന സമുദ്രോഽസൗ ദ്വീപേനേക്ഷുരസോദകഃ।
വിസ്താരദ്വിഗുണേനാഥ സർവതഃ സംവൃതഃ സ്ഥിതഃ ॥ **24** ॥ 151

തത്രാപി പർവതാഃ സപ്ത വിജ്ഞേയാ രത്നയോനയഃ।
വർഷാഭിവ്യഞ്ജകാ യേ തു തഥാ സപ്ത ച നിമ്നഗാഃ ॥ **25** ॥ 152

കുമുദശ്ചോന്നതശ്ചൈവ തൃതീയശ്ച ബലാഹകഃ।
ദ്രോണോ യത്ര മഹൗഷധ്യഃ സ ചതുർഥോ മഹീധരഃ ॥ **26** ॥ 153

കങ്കസ്തു പഞ്ചമഃ ഷഷ്ഠോ മഹിഷഃ സപ്തമസ്തഥാ।
കകുദ്മാൻപർവതവരഃ സരിന്നാമാനി മേ ശൃണു ॥ **27** ॥ 154

യോനിസ്തോയാ വിതൃഷ്ണാ ച ചന്ദ്രാ മുക്തോ വിമോചനീ।
നിവൃത്തിഃ സപ്തമീ താസാം സ്മൃതാസ്താഃ പാപശാന്തിദാഃ ॥ **28** ॥ 155

ശ്വേതഞ്ച ഹരിതം ചൈവ
വൈദ്യുതം മാനസം തഥാ।

ജീമൂതം രോഹിതം ചൈവ
സുപ്രഭം ചാപി ശോഭനം।
സപ്തൈതാനി തു വർഷാണി
ചാതുർവർണ്യയുതാനി വൈ ॥ **29** ॥ 156

ശാൽമലേ യേ തു വർണാശ്ച വസന്ത്യേതേ മഹാമുനേ।
കപിലാശ്ചാരുണാഃ പീതാഃ കൃഷ്ണാശ്ചൈവ പൃഥക് പൃഥക് ॥ **30** ॥ 157

ബ്രാഹ്മണാഃ ക്ഷത്രിയാ വൈശ്യാഃ
ശൂദ്രാശ്ചൈവ യജന്തി തം।
ഭഗവന്തം സമസ്തസ്യ
വിഷ്ണുമാത്മാനമവ്യയം।
വായുഭൂതം മഖശ്രേഷ്ഠൈ -
ർയജ്വാനോ യജ്ഞസംസ്ഥിതിം ॥ **31** ॥ 158

ദേവാനാമത്ര സാന്നിധ്യമതീവ സുമനോഹരേ।
ശാൽമലിഃ സുമഹാൻവൃക്ഷോ നാമ്നാ നിർവൃതികാരകഃ ॥ **32** ॥ 159

ഏഷ ദ്വീപഃ സമുദ്രേണ സുരോദേന സമാവൃതഃ।
വിസ്താരാച്ഛാൽമലസ്യൈവ സമേന തു സമന്തതഃ ॥ **33** ॥ 160

സുരോദകഃ പരിവൃതഃ കുശദ്വീപേന സർവതഃ।
ശാൽമലസ്യ തു വിസ്താരാദ് ദ്വിഗുണേന സമന്തതഃ ॥ **34** ॥ 161

ജ്യോതിഷ്മതഃ കുശദ്വീപേ സപ്ത പുത്രാംശ്രൃണുഷ്വ താൻ ॥ **35** ॥ 162

ഉദ്ഭിദോ വേണുമാംശ്ചൈവ വൈരഥോ ലംബനോ ധൃതിഃ।
പ്രഭാകരോഽഥ കപിലസ്തന്നാമാ വർഷപദ്ധതിഃ ॥ **36** ॥ 163

തസ്മിൻവസന്തി മനുജാഃ സഹ ദൈതേയദാനവൈഃ।
തഥൈവ ദേവഗന്ധർവയക്ഷകിമ്പുരുഷാദയഃ ॥ **37** ॥ 164

വർണാസ്തത്രാപി ചത്വാരോ നിജാനുഷ്ഠാനതത്പരാഃ।
ദമിനഃ ശുഷ്മിണഃ സ്നേഹാ മന്ദേഹാശ്ച മഹാമുനേ ॥ **38** ॥ 165

ബ്രാഹ്മണാഃ ക്ഷത്രിയാ വൈശ്യാഃ ശൂദ്രാശ്ചാനുക്രമോദിതാഃ ॥ **39** ॥ 166

യഥോക്തകർമകർതൃത്വാത്സ്വാധികാരക്ഷയായ തേ।
തത്രൈവ തം കുശദ്വീപേ ബ്രഹ്മരൂപം ജനാർദനം।
യജന്തഃ ക്ഷപയന്ത്യുഗ്രമധികാരഫലപ്രദം ॥ **40** ॥ 167

വിദ്രുമോ ഹേമശൈലശ്ച ദ്യുതിമാൻ പുഷ്പവാംസ്തഥാ।
കുശേശയോ ഹരിശ്ചൈവ സപ്തമോ മന്ദരാചലഃ ॥ **41** ॥ 168

വർഷാചലാസ്തു സപ്തൈതേ തത്ര ദ്വീപേ മഹാമുനേ।
നദ്യശ്ച സപ്ത താസാം തു ശൃണു നാമാൻയനുക്രമാത് ॥ **42** ॥ 169

ധൂതപാപാ ശിവാ ചൈവ പവിത്രാ സമ്മതിസ്തഥാ।
വിദ്യുദംഭാ മഹീ ചാൻയാ സർവപാപഹരാസ്ത്വിമാഃ ॥ **43** ॥ 170

അൻയാഃ സഹസ്രശസ്തത്ര ക്ഷുദ്രനദ്യസ്തഥാചലാഃ।
കുശദ്വീപേ കുശസ്തംബഃ സംജ്ഞയാ തസ്യ തത്സ്മൃതം ॥ **44** ॥ 171

തത്പ്രമാണേന സ ദ്വീപോ ഘൃതോദേന സമാവൃതഃ।
ഘൃതോദശ്ച സമുദ്രോ വൈ ക്രൗഞ്ചദ്വീപേന സംവൃതഃ ॥ **45** ॥ 172

ക്രൗഞ്ചദ്വീപോ മഹാഭാഗ ശ്രൂയതാഞ്ചാപരോ മഹാൻ।
കുശദ്വീപസ്യ വിസ്താരാദ് ദ്വിഗുണോ യസ്യ വിസ്തരഃ ॥ **46** ॥ 173

ക്രൗഞ്ചദ്വീപേ ദ്യുതിമതഃ പുത്രാസ്തസ്യ മഹാത്മനഃ।
തന്നാമാനി ച വർഷാണി തേഷാം ചക്രേ മഹീപതിഃ ॥ **47** ॥ 174

കുശലോ മന്ദഗശ്ചോഷ്ണഃ പീവരോഽഥാന്ധകാരകഃ।
മുനിശ്ച ദുന്ദുഭിശ്ചൈവ സപ്തൈതേ തത്സുതാ മുനേ ॥ **48** ॥ 175

തത്രാപി ദേവഗന്ധർവസേവിതാഃ സുമനോഹരാഃ।
വർഷാചലാ മഹാബുദ്ധേ തേഷാം നാമാനി മേ ശൃണു ॥ **49** ॥ 176

ക്രൗഞ്ചശ്ച വാമനശ്ചൈവ തൃതീയശ്ചാന്ധകാരകഃ।
ചതുർഥോ രത്നശൈലശ്ച സ്വാഹിനീ ഹയസന്നിഭഃ ॥ **50** ॥ 177

ദിവാവൃത്പഞ്ചമശ്ചാത്ര തഥാൻയഃ പുണ്ഡരീകവാൻ।
ദുന്ദുഭിശ്ച മഹാശൈലോ ദ്വിഗുണാസ്തേ പരസ്പരം।
ദ്വീപാ ദ്വീപേഷു യേ ശൈലാ യഥാ ദ്വീപേഷു തേ തഥാ ॥ **51** ॥ 178

വർഷേഷ്വേതേഷു രമ്യേഷു തഥാ ശൈലവരേഷു ച।
നിവസന്തി നിരാതങ്കാഃ സഹ ദേവഗണൈഃ പ്രജാഃ ॥ **52** ॥ 179

പുഷ്കരാഃ പുഷ്കലാ ധൻയാസ്തിഷ്യാഖ്യാശ്ച മഹാമുനേ।
ബ്രാഹ്മണാഃ ക്ഷത്രിയാ വൈശ്യാഃ ശൂദ്രാശ്ചാനുക്രമോദിതാഃ ॥ **53** ॥ 180

നദീർമൈത്രേയ തേ തത്ര യാഃ പിബന്തി ശൃണുഷ്വ താഃ।
സപ്തപ്രധാനാഃ ശതശസ്തത്രാൻയാഃ ക്ഷുദ്രനിമ്നഗാഃ ॥ **54** ॥ 181

ഗൗരീ കുമുദ്വതീ ചൈവ സന്ധ്യാ രാത്രിർമനോജവാ।
ക്ഷാന്തിശ്ച പുണ്ഡരീകാ ച സപ്തൈതാ വർഷനിമ്നഗാഃ ॥ **55** ॥ 182

തത്രാപി വിഷ്ണുർഭഗവാൻപുഷ്കരാദ്യൈർജനാർദനഃ।
യാഗൈ രുദ്രസ്വരൂപശ്ച ഇജ്യതേ യജ്ഞസന്നിധൗ ॥ **56** ॥ 183

ക്രൗഞ്ചദ്വീപഃ സമുദ്രേണ ദധിമണ്ഡോദകേന ച।
ആവൃതഃ സർവതഃ ക്രൗഞ്ചദ്വീപതുൽയേന മാനതഃ ॥ **57** ॥ 184

ദധിമണ്ഡോദകശ്ചാപി ശാകദ്വീപേന സംവൃതഃ।
ക്രൗഞ്ചദ്വീപസ്യ വിസ്താരാദ് ദ്വിഗുണേന മഹാമുനേ ॥ **58** ॥ 185

ശാകദ്വീപേശ്വരസ്യാപി ഭവ്യസ്യ സുമഹാത്മനഃ।
സപ്തൈവ തനയാസ്തേഷാം ദദൗ വർഷാണി സപ്ത സഃ ॥ **59** ॥ 186

ജലദശ്ച കുമാരശ്ച സുകുമാരോ മരീചകഃ।
കുസുമോദശ്ച മൗദാകിഃ സപ്തമശ്ച മഹാദ്രുമഃ ॥ **60** ॥ 187

തത്സംജ്ഞാൻയേവ തത്രാപി
സപ്ത വർഷാൺയനുക്രമാത്।
തത്രാപി പർവതാഃ സപ്ത
വർഷവിച്ഛേദകാരിണഃ ॥ **61** ॥ 188

പൂർവസ്തത്രോദയഗിരിർജലാധാരസ്തഥാപരഃ।
തഥാ രൈവതകഃ ശ്യാമസ്തഥൈവാസ്തഗിരിർദ്വിജ।
ആംബികേയസ്തഥാ രമ്യഃ കേസരീ പർവതോത്തമഃ ॥ **62** ॥ 189

ശാകസ്തത്ര മഹാവൃക്ഷഃ സിദ്ധഗന്ധർവസേവിതഃ।
യത്രത്യവാതസംസ്പർശാദാഹ്ലാദോ ജായതേ പരഃ ॥ **63** ॥ 190

തത്ര പുൺയാ ജനപദാശ്ചാതുർവർണ്യസമൻവിതാഃ।
നദ്യശ്ചാത്ര മഹാപുൺയാഃ സർവപാപഭയാപഹാഃ ॥ **64** ॥ 191

സുകുമാരീ കുമാരീ ച നലിനീ ധേനുകാ ച യാ।
ഇക്ഷുശ്ച വേണുകാ ചൈവ ഗഭസ്തീ സപ്തമീ തഥാ ॥ **65** ॥ 192

അൻയാശ്ച ശതശസ്തത്ര ക്ഷുദ്രനദ്യോ മഹാമുനേ।
മഹീധരാസ്തഥാ സന്തി ശതശോഽഥ സഹസ്രശഃ ॥ **66** ॥ 193

താഃ പിബന്തി മുദാ യുക്താ ജലദാദിഷു യേ സ്ഥിതാഃ।
വർഷേഷു തേ ജനപദാഃ സ്വർഗാദഭ്യേത്യ മേദിനീം ॥ **67** ॥ 194

ധർമഹാനിർന തേഷ്വസ്തി ന സംഘർഷഃ പരസ്പരം।
മർയാദാവ്യുത്ക്രമോ നാപി തേഷു ദേശേഷു സപ്തസു ॥ **68** ॥ 195

മഗാശ്ച മാഗധാശ്ചൈവ
മാനസാ മന്ദഗാസ്തഥാ।
മഗാ ബ്രാഹ്മണഭൂയിഷ്ഠാ
മാഗധാഃ ക്ഷത്രിയാസ്തഥാ।
വൈശ്യാസ്തു മാനസാസ്തേഷാം
ശൂദ്രാസ്തേഷാം തു മന്ദഗാഃ ॥ **69** ॥ 196

ശാകദ്വീപേ തു തൈർവിഷ്ണുഃ സൂർയരൂപധരോ മുനേ।
യഥോക്തൈരിജ്യതേ സമ്യക്കർമഭിർനിയതാത്മഭിഃ ॥ **70** ॥ 197

ശാകദ്വീപസ്തു മൈത്രേയ ക്ഷീരോദേന സമാവൃതഃ।
ശാകദ്വീപപ്രമാണേന വലയേനേവ വേഷ്ടിതഃ ॥ **71** ॥ 198

ക്ഷീരാബ്ധിഃ സർവതോ ബ്രഹ്മ -
ൻപുഷ്കരാഖ്യേന വേഷ്ടിതഃ।
ദ്വീപേന ശാകദ്വീപാത്തു
ദ്വിഗുണേന സമന്തതഃ ॥ **72** ॥ 199

പുഷ്കരേ സവനസ്യാപി മഹാവീരോഽഭവത്സുതഃ।
ധാതകിശ്ച തയോസ്തത്ര ദ്വേ വർഷേ നാമചിഹ്നിതേ।
മഹാവീരം തഥൈവാൻയദ്ധാതകീഖണ്ഡസംജ്ഞിതം ॥ **73** ॥ 200

ഏകശ്ചാത്ര മഹാഭാഗ പ്രഖ്യാതോ വർഷപർവതഃ।
മാനസോത്തരസംജ്ഞോ വൈ മധ്യതോ വലയാകൃതിഃ ॥ **74** ॥ 201

യോജനാനാം സഹസ്രാണി ഊർധ്വം പഞ്ചാശദുച്ഛ്രിതഃ।
താവദേവ ച വിസ്തീർണഃ സർവതഃ പരിമണ്ഡലഃ ॥ **75** ॥ 202

പുഷ്കരദ്വീപവലയം മധ്യേന വിഭജന്നിവ ।
സ്ഥിതോഽസൗ തേന വിച്ഛിന്നം ജാതം തദ്വർഷകദ്വയം ॥ **76** ॥ 203

വലയാകാരമേകൈകം തയോർവർഷം തഥാ ഗിരിഃ ॥ **77** ॥ 204

ദശവർഷസഹസ്രാണി തത്ര ജീവന്തി മാനവാഃ ।
നിരാമയാ വിശോകാശ്ച രാഗദ്വേഷാദിവർജിതാഃ ॥ **78** ॥ 205

അധമോത്തമൗ ന തേഷ്വാസ്താം ന വധ്യവധകൗ ദ്വിജ ।
നേർഷ്യാസൂയാ ഭയം ദ്വേഷോ ദോഷോ ലോഭാദികോ ന ച ॥ **79** ॥ 206

മഹാവീരം ബഹിർവർഷം ധാതകീഖണ്ഡമന്തതഃ ।
മാനസോത്തരശൈലസ്യ ദേവദൈത്യാദിസേവിതം ॥ **80** ॥ 207

സത്യാനൃതേ ന തത്രാസ്താം ദ്വീപേ പുഷ്കരസംജ്ഞിതേ ।
ന തത്ര നദ്യഃ ശൈലാ വാ ദ്വീപേ വർഷദ്വയാൻവിതേ ॥ **81** ॥ 208

തുൽയവേഷാസ്തു മനുജാ ദേവാസ്തത്രൈകരൂപിണഃ ।
വർണാശ്രമാചാരഹീനം ധർമാചരണവർജിതം ॥ **82** ॥ 209

ത്രയീ വാർതാ ദണ്ഡനീതിശുശ്രൂഷാരഹിതഞ്ച യത് ।
വർഷദ്വയം തു മൈത്രേയ ഭൗമഃ സ്വർഗോഽയമുത്തമഃ ॥ **83** ॥ 210

സർവർതുസുഖദഃ കാലോ ജരാരോഗാദിവർജിതഃ ।
ധാതകീഖണ്ഡസംജ്ഞേഽഥ മഹാവീരേ ച വൈ മുനേ ॥ **84** ॥ 211

ൻയഗ്രോധഃ പുഷ്കരദ്വീപേ ബ്രഹ്മണഃ സ്ഥാനമുത്തമം ।
തസ്മിന്നിവസതി ബ്രഹ്മാ പൂജ്യമാനഃ സുരാസുരൈഃ ॥ **85** ॥ 212

സ്വാദൂദകേനോദധിനാ പുഷ്കരഃ പരിവേഷ്ടിതഃ ।
സമേന പുഷ്കരസ്യൈവ വിസ്താരാൻമണ്ഡലം തഥാ ॥ **86** ॥ 213

ഏവം ദ്വീപാഃ സമുദ്രൈശ്ച സപ്ത സപ്തഭിരാവൃതാഃ।
ദ്വീപശ്ചൈവ സമുദ്രശ്ച സമാനൗ ദ്വിഗുണൗ പരൗ ॥ **87** ॥ 214

പയാംസി സർവദാ സർവസമുദ്രേഷു സമാനി വൈ।
ൻയൂനാതിരിക്തതാ തേഷാം കദാചിന്നൈവ ജായതേ ॥ **88** ॥ 215

സ്ഥാലീസ്ഥമഗ്നിസംയോഗാദുദ്രേകി സലിലം യഥാ।
തഥേന്ദുവൃദ്ധൗ സലിലമംഭോധൗ മുനിസത്തമ ॥ **89** ॥ 216

അൻയൂനാനതിരിക്താശ്ച വർധന്ത്യാപോ ഹസന്തി ച।
ഉദയാസ്തമനേഷ്വിന്ദോഃ പക്ഷയോഃ ശുക്ലകൃഷ്ണയോഃ ॥ **90** ॥ 217

ദശോത്തരാണി പഞ്ചൈവ ഹ്യംഗുലാനാം ശതാനി വൈ।
അപാം വൃദ്ധിക്ഷയൗ ദൃഷ്ടൗ സാമുദ്രീണാം മഹാമുനേ ॥ **91** ॥ 218

ഭോജനം പുഷ്കരദ്വീപേ തത്ര സ്വയമുപസ്ഥിതം।
ഷഡ്രസം ഭുഞ്ജതേ വിപ്ര പ്രജാഃ സർവാഃ സദൈവ ഹി ॥ **92** ॥ 219

സ്വാദൂദകസ്യ പരിതോ ദൃശ്യതേഽലോകസംസ്ഥിതിഃ।
ദ്വിഗുണാ കാഞ്ചനീ ഭൂമിഃ സർവജന്തുവിവർജിതാ ॥ **93** ॥ 220

ലോകാലോകസ്തതശ്ശൈലോ
യോജനായുതവിസ്തൃതഃ।
ഉച്ഛ്രായേണാപി താവന്തി
സഹസ്രാൺയചലോ ഹി സഃ ॥ **94** ॥ 221

തതസ്തമഃ സമാവൃത്യ തം ശൈലം സർവതഃ സ്ഥിതം।
തമശ്ചാണ്ഡകടാഹേന സമന്താത്പരിവേഷ്ടിതം ॥ **95** ॥ 222

പഞ്ചാശത്കോടിവിസ്താരാ സേയമുർവീ മഹാമുനേ।
സഹൈവാണ്ഡകടാഹേന സദ്വീപാബ്ധിമഹീധരാ ॥ **96** ॥ 223

സേയം ധാത്രീ വിധാത്രീ ച സർവഭൂതഗുണാധികാ ।
ആധാരഭൂതാ സർവേഷാം മൈത്രേയ ജഗതാമിതി ॥ **97** ॥ 224

॥ ഇതി ശ്രീവിഷ്ണുപുരാണേ ദ്വിതീയേംഽശേ ചതുർത്ഥോഽധ്യായഃ ॥

ശ്രീഃ

ശ്രീമതേ രാമാനുജായ നമഃ

ശ്രീമതേ നിഗമാന്തമഹാദേശികായ നമഃ

॥ ദ്വിതീയേംഽശേ പഞ്ചമോഽധ്യായഃ ॥

ശ്രീപരാശര ഉവാച

വിസ്താര ഏഷ കഥിതഃ പൃഥിവ്യാ ഭവതോ മയാ।
സപ്തതിസ്തു സഹസ്രാണി ദ്വിജോച്ഛ്രായോഽപി കഥ്യതേ ॥ **1** ॥ 225

ദശസാഹസ്രമേകൈകം പാതാലം മുനിസത്തമ।
അതലം വിതലം ചൈവ നിതലം ച ഗഭസ്തിമത്।
മഹാഖ്യം സുതലം ചാഗ്ര്യം പാതാലം ചാപി സപ്തമം ॥ **2** ॥ 226

ശുക്ലകൃഷ്ണാരുണാഃ പീതാഃ ശർകരാഃ ശൈലകാഞ്ചനാഃ।
ഭൂമയോ യത്ര മൈത്രേയ വരപ്രാസാദമണ്ഡിതാഃ ॥ **3** ॥ 227

തേഷു ദാനവദൈതേയാ യക്ഷാശ്ച ശതശസ്തഥാ।
നിവസന്തി മഹാനാഗജാതയശ്ച മഹാമുനേ ॥ **4** ॥ 228

സ്വർലോകാദപി രമ്യാണി പാതാലാനീതി നാരദഃ।
പ്രാഹ സ്വർഗസദാം മധ്യേ പാതാലാഭ്യാഗതോ ദിവി ॥ **5** ॥ 229

ആഹ്ലാദകാരിണഃ ശുഭ്രാ മണയോ യത്ര സുപ്രഭാഃ।
നാഗാഭരണഭൂഷാസു പാതാലം കേന തത്സമം ॥ **6** ॥ 230

ദൈത്യദാനവകന്യാഭിരിതശ്ചേതശ്ച ശോഭിതേ।
പാതാലേ കസ്യ ന പ്രീതിർവിമുക്തസ്യാപി ജായതേ ॥ **7** ॥ 231

ദിവാർകരശ്മയോ യത്ര പ്രഭാം തൻവന്തി നാതപം।
ശശിരശ്മിർന ശീതായ നിശി ദ്യോതായ കേവലം ॥ **8** ॥ 232

ഭക്ഷ്യഭോജ്യമഹാപാനമുദിതൈരപി ഭോഗിഭിഃ।
യത്ര ന ജ്ഞായതേ കാലോ ഗതോഽപി ദനുജാദിഭിഃ ॥ **9** ॥ 233

വനാനി നദ്യോ രമ്യാണി സരാംസി കമലാകരാഃ।
പുംസ്കോകിലാഭിലാപാശ്ച മനോജ്ഞാന്യംബരാണി ച ॥ **10** ॥ 234

ഭൂഷണാന്യതിശുഭ്രാണി ഗന്ധാഢ്യം ചാനുലേപനം।
വീണാവേണുമൃദംഗാനാം സ്വനാസ്തൂര്യാണി ച ദ്വിജ ॥ **11** ॥ 235

ഏതാന്യന്യാനി ചോദാരഭാഗ്യഭോഗ്യാനി ദാനവൈഃ।
ദൈത്യോരഗൈശ്ച ഭുജ്യന്തേ പാതാലാന്തരഗോചരൈഃ ॥ **12** ॥ 236

പാതാലാനാമധശ്ചാസ്തേ
വിഷ്ണോർയാ താമസീ തനുഃ।
ശേഷാഖ്യാ യദ്ഗുണാൻവക്തും
ന ശക്താ ദൈത്യദാനവാഃ ॥ **13** ॥ 237

യോഽനന്തഃ പഠ്യതേ സിദ്ധൈർദേവോ ദേവർഷിപൂജിതഃ।
സ സഹസ്രശിരാ വ്യക്തസ്വസ്തികാമലഭൂഷണഃ ॥ **14** ॥ 238

ഫണാമണിസഹസ്രേണ
യഃ സ വിദ്യോതയന്ദിശഃ।
സർവാൻകരോതി നിർവീര്യാൻ
ഹിതായ ജഗതോഽസുരാൻ ॥ **15** ॥ 239

മദാഘൂർണിതനേത്രോഽസൗ യഃ സദൈവൈകകുണ്ഡലഃ।
കിരീടീ സ്രഗ്ധരോ ഭാതി സാഗ്നിഃ ശ്വേത ഇവാചലഃ ॥ **16** ॥ 240

നീലവാസാ മദോത്സിക്തഃ ശ്വേതഹാരോപശോഭിതഃ।
സാഭ്രഗംഗാപ്രവാഹോഽസൗ കൈലാസാദ്രിരിവാപരഃ ॥ **17** ॥ 241

ലാംഗലാസക്തഹസ്താഗ്രോ ബിഭ്രൻമുസലമുത്തമം ।
ഉപാസ്യതേ സ്വയം കാന്ത്യാ യോ വാരുൺയാ ച മൂർത്തയാ ॥ **18** ॥ 242

കൽപാന്തേ യസ്യ വക്ത്രേഭ്യോ വിഷാനലശിഖോജ്ജ്വലഃ ।
സംകർഷണാത്മകോ രുദ്രോ നിഷ്ക്രമ്യാത്തി ജഗത്ത്രയം ॥ **19** ॥ 243

സ ബിഭ്രച്ഛേഖരീഭൂതമശേഷം ക്ഷിതിമണ്ഡലം ।
ആസ്തേ പാതാലമൂലസ്ഥഃ ശേഷോഽശേഷസുരാർചിതഃ ॥ **20** ॥ 244

തസ്യ വീർയം പ്രഭാവശ്ച സ്വരൂപം രൂപമേവ ച ।
ന ഹി വർണയിതും ശക്യം ജ്ഞാതും ച ത്രിദശൈരപി ॥ **21** ॥ 245

യസ്യൈഷാ സകലാ പൃഥ്വീ ഫണാമണിശിഖാരുണാ ।
ആസ്തേ കുസുമമാലേവ കസ്തദ്വീർയം വദിഷ്യതി ॥ **22** ॥ 246

യദാ വിജൃംഭതേഽനന്തോ മദാഘൂർണിതലോചനഃ ।
തദാ ചലതി ഭൂരേഷാ സാബ്ധിതോയാ സകാനനാ ॥ **23** ॥ 247

ഗന്ധർവാപ്സരസഃ സിദ്ധാഃ കിന്നരോരഗചാരണാഃ ।
നാന്തം ഗുണാനാം ഗച്ഛന്തി തേനാനന്തോഽയമവ്യയഃ ॥ **24** ॥ 248

യസ്യ നാഗവധൂഹസ്തൈർലേപിതം ഹരിചന്ദനം ।
മുഹുഃ ശ്വാസാനിലാപാസ്തം യാതി ദിക്ഷൂദവാസതാം ॥ **25** ॥ 249

യമാരാധ്യ പുരാണർഷിർഗർഗോ ജ്യോതീംഷി തത്ത്വതഃ ।
ജ്ഞാതവാൻസകലം ചൈവ നിമിത്തപഠിതം ഫലം ॥ **26** ॥ 250

തേനേയം നാഗവർയേണ ശിരസാ വിധൃതാ മഹീ ।
ബിഭർതി മാലാം ലോകാനാം സദേവാസുരമാനുഷാം ॥ **27** ॥ 251

॥ ഇതി ശ്രീവിഷ്ണുപുരാണേ ദ്വിതീയേംശേ പഞ്ചമോഽധ്യായഃ ॥

ശ്രീഃ

ശ്രീമതേ രാമാനുജായ നമഃ

ശ്രീമതേ നിഗമാന്തമഹാദേശികായ നമഃ

॥ ദ്വിതീയേംഽശേ ഷഷ്ഠോഽധ്യായഃ ॥

ശ്രീപരാശര ഉവാച

തതശ്ച നരകാ വിപ്ര ഭുവോഽധഃ സലിലസ്യ ച ।
പാപിനോ യേഷു പാത്യന്തേ താംഛൃണുഷ്വ മഹാമുനേ ॥ **1** ॥ 252

രൗരവഃ സൂകരോ രോധസ്താലോ വിശസനസ്തഥാ ।
മഹാജ്വാലസ്തപ്തകുംഭോ ലവണോഽഥ വിലോഹിതഃ ॥ **2** ॥ 253

രുധിരാംഭോ വൈതരണിഃ കൃമീശഃ കൃമിഭോജനഃ ।
അസിപത്രവനം കൃഷ്ണോ ലാലാഭക്ഷശ്ച ദാരുണഃ ॥ **3** ॥ 254

തഥാ പൂയവഹഃ പാപോ വഹ്നിജ്വാലോ ഹ്യധഃ ശിരാഃ ।
സന്ദംശഃ കാലസൂത്രശ്ച തമശ്ചാവീചിരേവ ച ॥ **4** ॥ 255

ശ്വഭോജനോഽഥാപ്രതിഷ്ഠശ്ചാപ്രചിശ്ച തഥാ പരഃ ।
ഇത്യേവമാദയശ്ചാന്യേ നരകാ ഭൃശദാരുണാഃ ॥ **5** ॥ 256

യമസ്യ വിഷയേ ഘോരാഃ ശസ്ത്രാഗ്നിഭയദായിനഃ ।
പതന്തി യേഷു പുരുഷാഃ പാപകർമരതാസ്തു യേ ॥ **6** ॥ 257

കൂടസാക്ഷീ തഥാഽസമ്യക്പക്ഷപാതേന യോ വദേത് ।
യശ്ചാന്യദനൃതം വക്തി സ നരോ യാതി രൗരവം ॥ **7** ॥ 258

ഭ്രൂണഹാ പുരഹന്താ ച ഗോഘ്നശ്ച മുനിസത്തമ ।
യാന്തി തേ നരകം രോധം യശ്ചോച്ഛ്വാസനിരോധകഃ ॥ **8** ॥ 259

സുരാപോ ബ്രഹ്മഹാ ഹർതാ സുവർണസ്യ ച സൂകരേ।
പ്രയാന്തി നരകേ യശ്ച തൈഃ സംസർഗമുപൈതി വൈ ॥ **9** ॥ 260

രാജൻയവൈശ്യഹാ താലേ തഥൈവ ഗുരുതൽപഗഃ।
തപ്തകുണ്ഡേ സ്വസൃഗാമീ ഹന്തി രാജഭടാംശ്ച യഃ ॥ **10** ॥ 261

സാധ്വീവിക്രയകൃദ്ബന്ധപാലഃ കേസരിവിക്രയീ।
തപ്തലോഹേ പതന്ത്യേതേ യശ്ച ഭക്തം പരിത്യജേത് ॥ **11** ॥ 262

സ്നുഷാം സുതാം ചാപി ഗത്വാ മഹാജ്വാലേ നിപാത്യതേ।
അവമന്താ ഗുരൂണാം യോ യശ്ചാക്രോഷ്ടാ നരാധമഃ ॥ **12** ॥ 263

വേദദൂഷയിതാ യശ്ച വേദവിക്രയികശ്ച യഃ।
അഗമ്യഗാമീ യശ്ച സ്യാത്തേ യാന്തി ലവണം ദ്വിജ ॥ **13** ॥ 264

ചോരോ വിലോഹേ പതതി മർയാദാദൂഷകസ്തഥാ ॥ **14** ॥ 265

ദേവദ്വിജപിതൃദ്വേഷ്ടാ രത്നദൂഷയിതാ ച യഃ।
സ യാതി കൃമിഭക്ഷേ വൈ കൃമീശേ ച ദുരിഷ്ടകൃത് ॥ **15** ॥ 266

പിതൃദേവാതിഥീംസ്ത്യക്ത്വാ പർയശ്നാതി നരാധമഃ।
ലാലാഭക്ഷേ സ യാത്യുഗ്രേ ശരകർത്താ ച വേധകേ ॥ **16** ॥ 267

കരോതി കർണിനോ യശ്ച യശ്ച ഖഡ്ഗാദികൃന്നരഃ।
പ്രയാന്ത്യേതേ വിശസനേ നരകേ ഭൃശദാരുണേ ॥ **17** ॥ 268

അസത്പ്രതിഗൃഹീതാ തു നരകേ യാത്യധോമുഖേ।
അയാജ്യയാജകശ്ചൈവ തഥാ നക്ഷത്രസൂചകഃ ॥ **18** ॥ 269

വേഗീ പൂയവഹേ ചൈകോ യാതി മിഷ്ടാന്നഭുങ്നരഃ ॥ **19** ॥ 270

ലാക്ഷാമാംസരസാനാം ച തിലാനാം ലവണസ്യ ച।
വിക്രേതാ ബ്രാഹ്മണോ യാതി തമേവ നരകം ദ്വിജ ॥ **20** ॥ 271

മാർജാരകുക്കുടച്ഛാഗശ്വവരാഹവിഹംഗമാൻ।
പോഷയന്നരകം യാതി തമേവ ദ്വിജസത്തമ ॥ **21** ॥ 272

രംഗോപജീവീ കൈവർത്തഃ കുണ്ഡാശീ ഗരദസ്തഥാ।
സൂചീ മാഹിഷകശ്ചൈവ പർവകാരീ ച യോ ദ്വിജഃ ॥ **22** ॥ 273

ആഗാരദാഹീ മിത്രഘ്നഃ ശാകുനിർഗ്രാമയാജകഃ।
രുധിരാന്ധേ പതന്ത്യേതേ സോമം വിക്രീണതേ ച യേ ॥ **23** ॥ 274

മഖഹാ ഗ്രാമഹന്താ ച യാതി വൈതരണീം നരഃ ॥ **24** ॥ 275

രേതഃപാതാദികർത്താരോ മർയാദാഭേദിനോ ഹി യേ।
തേ കൃഷ്ണേ യാന്ത്യശൗചാശ്ച കുഹകാജീവിനശ്ച യേ ॥ **25** ॥ 276

അസിപത്രവനം യാതി വനച്ഛേദീ വൃഥൈവ യഃ।
ഔരഭ്രികോ മൃഗവ്യാധോ വഹ്നിജ്വാലേ പതന്തി വൈ ॥ **26** ॥ 277

യാന്ത്യേതേ ദ്വിജ തത്രൈവ യേ ചാപാകേഷു വഹ്നിദാഃ ॥ **27** ॥ 278

വ്രതാനാം ലോപകോ യശ്ച സ്വാശ്രമാദ്വിച്യുതശ്ച യഃ।
സന്ദംശയാതനാമധ്യേ പതതസ്താവുഭാവപി ॥ **28** ॥ 279

ദിവാ സ്വപ്നേ ച സ്കന്ദന്തേ യേ നരാ ബ്രഹ്മചാരിണഃ।
പുത്രൈരധ്യാപിതാ യേ ച തേ പതന്തി ശ്വഭോജനേ ॥ **29** ॥ 280

ഏതേ ചാന്യേ ച നരകാഃ ശതശോഽഥ സഹസ്രശഃ।
യേഷു ദുഷ്കൃതകർമാണഃ പച്യന്തേ യാതനാഗതാഃ ॥ **30** ॥ 281

യഥൈവ പാപാന്യേതാനി തഥാന്യാനി സഹസ്രശഃ।
ഭുജ്യന്തേ താനി പുരുഷൈർനരകാന്തരഗോചരൈഃ ॥ **31** ॥ 282

വർണാശ്രമവിരുദ്ധം ച കർമ കുർവന്തി യേ നരാഃ।
കർമണാ മനസാ വാചാ നിരയേഷു പതന്തി തേ ॥ **32** ॥ 283

അധഃ ശിരോഭിർദൃശ്യന്തേ നാരകൈർദിവി ദേവതാഃ।
ദേവാശ്ചാധോമുഖാൻസർവാനധഃ പശ്യന്തി നാരകാൻ ॥ **33** ॥ 284

സ്ഥാവരാഃ കൃമയോബ്ജാശ്ച പക്ഷിണഃ പശവോ നരാഃ।
ധാർമികാസ്ത്രിദശാസ്തദ്വൻമോക്ഷിണശ്ച യഥാക്രമം ॥ **34** ॥ 285

സഹസ്രഭാഗപ്രഥമാ ദ്വിതീയാനുക്രമാസ്തഥാ।
സർവേ ഹ്യേതേ മഹാഭാഗ യാവൻമുക്തിസമാശ്രയാഃ ॥ **35** ॥ 286

യാവന്തോ ജന്തവഃ സ്വർഗേ താവന്തോ നരകൗകസഃ।
പാപകൃദ്യാതി നരകം പ്രായശ്ചിത്തപരാങ്മുഖഃ ॥ **36** ॥ 287

പാപാനാമനുരൂപാണി പ്രായശ്ചിത്താനി യദ്യഥാ।
തഥാ തഥൈവ സംസ്മൃത്യ പ്രോക്തതാനി പരമർഷിഭിഃ ॥ **37** ॥ 288

പാപേ ഗുരൂണി ഗുരുണി സ്വൽപാൻയൽപേ ച തദ്വിദഃ।
പ്രായശ്ചിത്താനി മൈത്രേയ ജഗുഃ സ്വായംഭുവാദയഃ ॥ **38** ॥ 289

പ്രായശ്ചിത്താൻയശേഷാണി തപഃകർമാത്മകാനി വൈ।
യാനി തേഷാമശേഷാണാം കൃഷ്ണാനുസ്മരണം പരം ॥ **39** ॥ 290

കൃതേ പാപേനുതാപോ വൈ യസ്യ പുംസഃ പ്രജായതേ।
പ്രായശ്ചിത്തം തു തസ്യൈകം ഹരിസംസ്മരണം പരം ॥ **40** ॥ 291

പ്രാതർനിശി തഥാ സന്ധ്യാമധ്യാഹ്നാദിഷു സംസ്മരൻ।
നാരായണമവാപ്നോതി സദ്യഃ പാപക്ഷയാന്നരഃ ॥ **41** ॥ 292

വിഷ്ണുസംസ്മരണാത്ക്ഷീണ -
സമസ്തക്ലേശസഞ്ചയഃ।

മുക്തിം പ്രയാതി സ്വർഗാപ്തി -
സ്തസ്യ വിഘ്നോഽനുമീയതേ ॥ **42** ॥ 293

വാസുദേവേ മനോ യസ്യ ജപഹോമാർചനാദിഷു ।
തസ്യാന്തരായോ മൈത്രേയ ദേവേന്ദ്രത്വാദികം ഫലം ॥ **43** ॥ 294

ക്വ നാകപൃഷ്ഠഗമനം പുനരാവൃത്തിലക്ഷണം ।
ക്വ ജപോ വാസുദേവേതി മുക്തിബീജമനുത്തമം ॥ **44** ॥ 295

തസ്മാദഹർനിശം വിഷ്ണും സംസ്മരൻപുരുഷോ മുനേ ।
ന യാതി നരകം മർത്യഃ സങ്ക്ഷീണാഖിലപാതകഃ ॥ **45** ॥ 296

മനഃ പ്രീതികരഃ സ്വർഗേ നരകസ്തദ്വിപർയയഃ ।
നരകസ്വർഗസംജ്ഞേ വൈ പാപപുൺയേ ദ്വിജോത്തമ ॥ **46** ॥ 297

വസ്ത്വേകമേവ ദുഃഖായ സുഖായേർഷ്യാഗമായ ച ।
കോപായ ച യതസ്തസ്മാദ്വസ്തു വസ്ത്വാത്മകം കുതഃ ॥ **47** ॥ 298

തദേവ പ്രീതയേ ഭൂത്വാ പുനർദുഃഖായ ജായതേ ।
തദേവ കോപായ യതഃ പ്രസാദായ ച ജായതേ ॥ **48** ॥ 299

തസ്മാദ്ദുഃഖാത്മകം നാസ്തി ന ച കിഞ്ചിത്സുഖാത്മകം ।
മനസഃ പരിണാമോഽയം സുഖദുഃഖാദിലക്ഷണഃ ॥ **49** ॥ 300

ജ്ഞാനമേവ പരം ബ്രഹ്മ ജ്ഞാനം ബന്ധായ ചേഷ്യതേ ।
ജ്ഞാനാത്മകമിദം വിശ്വം ന ജ്ഞാനാദ്വിദ്യതേ പരം ॥ **50** ॥ 301

വിദ്യാവിദ്യേതി മൈത്രേയ ജ്ഞാനമേവോപധാരയ ॥ **51** ॥ 302

ഏവമേതൻമയാഖ്യാതം ഭവതോ മണ്ഡലം ഭുവഃ ।
പാതാലാനി ച സർവാണി തഥൈവ നരകാ ദ്വിജ ॥ **52** ॥ 303

സമുദ്രാഃ പർവതാശ്ചൈവ ദ്വീപാ വർഷാണി നിമ്നഗാഃ।
സങ്ക്ഷേപാത്സർവമാഖ്യാതം കിം ഭൂയഃ ശ്രോതുമിച്ഛസി ॥ **53** ॥ 304

॥ ഇതി ശ്രീവിഷ്ണുപുരാണേ ദ്വിതീയേംഽശേ ഷഷ്ഠോഽധ്യായഃ ॥

ശ്രീഃ

ശ്രീമതേ രാമാനുജായ നമഃ

ശ്രീമതേ നിഗമാന്തമഹാദേശികായ നമഃ

॥ ദ്വിതീയേംഽശേ സപ്തമോഽധ്യായഃ ॥

ശ്രീമൈത്രേയ ഉവാച

കഥിതം ഭൂതലം ബ്രഹ്മൻമമൈതദഖിലം ത്വയാ।
ഭുവർലോകാദികാ~ല്ലോകാഞ്ഛ്രോതുമിച്ഛാമ്യഹം മുനേ ॥ **1** ॥ 305

തഥൈവ ഗ്രഹസംസ്ഥാനം പ്രമാണാനി യഥാ തഥാ।
സമാചക്ഷ്വ മഹാഭാഗ തൻമഹ്യം പരിപൃച്ഛതേ ॥ **2** ॥ 306

ശ്രീപരാശര ഉവാച

രവിചന്ദ്രമസോർയാവൻമയൂഖൈരവഭാസ്യതേ।
സസമുദ്രസരിച്ഛൈലാ താവതീ പൃഥിവീ സ്മൃതാ ॥ **3** ॥ 307

യാവത്പ്രമാണാ പൃഥിവീ വിസ്താരപരിമണ്ഡലാത്।
നഭസ്താവത്പ്രമാണം വൈ വ്യാസമണ്ഡലതോ ദ്വിജ ॥ **4** ॥ 308

ഭൂമേർയോജനലക്ഷേ തു സൗരം മൈത്രേയ മണ്ഡലം।
ലക്ഷാദ്ദിവാകരസ്യാപി മണ്ഡലം ശശിനഃ സ്ഥിതം ॥ **5** ॥ 309

പൂർണേ ശതസഹസ്ത്രേ തു യോജനാനാം നിശാകരാത്।
നക്ഷത്രമണ്ഡലം കൃത്സ്നമുപരിഷ്ടാത്പ്രകാശതേ ॥ **6** ॥ 310

ദ്വേ ലക്ഷേ ചോത്തരേ ബ്രഹ്മൻ ബുധോ നക്ഷത്രമണ്ഡലാത്।
താവത്പ്രമാണഭാഗേ തു ബുധസ്യാപ്യുശനാഃ സ്ഥിതഃ ॥ **7** ॥ 311

അംഗാരകോഽപി ശുക്രസ്യ തത്പ്രമാണേ വ്യവസ്ഥിതഃ।
ലക്ഷദ്വയേ തു ഭൗമസ്യ സ്ഥിതോ ദേവപുരോഹിതഃ ॥ **8** ॥ 312

ശൗരിർബൃഹസ്പതേശ്ചോർധ്വം ദ്വിലക്ഷേ സമവസ്ഥിതഃ।
സപ്തർഷിമണ്ഡലം തസ്മാൽലക്ഷമേകം ദ്വിജോത്തമ ॥ **9** ॥ 313

ഋഷിഭ്യസ്തു സഹസ്രാണാം ശതാദൂർധ്വം വ്യവസ്ഥിതഃ।
മേഢീഭൂതഃ സമസ്തസ്യ ജ്യോതിശ്ചക്രസ്യ വൈ ധ്രുവഃ ॥ **10** ॥ 314

ത്രൈലോക്യമേതത്കഥിതമുത്സേധേന മഹാമുനേ।
ഇജ്യാഫലസ്യ ഭൂരേഷാ ഇജ്യാ ചാത്ര പ്രതിഷ്ഠിതാ ॥ **11** ॥ 315

ധ്രുവാദൂർധ്വം മഹർലോകോ യത്ര തേ കൽപവാസിനഃ।
ഏകയോജനകോടിസ്തു യത്ര തേ കൽപവാസിനഃ ॥ **12** ॥ 316

ദ്വേ കോടീ തു ജനോ ലോകോ യത്ര തേ ബ്രഹ്മണഃ സുതാഃ।
സനന്ദനാദ്യാഃ പ്രഥിതാ മൈത്രേയാമലചേതസഃ ॥ **13** ॥ 317

ചതുർഗുണോത്തരേ ചോർധ്വം ജനലോകാത്തപഃ സ്ഥിതം।
വൈരാജാ യത്ര തേ ദേവാഃ സ്ഥിതാ ദാഹവിവർജിതാഃ ॥ **14** ॥ 318

ഷഡ്ഗുണേന തപോലോകാത്സത്യലോകോ വിരാജതേ।
അപുനർമാരകാ യത്ര ബ്രഹ്മലോകോ ഹി സ സ്മൃതഃ ॥ **15** ॥ 319

പാദഗമ്യന്തു യത്കിഞ്ചിദ്വസ്ത്വസ്തി പൃഥിവീമയം।
സ ഭൂർലോകഃ സമാഖ്യാതോ വിസ്തരോഽസ്യ മയോദിതഃ ॥ **16** ॥ 320

ഭൂമിസൂര്യാന്തരം യച്ച സിദ്ധാദിമുനിസേവിതം।
ഭുവർലോകസ്തു സോഽപ്യുക്തോ ദ്വിതീയോ മുനിസത്തമ ॥ **17** ॥ 321

ധ്രുവസൂര്യാന്തരം യച്ച നിയുതാനി ചതുർദശ।
സ്വർലോകഃ സോഽപി ഗദിതോ ലോകസംസ്ഥാനചിന്തകൈഃ ॥ **18** ॥ 322

ത്രൈലോക്യമേതത്കൃതകം മൈത്രേയ പരിപഠ്യതേ।
ജനസ്തപസ്തഥാ സത്യമിതി ചാകൃതകം ത്രയം ॥ **19** ॥ 323

കൃതകാകൃതയോർമധ്യേ മഹർലോക ഇതി സ്മൃതഃ।
ശൂൻയോ ഭവതി കൽപാന്തേ യോഽത്യന്തം ന വിനശ്യതി ॥ **20** ॥ 324

ഏതേ സപ്ത മയാ ലോകാ മൈത്രേയ കഥിതാസ്തവ।
പാതാലാനി ച സപ്തൈവ ബ്രഹ്മാണ്ഡസ്യൈഷ വിസ്തരഃ ॥ **21** ॥ 325

ഏതദണ്ഡകടാഹേന തിർയക് ചോർധ്വമധസ്തഥാ।
കപിത്ഥസ്യ യഥാ ബീജം സർവതോ വൈ സമാവൃതം ॥ **22** ॥ 326

ദശോത്തരേണ പയസാ മൈത്രേയാണ്ഡം ച തദ്വൃതം।
സർവോഽംബുപരിധാനോഽസൗ വഹ്നിനാ വേഷ്ടിതോ ബഹിഃ ॥ **23** ॥ 327

വഹ്നിശ്ച വായുനാ വായു -
ർമൈത്രേയ നഭസാ വൃതഃ।
ഭൂതാദിനാ നഭഃ സോഽപി
മഹതാ പരിവേഷ്ടിതഃ।
ദശോത്തരാൺയശേഷാണി
മൈത്രേയൈതാനി സപ്ത വൈ ॥ **24** ॥ 328

മഹാന്തം ച സമാവൃത്യ പ്രധാനം സമവസ്ഥിതം।
അനന്തസ്യ ന തസ്യാന്തഃ സംഖ്യാനം ചാപി വിദ്യതേ ॥ **25** ॥ 329

തദനന്തമസംഖ്യാതപ്രമാണം ചാപി വൈ യതഃ।
ഹേതുഭൂതമശേഷസ്യ പ്രകൃതിഃ സാ പരാ മുനേ ॥ **26** ॥ 330

അണ്ഡാനാം തു സഹസ്രാണാം സഹസ്രാൺയയുതാനി ച।
ഈദൃശാനാം തഥാ തത്ര കോടികോടിശതാനി ച ॥ **27** ॥ 331

ദാരുൺയഗ്നിർയഥാ തൈലം തിലേ തദ്വത്പുമാനപി।
പ്രധാനേഽവസ്ഥിതോ വ്യാപീ ചേതനാത്മാത്മവേദനഃ ॥ **28** ॥ 332

പ്രധാനം ച പുമാംശ്ചൈവ സർവഭൂതാത്മഭൂതയാ।
വിഷ്ണുശക്ത്യാ മഹാബുദ്ധേ വൃതൗ സംശ്രയധർമിണൗ ॥ **29** ॥ 333

തയോഃ സൈവ പൃഥഗ്ഭാവകാരണം സംശ്രയസ്യ ച।
ക്ഷോഭകാരണഭൂതാ ച സർഗകാലേ മഹാമതേ ॥ **30** ॥ 334

യഥാ സക്തം ജലേ വാതോ ബിഭർത്തി കണികാശതം।
ശക്തിഃ സാപി തഥാ വിഷ്ണോഃ പ്രധാനപുരുഷാത്മകം ॥ **31** ॥ 335

യഥാ ച പാദപോ മൂലസ്കന്ധശാഖാദിസംയുതഃ।
ആദിബീജാത്പ്രഭവതി ബീജാൻയൻയാനി വൈ തതഃ ॥ **32** ॥ 336

പ്രഭവന്തി തതസ്തേഭ്യഃ സംഭവന്ത്യപരേ ദ്രുമാഃ।
തേഽപി തൽലക്ഷണദ്രവ്യകാരണാനുഗതാ മുനേ ॥ **33** ॥ 337

ഏവമവ്യാകൃതാത്പൂർവം ജായന്തേ മഹദാദയഃ।
വിശേഷാന്താസ്തതസ്തേഭ്യഃ സംഭവന്ത്യസുരാദയഃ।
തേഭ്യശ്ച പുത്രാസ്തേഷാം ച പുത്രാണാമപരേ സുതാഃ ॥ **34** ॥ 338

ബീജാദ്വൃക്ഷപ്രരോഹേണ യഥാ നാപചയസ്തരോഃ।
ഭൂതാനാം ഭൂതസർഗേണ നൈവാസ്ത്യപചയസ്തഥാ ॥ **35** ॥ 339

സന്നിധാനാദ്യഥാകാശകാലാദ്യാഃ കാരണം തരോഃ।
തഥൈവാപരിണാമേന വിശ്വസ്യ ഭഗവാൻഹരിഃ ॥ **36** ॥ 340

വ്രീഹിബീജേ യഥാ മൂലം നാലം പത്രാങ്കുരൗ തഥാ।
കാണ്ഡം കോഷസ്തു പുഷ്പം ച ക്ഷീരം തദ്വച്ച തണ്ഡുലാഃ ॥ **37** ॥ 341

തുഷാഃ കണാശ്ച സന്തോ വൈ യാന്ത്യാവിർഭാവമാത്മനഃ।
പ്രരോഹഹേതുസാമഗ്രീമാസാദ്യ മുനിസത്തമ ॥ **38** ॥ 342

തഥാ കർമസ്വനേകേഷു ദേവാദ്യാഃ സമവസ്ഥിതാഃ।
വിഷ്ണുശക്തിം സമാസാദ്യ പ്രരോഹമുപയാന്തി വൈ ॥ **39** ॥ 343

സ ച വിഷ്ണുഃ പരം ബ്രഹ്മ യതഃ സർവമിദം ജഗത്।
ജഗച്ച യോ യത്ര ചേദം യസ്മിംശ്ച ലയമേഷ്യതി ॥ **40** ॥ 344

തദ്ബ്രഹ്മ തത്പരം ധാമ സദസത്പരമം പദം।
യസ്യ സർവമഭേദേന യതശ്ചൈതച്ചരാചരം ॥ **41** ॥ 345

സ ഏവ മൂലപ്രകൃതിർവ്യക്തരൂപീ ജഗച്ച സഃ।
തസ്മിന്നേവ ലയം സർവം യാതി തത്ര ച തിഷ്ഠതി ॥ **42** ॥ 346

കർതാ ക്രിയാണാം സ ച ഇജ്യതേ ക്രതുഃ
സ ഏവ തത്കർമഫലം ച തസ്യ।
സ്രുഗാദി യത്സാധനമപ്യശേഷം
ഹരേർന കിഞ്ചിദ്വ്യതിരിക്തമസ്തി ॥ **43** ॥ 347

॥ ഇതി ശ്രീവിഷ്ണുപുരാണേ ദ്വിതീയേംശേ സപ്തമോഽധ്യായഃ ॥

ശ്രീഃ

ശ്രീമതേ രാമാനുജായ നമഃ

ശ്രീമതേ നിഗമാന്തമഹാദേശികായ നമഃ

॥ ദ്വിതീയേംഽശേ അഷ്ടമോഽധ്യായഃ ॥

ശ്രീപരാശര ഉവാച

വ്യാഖ്യാതമേതദ്ബ്രഹ്മാണ്ഡസംസ്ഥാനം തവ സുവ്രത।
തതഃ പ്രമാണസംസ്ഥാനേ സൂര്യാദീനാം ശൃണുഷ്വ മേ ॥ **1** ॥ 348

യോജനാനാം സഹസ്രാണി ഭാസ്കരസ്യ രഥോ നവ।
ഈഷാദണ്ഡസ്തഥൈവാസ്യ ദ്വിഗുണോ മുനിസത്തമ ॥ **2** ॥ 349

സാർധകോടിസ്തഥാ സപ്ത നിയുതാൻയധികാനി വൈ।
യോജനാനാം തു തസ്യാക്ഷസ്തത്ര ചക്രം പ്രതിഷ്ഠിതം ॥ **3** ॥ 350

ത്രിനാഭിമതി പഞ്ചാരേ ഷൺനേമിൻയക്ഷയാത്മകേ।
സംവത്സരമയേ കൃത്സ്നം കാലചക്രം പ്രതിഷ്ഠിതം ॥ **4** ॥ 351

ഹയാശ്ച സപ്തച്ഛന്ദാംസി തേഷാം നാമാനി മേ ശൃണു।
ഗായത്രീ ച ബൃഹത്യുഷ്ണിഗ്ജഗതീ ത്രിഷ്ടുബേവ ച।
അനുഷ്ടുപ്പങ്ക്തിരിത്യുക്താ ഛന്ദാംസി ഹരയോ രവേഃ ॥ **5** ॥ 352

ചത്വാരിംശത്സഹസ്രാണി ദ്വിതീയോഽക്ഷോ വിവസ്വതഃ।
പഞ്ചാൻയാനി തു സാർധാനി സ്യന്ദനസ്യ മഹാമതേ ॥ **6** ॥ 353

അക്ഷപ്രമാണമുഭയോഃ പ്രമാണം തദ്യുഗാർദ്ധയോഃ।
ഹ്രസ്വോ ഽക്ഷസ്തദ്യുഗാർദ്ധേന ധ്രുവാധാരോ രഥസ്യ വൈ।
ദ്വിതീയേഽക്ഷേ തു തച്ചക്രം സംസ്ഥിതം മാനസാചലേ ॥ **7** ॥ 354

മാനസോത്തരശൈലസ്യ പൂർവതോ വാസവീ പുരീ।
ദക്ഷിണേ തു യമസ്യാൻയാ പ്രതീച്യാം വരുണസ്യ ച।
ഉത്തരേണ ച സോമസ്യ താസാം നാമാനി മേ ശൃണു ॥ **8** ॥ 355

വസ്വൗകസാരാ ശക്രസ്യ യാമ്യാ സംയമനീ തഥാ।
പുരീ സുഖാ ജലേശസ്യ സോമസ്യ ച വിഭാവരീ ॥ **9** ॥ 356

കാഷ്ഠാം ഗതോ ദക്ഷിണതഃ ക്ഷിപ്തേഷുരിവ സർപതി।
മൈത്രേയ ഭഗവാൻഭാനുർജ്യോതിഷാം ചക്രസംയുതഃ ॥ **10** ॥ 357

അഹോരാത്രവ്യവസ്ഥാനകാരണം ഭഗവാൻ രവിഃ।
ദേവയാനഃ പരഃ പന്ഥാ യോഗിനാം ക്ലേശസങ്ക്ഷയേ ॥ **11** ॥ 358

ദിവസസ്യ രവിർമധ്യേ സർവകാലം വ്യവസ്ഥിതഃ।
സർവദ്വീപേഷു മൈത്രേയ നിശാർദ്ധസ്യ ച സമ്മുഖഃ ॥ **12** ॥ 359

ഉദയാസ്തമനേ ചൈവ സർവകാലം തു സമ്മുഖേ।
വിദിശാസു ത്വശേഷാസു തഥാ ബ്രഹ്മൻ ദിശാസു ച ॥ **13** ॥ 360

യൈർയത്ര ദൃശ്യതേ ഭാസ്വാൻസ തേഷാമുദയഃ സ്മൃതഃ।
തിരോഭാവം ച യത്രൈതി തത്രൈവാസ്തമനം രവേഃ ॥ **14** ॥ 361

നൈവാസ്തമനമർകസ്യ നോദയഃ സർവദാ സതഃ।
ഉദയാസ്തമനാഖ്യം ഹി ദർശനാദർശനം രവേഃ ॥ **15** ॥ 362

ശക്രാദീനാം പുരേ തിഷ്ഠൻ
സ്പൃശത്യേഷ പുരത്രയം।
വികോണൗ ദ്വൗ വികോണസ്ഥ -
സ്ത്രീൻ കോണാന്ത്വേ പുരേ തഥാ ॥ **16** ॥ 363

ഉദിതോ വർദ്ധമാനാഭിരാമധ്യാഹ്നാത്തപൻ രവിഃ।
തതഃ പരം ഹ്രസന്തീഭിർഗോഭിരസ്തം നിയച്ഛതി ॥ **17** ॥ 364

ഉദയാസ്തമനാഭ്യാം ച സ്മൃതേ പൂർവാപരേ ദിശൗ।
യാവത്പുരസ്താത്തപതി താവത്പൃഷ്ഠേ ച പാർശ്വയോഃ ॥ **18** ॥ 365

ഋതേഽമരഗിരേർമേരോരുപരി ബ്രഹ്മണഃ സഭാം।
യേ യേ മരീചയോഽർകസ്യ പ്രയാന്തി ബ്രഹ്മണഃ സഭാം।
തേ തേ നിരസ്താസ്തദ്ഭാസാ പ്രതീപമുപയാന്തി വൈ ॥ **19** ॥ 366

തസ്മാദ്ദിശ്യുത്തരസ്യാം വൈ ദിവാരാത്രിഃ സദൈവ ഹി।
സർവേഷാം ദ്വീപവർഷാണാം മേരുരുത്തരതോ യതഃ ॥ **20** ॥ 367

പ്രഭാ വിവസ്വതോ രാത്രാവസ്തം ഗച്ഛതി ഭാസ്കരേ।
വിശത്യഗ്നിമതോ രാത്രൗ വഹ്നിർദൂരാത്പ്രകാശതേ ॥ **21** ॥ 368

വഹ്നേഃ പ്രഭാ തഥാ ഭാനുർദിനേഷ്വാവിശതി ദ്വിജ।
അതീവ വഹ്നിസംയോഗാദതഃ സൂര്യഃ പ്രകാശതേ ॥ **22** ॥ 369

തേജസീ ഭാസ്കരാഗ്നേയേ പ്രകാശോഷ്ണസ്വരൂപിണീ।
പരസ്പരാനുപ്രവേശാദാപ്യായേതേ ദിവാനിശം ॥ **23** ॥ 370

ദക്ഷിണോത്തരഭൂമ്യർദ്ധ സമുത്തിഷ്ഠതി ഭാസ്കരേ।
അഹോരാത്രം വിശത്യംഭസ്തമഃ പ്രാകാശ്യശീലവത് ॥ **24** ॥ 371

ആതാമ്രാ ഹി ഭവന്ത്യാപോ ദിവാ നക്തപ്രവേശനാത്।
ദിനം വിശതി ചൈവാംഭോ ഭാസ്കരേഽസ്തമുപേയുഷി।
തസ്മാച്ഛുക്ലാ ഭവന്ത്യാപോ നക്തമഹ്നഃ പ്രവേശനാത് ॥ **25** ॥ 372

ഏവം പുഷ്കരമധ്യേന യദാ യാതി ദിവാകരഃ।
ത്രിംശദ്ഭാഗന്തു മേദിൻയാസ്തദാ മൗഹൂർതികീ ഗതിഃ ॥ **26** ॥ 373

കുലാലചക്രപർയന്തോ ഭ്രമന്നേഷ ദിവാകരഃ।
കരോത്യഹസ്തഥാ രാത്രിം വിമുഞ്ചൻമേദിനീം ദ്വിജ ॥ **27** ॥ 374

അയനസ്യോത്തരസ്യാദൗ മകരം യാതി ഭാസ്കരഃ।
തതഃ കുംഭം ച മീനം ച രാശേ രാശ്യന്തരം ദ്വിജ ॥ **28** ॥ 375

ത്രിഷ്വേതേഷ്വഥ ഭുക്തേഷു തതോ വൈഷുവതീം ഗതിം।
പ്രയാതി സവിതാ കുർവന്നഹോരാത്രം തതഃ സമം ॥ **29** ॥ 376

തതോ രാത്രിഃ ക്ഷയം യാതി വർദ്ധതേഽനുദിനം ദിനം ॥ **30** ॥ 377

തതശ്ച മിഥുനസ്യാന്തേ പരാം കാഷ്ഠാമുപാഗതഃ।
രാശിം കർകടകം പ്രാപ്യ കുരുതേ ദക്ഷിണായനം ॥ **31** ॥ 378

കുലാലചക്രപർയന്തോ യഥാ ശീഘ്രം പ്രവർത്തതേ।
ദക്ഷിണപ്രക്രമേ സൂർയസ്തഥാ ശീഘ്രം പ്രവർതതേ ॥ **32** ॥ 379

അതിവേഗിതയാ കാലം വായുവേഗബലാച്ചരൻ।
തസ്മാത്പ്രകൃഷ്ടാം ഭൂമിം തു കാലേനാൽപേന ഗച്ഛതി ॥ **33** ॥ 380

സൂർയോ ദ്വാദശഭിഃ ശൈഘ്ര്യാ -
ൻമുഹൂർതൈർദക്ഷിണായനേ।
ത്രയോദശാർദ്ധമൃക്ഷാണാ -
മഹാ തു ചരതി ദ്വിജ।
മുഹൂർതൈസ്താവദൃക്ഷാണി
നക്തമഷ്ടാദശൈശ്ചരൻ ॥ **34** ॥ 381

കുലാലചക്രമധ്യസ്ഥോ യഥാ മന്ദം പ്രസർപതി।
തഥോദഗയനേ സൂർയഃ സർപതേ മന്ദവിക്രമഃ ॥ **35** ॥ 382

തസ്മാദ്ദീർഘേണ കാലേന ഭൂമിമൽപാം തു ഗച്ഛതി।
അഷ്ടാദശമുഹൂർതം യദുത്തരായണപശ്ചിമം ॥ **36** ॥ 383

അഹർഭവതി തച്ചാപി ചരതേ മന്ദവിക്രമഃ ॥ **37** ॥ 384

ത്രയോദശാർദ്ധമഹാ തു ഋക്ഷാണാം ചരതേ രവിഃ।
മുഹൂർതൈസ്താവദൃക്ഷാണി രാത്രൗ ദ്വാദശഭിശ്ചരൻ ॥ **38** ॥ 385

അതോ മന്ദതരം നാഭ്യാം ചക്രം ഭ്രമതി വൈ യഥാ।
മൃത്പിണ്ഡ ഇവ മധ്യസ്ഥോ ധ്രുവോ ഭ്രമതി വൈ തഥാ ॥ **39** ॥ 386

കുലാലചക്രനാഭിസ്തു യഥാ തത്രൈവ വർതതേ।
ധ്രുവസ്തഥാ ഹി മൈത്രേയ തത്രൈവ പരിവർതതേ ॥ **40** ॥ 387

ഉഭയോഃ കാഷ്ഠയോർമധ്യേ ഭ്രമതോ മണ്ഡലാനി തു।
ദിവാ നക്തം ച സൂർയസ്യ മന്ദാ ശീഘ്രാ ച വൈ ഗതിഃ ॥ **41** ॥ 388

മന്ദാഹ്നി യസ്മിന്നയനേ ശീഘ്രാ നക്തം തദാ ഗതിഃ।
ശീഘ്രാ നിശി യദാ ചാസ്യ തദാ മന്ദാ ദിവാ ഗതിഃ ॥ **42** ॥ 389

ഏകപ്രമാണമേവൈഷ മാർഗം യാതി ദിവാകരഃ।
അഹോരാത്രേണ യോ ഭുങ്ക്തേ സമസ്താ രാശയോ ദ്വിജ ॥ **43** ॥ 390

ഷഡേവ രാശീൻ യോ ഭുങ്ക്തേ രാത്രാവൻയാംശ്ച ഷഡ്ദിവാ ॥ **44** ॥ 391

രാശിപ്രമാണജനിതാ ദീർഘഹ്രസ്വാത്മതാ ദിനേ।
തഥാ നിശായാം രാശീനാം പ്രമാണൈർലഘുദീർഘതാ ॥ **45** ॥ 392

ദിനാദേർദീർഘഹ്രസ്വത്വം തദ്ഭോഗേനൈവ ജായതേ।
ഉത്തരേ പ്രക്രമേ ശീഘ്രാ നിശി മന്ദാ ഗതിർദിവാ ॥ **46** ॥ 393

ദക്ഷിണേ ത്വയനേ ചൈവ വിപരീതാ വിവസ്വതഃ ॥ **47** ॥ 394

ഉഷാ രാത്രിഃ സമാഖ്യാതാ വ്യുഷ്ടിശ്ചാപ്യുച്യതേ ദിനം।
പ്രോച്യതേ ച തഥാ സന്ധ്യാ ഉഷാവ്യുഷ്ട്യോർയദന്തരം ॥ **48** ॥ 395

സന്ധ്യാകാലേ ച സമ്പ്രാപ്തേ രൗദ്രേ പരമദാരുണേ।
മന്ദേഹാ രാക്ഷസാ ഘോരാഃ സൂർയമിച്ഛന്തി ഖാദിതും ॥ **49** ॥ 396

പ്രജാപതികൃതഃ ശാപസ്തേഷാം മൈത്രേയ രക്ഷസാം।
അക്ഷയത്വം ശരീരാണാം മരണം ച ദിനേ ദിനേ ॥ **50** ॥ 397

തതഃ സൂർയസ്യ തൈർയുദ്ധം ഭവത്യത്യന്തദാരുണം।
തതോ ദ്വിജോത്തമാസ്തോയം സംക്ഷിപന്തി മഹാമുനേ ॥ **51** ॥ 398

ഓംകാരബ്രഹ്മസംയുക്തം ഗായത്ര്യാ ചാഭിമന്ത്രിതം।
തേന ദഹ്യന്തി തേ പാപാ വജ്രീഭൂതേന വാരിണാ ॥ **52** ॥ 399

അഗ്നിഹോത്രേ ഹൂയതേ യാ സമന്ത്രാ പ്രഥമാഹുതിഃ।
സൂർയോ ജ്യോതിഃ സഹസ്രാംശുസ്തയാ ദീപ്യതി ഭാസ്കരഃ ॥ **53** ॥ 400

ഓങ്കാരോ ഭഗവാൻവിഷ്ണുസ്ത്രിധാമാ വചസാം പതിഃ।
തദുച്ചാരണതസ്തേ തു വിനാശം യാന്തി രാക്ഷസാഃ ॥ **54** ॥ 401

വൈഷ്ണവോംശഃ പരഃ സൂർയോ
യോന്തർജ്യോതിരസമ്ഭവം।
അഭിധായക ഓംകാര -
സ്തസ്യ തത്പ്രേരകഃ പരഃ ॥ **55** ॥ 402

തേന സമ്പ്രേരിതം ജ്യോതിരോങ്കാരേണാഥ ദീപ്തിമത്।
ദഹത്യശേഷരക്ഷാംസി മന്ദേഹാഖ്യാൻയഘാനി വൈ ॥ **56** ॥ 403

തസ്മാന്നോൽലംഘനം കാർയം
സന്ധ്യോപാസനകർമണഃ।

സ ഹന്തി സൂര്യം സന്ധ്യായാ
നോപാസ്തിം കുരുതേ തു യഃ ॥ **57** ॥ 404

തതഃ പ്രയാതി ഭഗവാൻബ്രാഹ്മണൈരഭിരക്ഷിതഃ।
ബാലഖില്യാദിഭിശ്ചൈവ ജഗതഃ പാലനോദ്യതഃ ॥ **58** ॥ 405

കാഷ്ഠാ നിമേഷാ ദശ പഞ്ച ചൈവ
ത്രിംശച്ച കാഷ്ഠാ ഗണയേത്കലാം ച।
ത്രിംശത്കലശ്ചൈവ ഭവേന്മുഹൂർത -
സ്തൈസ്ത്രിംശതാ രാത്ര്യഹനീ സമേതേ ॥ **59** ॥ 406

ഹ്രാസവൃദ്ധീ ത്വഹർഭാഗൈ -
ർദിവസാനാം യഥാക്രമം।
സന്ധ്യാ മുഹൂർതമാത്രാ വൈ ഹ്രാ -
സവൃദ്ധയോഃ സമാ സ്മൃതാ ॥ **60** ॥ 407

രേഖാപ്രഭൃത്യഥാദിത്യേ ത്രിമുഹൂർതഗതേ രവൗ।
പ്രാതഃ സ്മൃതസ്തതഃ കാലോ ഭാഗശ്ചാഹ്നഃ സ പഞ്ചമഃ ॥ **61** ॥ 408

തസ്മാത്പ്രാതസ്തനാത്കാലാ -
ത്ത്രിമുഹൂർതസ്തു സംഗവഃ।
മധ്യാഹ്നസ്ത്രിമുഹൂർതസ്തു
തസ്മാത്കാലാത്തു സംഗവാത് ॥ **62** ॥ 409

തസ്മാൻമാധ്യാഹ്നികാത്കാലാദപരാഹ്ന ഇതി സ്മൃതഃ।
ത്രയ ഏവ മുഹൂർതാസ്തു കാലഭാഗഃ സ്മൃതോ ബുധൈഃ ॥ **63** ॥ 410

അപരാഹ്നേ വ്യതീതേ തു കാലഃ സായാഹ്ന ഏവ ച।
ദശപഞ്ചമുഹൂർതാ വൈ മുഹൂർതാസ്ത്രയ ഏവ ച ॥ **64** ॥ 411

ദശപഞ്ചമുഹൂർതം വൈ അഹർവൈഷുവതം സ്മൃതം ॥ **65** ॥ 412

വർദ്ധതേ ഹസതേ ചൈവാപ്യയനേ ദക്ഷിണോത്തരേ।
അഹസ്തു ഗ്രസതേ രാത്രിം രാത്രിർഗ്രസതി വാസരം ॥ **66** ॥ 413

ശരദ്വസന്തയോർമധ്യേ വിഷുവം തു വിഭാവ്യതേ।
തുലാമേഷഗതേ ഭാനൗ സമരാത്രിദിനം തു തത് ॥ **67** ॥ 414

കർകടാവസ്ഥിതേ ഭാനൗ ദക്ഷിണായനമുച്യതേ।
ഉത്തരായണമപ്യുക്തം മകരസ്ഥേ ദിവാകരേ ॥ **68** ॥ 415

ത്രിംശൻമുഹൂർതം കഥിതമഹോരാത്രം തു യൻമയാ।
താനി പഞ്ചദശ ബ്രഹ്മൻ പക്ഷ ഇത്യഭിധീയതേ ॥ **69** ॥ 416

മാസഃ പക്ഷദ്വയേനോക്തോ ദ്വൗ മാസൗ ചാർകജാവൃതുഃ।
ഋതുത്രയം ചാപ്യയനം ദ്വേഽയനേ വർഷസംജ്ഞിതേ ॥ **70** ॥ 417

സംവത്സരാദയഃ പഞ്ച ചതുർമാസവികൽപിതാഃ।
നിശ്ചയഃ സർവകാലസ്യ യുഗമിത്യഭിധീയതേ ॥ **71** ॥ 418

സംവത്സരസ്തു പ്രഥമോ ദ്വിതീയഃ പരിവത്സരഃ।
ഇദ്വത്സരസ്തൃതീയസ്തു ചതുർഥശ്ചാനുവത്സരഃ।
വത്സരഃ പഞ്ചമശ്ചാത്ര കാലോഽയം യുഗസംജ്ഞിതഃ ॥ **72** ॥ 419

യഃ ശ്വേതസ്യോത്തരഃ ശൈലഃ ശൃംഗവാനിതി വിശ്രുതഃ।
ത്രീണി തസ്യ തു ശൃംഗാണി യൈരയം ശൃംഗവാൻസ്മൃതഃ ॥ **73** ॥ 420

ദക്ഷിണം ചോത്തരം ചൈവ മധ്യം വൈഷുവതം തഥാ।
ശരദ്വസന്തയോർമധ്യേ തദ്ഭാനുഃ പ്രതിപദ്യതേ।
മേഷാദൗ ച തുലാദൗ ച മൈത്രേയ വിഷുവത്സ്ഥിതഃ ॥ **74** ॥ 421

തദാ തുൽയമഹോരാത്രം കരോതി തിമിരാപഹഃ।
ദശപഞ്ചമുഹൂർതം വൈ തദേതദുഭയം സ്മൃതം ॥ **75** ॥ 422

പ്രഥമേ കൃത്തികാഭാഗേ യദാ ഭാസ്വാംസ്തദാ ശശീ।
വിശാഖാനാം ചതുർഥേംഽശേ മുനേ തിഷ്ഠത്യസംശയം ॥ **76** ॥ 423

വിശാഖാനാം യദാ സൂർയശ്ചരത്യംശം തൃതീയകം।
തദാ ചന്ദ്രം വിജാനീയാത്കൃത്തികാശിരസി സ്ഥിതം ॥ **77** ॥ 424

തദൈവ വിഷുവാഖ്യോഽയം കാലഃ പുൺയോഽഭിധീയതേ।
തദാ ദാനാനി ദേയാനി ദേവേഭ്യഃ പ്രയതാത്മഭിഃ ॥ **78** ॥ 425

ബ്രാഹ്മണേഭ്യഃ പിതൃഭ്യശ്ച മുഖമേതത്തു ദാനജം।
ദത്തദാനസ്തു വിഷുവേ കൃതകൃത്യോഽഭിജായതേ ॥ **79** ॥ 426

അഹോരാത്രാർദ്ധമാസാസ്തു
കലാഃകാഷ്ഠാഃക്ഷണാസ്തഥാ।
പൗർണമാസീ തഥാ ജ്ഞേയാ
അമാവാസ്യാ തഥൈവ ച।
സിനീവാലീ കുഹൂശ്ചൈവ
രാകാ ചാനുമതിസ്തഥാ ॥ **80** ॥ 427

തപസ്തപസ്യൗ മധുമാധവൗ ച
ശുക്രഃ ശുചിശ്ചായനമുത്തരം സ്യാത്।
നഭോനഭസ്യൗ ച ഇഷസ്തഥോർജ -
സ്സഹഃ സഹസ്യാവിതി ദക്ഷിണം തത് ॥ **81** ॥ 428

ലോകാലോകശ്ച യശ്ശൈലഃ പ്രാഗുക്തോ ഭവതോ മയാ।
ലോകപാലാസ്തു ചത്വാരസ്തത്ര തിഷ്ഠന്തി സുവ്രതാഃ ॥ **82** ॥ 429

സുധാമാ ശംഖപാശ്ചൈവ കർദമസ്യാത്മജോ ദ്വിജ।
ഹിരൺയരോമാ ചൈവാൻയശ്ചതുർഥഃ കേതുമാനപി ॥ **83** ॥ 430

നിർദ്വന്ദ്വാ നിരഭിമാനാ നിസ്തന്ദ്രാ നിഷ്പരിഗ്രഹാഃ।
ലോകപാലാഃ സ്ഥിതാ ഹ്യേതേ ലോകാലോകേ ചതുർദിശം ॥ **84** ॥ 431

ഉത്തരം യദഗസ്ത്യസ്യ അജവീഥ്യാശ്ച ദക്ഷിണം।
പിതൃയാനഃ സ വൈ പന്ഥാ വൈശ്വാനരപഥാദ്ബഹിഃ ॥ **85** ॥ 432

തത്രാസതേ മഹാത്മാന ഋഷയോ യേഽഗ്നിഹോത്രിണഃ।
ഭൂതാരംഭകൃതം ബ്രഹ്മ ശംസന്തോ ഋത്വിഗുദ്യതാഃ।
പ്രാരഭന്തേ തു യേ ലോകാസ്തേഷാം പന്ഥാഃ സ ദക്ഷിണഃ ॥ **86** ॥ 433

ചലിതം തേ പുനർബ്രഹ്മ സ്ഥാപയന്തി യുഗേ യുഗേ।
സന്തത്യാ തപസാ ചൈവ മർയാദാഭിഃ ശ്രുതേന ച ॥ **87** ॥ 434

ജായമാനാസ്തു പൂർവേ ച പശ്ചിമാനാം ഗൃഹേഷു വൈ।
പശ്ചിമാശ്ചൈവ പൂർവേഷാം ജായന്തേ നിധനേഷ്വിഹ ॥ **88** ॥ 435

ഏവമാവർതമാനാസ്തേ തിഷ്ഠന്തി നിയതവ്രതാഃ।
സവിതുർദക്ഷിണം മാർഗം ശ്രിതാ ഹ്യാചന്ദ്രതാരകം ॥ **89** ॥ 436

നാഗവീഥ്യുത്തരം യച്ച സപ്തർഷിഭ്യശ്ച ദക്ഷിണം।
ഉത്തരഃ സവിതുഃ പന്ഥാ ദേവയാനശ്ച സ സ്മൃതഃ ॥ **90** ॥ 437

തത്ര തേ വശിനഃ സിദ്ധാ വിമലാ ബ്രഹ്മചാരിണഃ।
സന്തതിം തേ ജുഗുപ്സന്തി തസ്മാൻമൃത്യുർജിതശ്ച തൈഃ ॥ **91** ॥ 438

അഷ്ടാശീതിസഹസ്രാണി മുനീനാമൂർധ്വരേതസാം।
ഉദക്പന്ഥാനമർയമ്ണഃ സ്ഥിതാൻയാഭൂതസമ്പ്ലവം ॥ **92** ॥ 439

തേഽസമ്പ്രയോഗാൽലോഭസ്യ മൈഥുനസ്യ ച വർജനാത്।
ഇച്ഛാദ്വേഷാപ്രവൃത്ത്യാ ച ഭൂതാരംഭവിവർജനാത് ॥ **93** ॥ 440

പുനശ്ച കാമാസംയോഗാച്ഛുബ്ദാദേർദോഷദർശനാത് ।
ഇത്യേഭിഃ കാരണൈഃ ശുദ്ധാസ്ത്യേഽമൃതത്വം ഹി ഭേജിരേ ॥ **94** ॥ 441

ആഭൂതസമ്പ്ലവം സ്ഥാനമമൃതത്വം വിഭാവ്യതേ ।
ത്രൈലോക്യസ്ഥിതികാലോഽയമപുനർമാര ഉച്യതേ ॥ **95** ॥ 442

ബ്രഹ്മഹത്യാശ്വമേധാഭ്യാം പാപപുൺയകൃതോ വിധിഃ ।
ആഭൂതസമ്പ്ലവാന്തന്തു ഫലമുക്തം തയോർദ്വിജ ॥ **96** ॥ 443

യാവൻമാത്രേ പ്രദേശേ തു മൈത്രേയാവസ്ഥിതോ ധ്രുവഃ ।
ക്ഷയമായാതി താവത്തു ഭൂമേരാഭൂതസമ്പ്ലവാത് ॥ **97** ॥ 444

ഊർധ്വോത്തരമൃഷിഭ്യസ്തു ധ്രുവോ യത്ര വ്യവസ്ഥിതഃ ।
ഏതദ്വിഷ്ണുപദം ദിവ്യം തൃതീയം വ്യോമ്നി ഭാസുരം ॥ **98** ॥ 445

നിർധൂതദോഷപങ്കാനാം യതീനാം സംയതാത്മനാം ।
സ്ഥാനം തത്പരമം വിപ്ര പുൺയപാപപരിക്ഷയേ ॥ **99** ॥ 446

അപുൺയപുൺയോപരമേ ക്ഷീണാശേഷാപ്തിഹേതവഃ ।
യത്ര ഗത്വാ ന ശോചന്തി തദ്വിഷ്ണോഃ പരമം പദം ॥ **100** ॥ 447

ധർമധുവാദ്യാസ്തിഷ്ഠന്തി
യത്ര തേ ലോകസാക്ഷിണഃ ।
തത്സാർഷ്ട്യോത്പന്നയോഗേദ്ധാ -
സ്തദ്വിഷ്ണോഃ പരമം പദം ॥ **101** ॥ 448

യത്രോതമേതത്പ്രോതം ച യദ്ഭൂതം സചരാചരം ।
ഭാവ്യം ച വിശ്വം മൈത്രേയ തദ്വിഷ്ണോഃ പരമം പദം ॥ **102** ॥ 449

ദിവീവ ചക്ഷുരാതതം യോഗിനാം തൻമയാത്മനാം ।
വിവേകജ്ഞാനദൃഷ്ടം ച തദ്വിഷ്ണോഃ പരമം പദം ॥ **103** ॥ 450

യസ്മിൻപ്രതിഷ്ഠിതോ ഭാസ്വാൻമേഢീഭൂതഃ സ്വയം ധ്രുവഃ।
ധ്രുവേ ച സർവജ്യോതീംഷി ജ്യോതിഃ ഷ്വംഭോമുചോ ദ്വിജ ॥ **104** ॥ 451

മേഘേഷു സംഗതാ വൃഷ്ടി -
ർവൃഷ്ടേഃ സൃഷ്ടേശ്ച പോഷണം।
ആപ്യായനം ച സർവേഷാം
ദേവാദീനാം മഹാമുനേ ॥ **105** ॥ 452

തതശ്ചാജ്യാഹുതിദ്വാരാ പോഷിതാസ്തേ ഹവിർഭുജഃ।
വൃഷ്ടേഃ കാരണതാം യാന്തി ഭൂതാനാം സ്ഥിതയേ പുനഃ ॥ **106** ॥ 453

ഏവമേതത്പദം വിഷ്ണോസ്തൃതീയമമലാത്മകം।
ആധാരഭൂതം ലോകാനാം ത്രയാണാം വൃഷ്ടികാരണം ॥ **107** ॥ 454

തതഃ പ്രഭവതി ബ്രഹ്മൻസർവപാപഹരാ സരിത്।
ഗംഗാ ദേവാംഗനാംഗാനാമനുലേപനപിഞ്ജരാ ॥ **108** ॥ 455

വാമപാദാംബുജാംഗുഷ്ഠനഖസ്രോതോവിനിർഗതാം।
വിഷ്ണോർബിഭർതി യാം ഭക്ത്യാ ശിരസാഹർനിശം ധ്രുവഃ ॥ **109** ॥ 456

തതഃ സപ്തർഷയോ യസ്യാഃ പ്രാണായാമപരായണാഃ।
തിഷ്ഠന്തി വീചിമാലാഭിരുഹ്യമാനജടാ ജലേ ॥ **110** ॥ 457

വാർയോധൈഃ സന്തതൈർയസ്യാഃ പ്ലാവിതം ശശിമണ്ഡലം।
ഭൂയോഽധികതരാം കാന്തിം വഹത്യേതദുഹ ക്ഷയേ ॥ **111** ॥ 458

മേരുപൃഷ്ഠേ പതത്യുച്ചൈർനിഷ്ക്രാന്താ ശശിമണ്ഡലാത്।
ജഗതഃ പാവനാർഥായ പ്രയാതി ച ചതുർദിശം ॥ **112** ॥ 459

സീതാ ചാലകനന്ദാ ച ചക്ഷുർഭദ്രാ ച സംസ്ഥിതാ।
ഏകൈവ യാ ചതുർഭേദാ ദിഗ്ഭേദഗതിലക്ഷണാ ॥ **113** ॥ 460

ഭേദം ചാലകനന്ദാഖ്യം യസ്യാഃ ശർവോഽപി ദക്ഷിണം।
ദധാര ശിരസാ പ്രീത്യാ വർഷാണാമധികം ശതം ॥ **114** ॥ 461

ശംഭോർജടാകലാപാച്ച വിനിഷ്ക്രാന്താസ്ഥിശർകരാഃ।
പ്ലാവയിത്വാ ദിവം നിൻയേ യാ പാപാൻസഗരാത്മജാൻ ॥ **115** ॥ 462

സ്നാതസ്യ സലിലേ യസ്യാഃ സദ്യഃ പാപം പ്രണശ്യതി।
അപൂർവപുൺയപ്രാപ്തിശ്ച സദ്യോ മൈത്രേയ ജായതേ ॥ **116** ॥ 463

ദത്താഃ പിതൃഭ്യോ യത്രാപസ്തനയൈഃ ശ്രദ്ധയാൻവിതൈഃ।
സമാശതം പ്രയച്ഛന്തി തൃപ്തിം മൈത്രേയ ദുർലഭാം ॥ **117** ॥ 464

യസ്യാമിഷ്ട്വാ മഹായജ്ഞൈർയജ്ഞേശം പുരുഷോത്തമം।
ദ്വിജ ഭൂപാഃ പരാം സിദ്ധിമവാപുർദിവി ചേഹ ച ॥ **118** ॥ 465

സ്നാനാദ്വിധൂതപാപാശ്ച യജ്ഞൈർയതയസ്തഥാ।
കേശവാസക്തമനസഃ പ്രാപ്താ നിർവാണമുത്തമം ॥ **119** ॥ 466

ശ്രുതാഽഭിലഷിതാ ദൃഷ്ടാ സ്പൃഷ്ടാ പീതാഽവഗാഹിതാ।
യാ പാവയതി ഭൂതാനി കീർതിതാ ച ദിനേ ദിനേ ॥ **120** ॥ 467

ഗംഗാ ഗംഗേതി യൈർനാമ യോജനാനാം ശതേഷ്വപി।
സ്ഥിതൈരുച്ചാരിതം ഹന്തി പാപം ജൻമത്രയാർജിതം ॥ **121** ॥ 468

യതഃ സാ പാവനായാലം ത്രയാണാം ജഗതാമപി।
സമുദ്ഭൂതാ പരം തത്തു തൃതീയം ഭഗവത്പദം ॥ **122** ॥ 469

॥ ഇതി ശ്രീവിഷ്ണുപുരാണേ ദ്വിതീയേംഽശേ അഷ്ടമോഽധ്യായഃ ॥

ശ്രീഃ

ശ്രീമതേ രാമാനുജായ നമഃ

ശ്രീമതേ നിഗമാന്തമഹാദേശികായ നമഃ

॥ ദ്വിതീയേംऽശേ നവമോऽധ്യായഃ ॥

ശ്രീപരാശര ഉവാച

താരാമയം ഭഗവതഃ ശിശുമാരാകൃതി പ്രഭോഃ।
ദിവി രൂപം ഹരേർയത്തു തസ്യ പുച്ഛേ സ്ഥിതോ ധ്രുവഃ ॥ **1** ॥ 470

സൈഷ ഭ്രമൻ ഭ്രാമയതി ചന്ദ്രാദിത്യാദികാൻ ഗ്രഹാൻ।
ഭ്രമന്തമനു തം യാന്തി നക്ഷത്രാണി ച ചക്രവത് ॥ **2** ॥ 471

സൂർയാചന്ദ്രമസൗ താരാ നക്ഷത്രാണി ഗ്രഹൈഃ സഹ।
വാതാനീകമയൈർബന്ധൈർധ്രുവേ ബദ്ധാനി താനി വൈ ॥ **3** ॥ 472

ശിശുമാരാകൃതി പ്രോക്തം യദ്രൂപം ജ്യോതിഷാം ദിവി।
നാരായണോऽയനം ധാമ്നാം തസ്യാധാരഃ സ്വയം ഹൃദി ॥ **4** ॥ 473

ഉത്താനപാദപുത്രസ്തു തമാരാധ്യ ജഗത്പതിം।
സ താരാശിശുമാരസ്യ ധ്രുവഃ പുച്ഛേ വ്യവസ്ഥിതഃ ॥ **5** ॥ 474

ആധാരഃ ശിശുമാരസ്യ സർവാധ്യക്ഷോ ജനാർദനഃ।
ധ്രുവസ്യ ശിശുമാരസ്തു ധ്രുവേ ഭാനുർവ്യവസ്ഥിതഃ ॥ **6** ॥ 475

തദാധാരം ജഗച്ചേദം സദേവാസുരമാനുഷം ॥ **7** ॥ 476

യേന വിപ്ര വിധാനേന തൻമമൈകമനാഃ ശൃണു।
വിവസ്വാനഷ്ടഭിർമാസൈരാദായാപോ രസാത്മികാഃ।
വർഷത്യംബു തതശ്ചാന്നമന്നാദപ്യഖിലം ജഗത് ॥ **8** ॥ 477

വിവസ്വാനംശുഭിസ്തീക്ഷ്ണൈരാദായ ജഗതോ ജലം।
സോമം പുഷ്ണാത്യഥേന്ദുശ്ച വായുനാഡീമയൈർദിവി।
നാലൈർവിക്ഷിപതേഽഭ്രേഷു ധൂമാഗ്ന്യനിലമൂർതിഷു ॥ **9** ॥ 478

ന ഭ്രശ്യന്തി യതസ്തേഭ്യോ ജലാൻയഭ്രാണി താൻയതഃ।
അഭ്രസ്ഥാഃ പ്രപതന്ത്യാപോ വായുനാ സമുദീരിതാഃ।
സംസ്കാരം കാലജനിതം മൈത്രേയാസാദ്യ നിർമലാഃ ॥ **10** ॥ 479

സരിത്സമുദ്രഭൗമാസ്തു തഥാപഃ പ്രാണിസംഭവാഃ।
ചതുഷ്പ്രകാരാ ഭഗവാനാദത്തേ സവിതാ മുനേ ॥ **11** ॥ 480

ആകാശഗംഗാസലിലം തഥാദായ ഗഭസ്തിമാൻ।
അനഭ്രഗതമേവോർവ്യാം സദ്യഃ ക്ഷിപതി രശ്മിഭിഃ ॥ **12** ॥ 481

തസ്യ സംസ്പർശനിർധൂതപാപപങ്കോ ദ്വിജോത്തമ।
ന യാതി നരകം മർത്യോ ദിവ്യം സ്നാനം ഹി തത്സ്മൃതം ॥ **13** ॥ 482

ദൃഷ്ടസൂര്യം ഹി യദ്വാരി പതത്യഭ്രൈർവിനാ ദിവഃ।
ആകാശഗംഗാസലിലം തദ്ഗോഭിഃ ക്ഷിപ്യതേ രവേഃ ॥ **14** ॥ 483

കൃത്തികാദിഷു ഋക്ഷേഷു വിഷമേഷു ച യദ്ദിവഃ।
ദൃഷ്ടാർകപതിതം ജ്ഞേയം തദ്ഗാംഗം ദിഗ്ഭജോജ്ഝിതം ॥ **15** ॥ 484

യുഗ്മർക്ഷേഷു ച യത്തോയം പതത്യർകോജ്ഝിതം ദിവഃ।
തത്സൂര്യരശ്മിഭിഃ സർവം സമാദായ നിരസ്യതേ ॥ **16** ॥ 485

ഉഭയം പുണ്യമത്യർഥം നൃണാം പാപഭയാപഹം।
ആകാശഗംഗാസലിലം ദിവ്യം സ്നാനം മഹാമുനേ ॥ **17** ॥ 486

യത്തു മേഘ്നൈഃ സമുത്സൃഷ്ടം വാരി തത്പ്രാണിനാം ദ്വിജ।
പുഷ്ണാത്യോഷധയഃ സർവാ ജീവനായാമൃതം ഹി തത് ॥ **18** ॥ 487

തേന വൃദ്ധിം പരാം നീതഃ സകലശ്ചൗഷധീഗണഃ।
സാധകഃ ഫലപാകാന്തഃ പ്രജാനാം ദ്വിജ ജായതേ ॥ **19** ॥ 488

തേന യജ്ഞാൻയഥാപ്രോക്തൊ -
ൻമാനവാഃ ശാസ്ത്രചക്ഷുഷഃ।
കുർവന്ത്യഹരഹസ്തൈശ്ച
ദേവാനാപ്യായയന്തി തേ ॥ **20** ॥ 489

ഏവം യജ്ഞാശ്ച വേദാശ്ച വർണാശ്ച വൃഷ്ടിപൂർവകാഃ।
സർവേ ദേവനികായാശ്ച സർവേ ഭൂതഗണാശ്ച യേ ॥ **21** ॥ 490

വൃഷ്ട്യാ ധൃതമിദം സർവമന്നം നിഷ്പാദ്യതേ യയാ।
സാപി നിഷ്പാദ്യതേ വൃഷ്ടിഃ സവിത്രാ മുനിസത്തമ ॥ **22** ॥ 491

ആധാരഭൂതഃ സവിതുർധ്രുവോ മുനിവരോത്തമ।
ധ്രുവസ്യ ശിശുമാരോഽസൗ സോഽപി നാരായണാത്മകഃ ॥ **23** ॥ 492

ഹൃദി നാരായണസ്തസ്യ ശിശുമാരസ്യ സംസ്ഥിതഃ।
ബിഭർതാ സർവഭൂതാനാമാദിഭൂതഃ സനാതനഃ ॥ **24** ॥ 493

॥ ഇതി ശ്രീവിഷ്ണുപുരാണേ ദ്വിതീയേംശേ നവമോഽധ്യായഃ ॥

ശ്രീഃ

ശ്രീമതേ രാമാനുജായ നമഃ

ശ്രീമതേ നിഗമാന്തമഹാദേശികായ നമഃ

॥ ദ്വിതീയേംശേ ദശമോധ്യായഃ ॥

ശ്രീപരാശര ഉവാച

സാശീതിമണ്ഡലശതം കാഷ്ഠയോരന്തരം ദ്വയോഃ।
ആരോഹണാവരോഹാഭ്യാം ഭാനോരബ്ദേന യാ ഗതിഃ ॥ **1** ॥ 494

സ രഥോധിഷ്ഠിതോ ദേവൈരാദിത്യൈരൃഷിഭിസ്തഥാ।
ഗന്ധർവൈരപ്സരോഭിശ്ച ഗ്രാമണീസർപരാക്ഷസൈഃ ॥ **2** ॥ 495

ധാതാ ക്രതുസ്ഥലാ ചൈവ പുലസ്ത്യോ വാസുകിസ്തഥാ।
രഥഭൃദ്ഗ്രാമണീർഹേതിസ്തുംബുരുശ്ചൈവ സപ്തമഃ ॥ **3** ॥ 496

ഏതേ വസന്തി വൈ ചൈത്രേ മധുമാസേ സദൈവ ഹി।
മൈത്രേയ സ്യന്ദനേ ഭാനോഃ സപ്ത മാസാധികാരിണഃ ॥ **4** ॥ 497

അർയമാ പുലഹശ്ചൈവ രഥൗജാഃ പുഞ്ജികസ്ഥലാ।
പ്രഹേതിഃ കച്ഛുവീരശ്ച നാരദശ്ച രഥേ രവേഃ ॥ **5** ॥ 498

മാധവേ നിവസന്ത്യേതേ ശുചിസംജ്ഞേ നിബോധ മേ ॥ **6** ॥ 499

മിത്രോത്രിസ്തക്ഷകോ രക്ഷഃ പൗരുഷേയോഥ മേനകാ।
ഹാഹാ രഥസ്വനശ്ചൈവ മൈത്രേയൈതേ വസന്തി വൈ ॥ **7** ॥ 500

വരുണോ വസിഷ്ഠോ നാഗശ്ച സഹജൻയാ ഹൂഹൂ രഥഃ।
രഥചിത്രസ്തഥാ ശുക്രേ വസന്ത്യാഷാഢസംജ്ഞകേ ॥ **8** ॥ 501

ഇന്ദ്രോ വിശ്വാവസുഃ സ്ത്രോത ഏലാപുത്രസ്തഥാംഗിരാഃ।
പ്രമ്ലോചാ ച നഭസ്യേതേ സർപിശ്ചാർകേ വസന്തി വൈ ॥ **9** ॥ 502

വിവസ്വാനുഗ്രസേനശ്ച ഭൃഗുരാപൂരണസ്തഥാ।
അനുമ്ലോചാ ശംഖപാലോ വ്യാഘ്രോ ഭാദ്രപദേ തഥാ ॥ **10** ॥ 503

പൂഷാ വസുരുചിർവാതോ ഗൗതമോഽഥ ധനഞ്ജയഃ।
സുഷേണോഽൻയോ ഘൃതാചീ ച വസന്ത്യാശ്വയുജേ രവൗ ॥ **11** ॥ 504

വിശ്വാവസുർഭരദ്വാജഃ പർജൻയൈരാവതൗ തഥാ।
വിശ്വാചീ സേനജിച്ചാപഃ കാർതികേ ച വസന്തി വൈ ॥ **12** ॥ 505

അംശകാശ്യപതാർക്ഷ്യാസ്തു മഹാപദ്മസ്തഥോർവശീ।
ചിത്രസേനസ്തഥാ വിദ്യുൻമാർഗശീർഷേഽധികാരിണഃ ॥ **13** ॥ 506

ക്രതുർഭഗസ്തഥോർണായുഃ സ്ഫൂർജഃ കർകോടകസ്തഥാ।
അരിഷ്ടനേമിശ്ചൈവാൻയാ പൂർവചിത്തിർവരാപ്സരാഃ ॥ **14** ॥ 507

പൗഷമാസേ വസന്ത്യേതേ സപ്ത ഭാസ്കരമണ്ഡലേ।
ലോകപ്രകാശനാർഥായ വിപ്രവർയാധികാരിണഃ ॥ **15** ॥ 508

ത്വഷ്ടാഥ ജമദഗ്നിശ്ച കംബലോഽഥ തിലോത്തമാ।
ബ്രഹ്മോപേതോഽഥ ഋതജിദ് ധൃതരാഷ്ട്രോഽഥ സപ്തമഃ ॥ **16** ॥ 509

മാഘമാസേ വസന്ത്യേതേ സപ്ത മൈത്രേയ ഭാസ്കരേ।
ശ്രൂയതാം ചാപരേ സൂർയേ ഫാൽഗുനേ നിവസന്തി യേ ॥ **17** ॥ 510

വിഷ്ണുരശ്വതരോ രംഭാ സൂർയവർചാശ്ച സത്യജിത്।
വിശ്വാമിത്രസ്തഥാ രക്ഷോ യജ്ഞോപേതോ മഹാമുനേ ॥ **18** ॥ 511

മാസേഷ്വേതേഷു മൈത്രേയ വസന്ത്യേതേ തു സപ്തകാഃ।
സവിതുർമണ്ഡലേ ബ്രഹ്മൻവിഷ്ണുശക്ത്യുപബൃംഹിതാഃ ॥ **19** ॥ 512

സ്തുവന്തി മുനയഃ സൂര്യം ഗന്ധർവൈർഗീയതേ പുരഃ।
നൃത്യന്ത്യപ്സരസോ യാന്തി സൂര്യസ്യാനു നിശാചരാഃ ॥ **20** ॥ 513

വഹന്തി പന്നഗാ യക്ഷൈഃ ക്രിയതേഽഭീഷുസംഗ്രഹഃ ॥ **21** ॥ 514

ബാലഖില്യാസ്തഥൈവൈനം പരിവാർയ സമാസതേ ॥ **22** ॥ 515

സോഽയം സപ്തഗണഃ സൂര്യമണ്ഡലേ മുനിസത്തമ।
ഹിമോഷ്ണവാരിവൃഷ്ടീനാം ഹേതുഃ സ്വസമയം ഗതഃ ॥ **23** ॥ 516

॥ ഇതി ശ്രീവിഷ്ണുപുരാണേ ദ്വിതീയേംഽശേ ദശമോഽധ്യായഃ ॥

ശ്രീഃ

ശ്രീമതേ രാമാനുജായ നമഃ

ശ്രീമതേ നിഗമാന്തമഹാദേശികായ നമഃ

॥ ദ്വിതീയേംഽശേ ഏകാദശോഽധ്യായഃ ॥

ശ്രീമൈത്രേയ ഉവാച

യദേതദ്ഭഗവാനാഹ ഗണഃ സപ്തവിധോ രവേഃ।
മണ്ഡലേ ഹിമതാപാദേഃ കാരണം തൻമയാ ശ്രുതം ॥ **1** ॥ 517

വ്യാപാരശ്ചാപി കഥിതോ ഗന്ധർവോരഗരക്ഷസാം।
ഋഷീണാം ബാലഖില്യാനാം തഥൈവാപ്സരസാം ഗുരോ ॥ **2** ॥ 518

യക്ഷാണാം ച രഥേ ഭാനോർവിഷ്ണുശക്തിധൃതാത്മനാം।
കിം ചാദിത്യസ്യ യത്കർമ തന്നാത്രോക്തം ത്വയാ മുനേ ॥ **3** ॥ 519

യദി സപ്തഗണോ വാരി ഹിമമുഷ്ണം ച വർഷതി।
തത്കിമത്ര രവേർയേന വൃഷ്ടിഃ സൂര്യാദിതീര്യതേ ॥ **4** ॥ 520

വിവസ്വാനുദിതോ മധ്യേ യാത്യസ്തമിതി കിം ജനഃ।
ബ്രവീത്യേതത്സമം കർമ യദി സപ്തഗണസ്യ തത് ॥ **5** ॥ 521

ശ്രീപരാശര ഉവാച

മൈത്രേയ ശ്രൂയതാമേതദ്യദ്ഭവാൻപരിപൃച്ഛതി।
യഥാ സപ്തഗണേഽപ്യേകഃ പ്രാധാൻയേനാധികോ രവിഃ ॥ **6** ॥ 522

സർവശക്തിഃ പരാ വിഷ്ണോരൃഗ്യജുഃസാമസംജ്ഞിതാ।
സൈഷാ ത്രയീ തപത്യംഹോ ജഗതശ്ച ഹിനസ്തി യാ ॥ **7** ॥ 523

സൈഷ വിഷ്ണുഃ സ്ഥിതഃ സ്ഥിത്യാം ജഗതഃ പാലനോദ്യതഃ।
ഋഗ്യജുഃസാമഭൂതോഽന്തഃ സവിതുർദ്വിജ തിഷ്ഠതി ॥ **8** ॥ 524

മാസി മാസി രവിർയോ യസ്തത്ര തത്ര ഹി സാ പരാ ।
ത്രയീമയീ വിഷ്ണുശക്തിരവസ്ഥാനം കരോതി വൈ ॥ **9** ॥ 525

ഋചഃ സ്തുവന്തി പൂർവാഹ്ണേ മധ്യാഹ്നേഽഥ യജൂംഷി വൈ ।
ബൃഹദ്രഥന്തരാദീനി സാമാൻയഹ്നഃ ക്ഷയേ രവിം ॥ **10** ॥ 526

അംഗമേഷാ ത്രയീ വിഷ്ണോരൃഗ്യജുഃസാമസംജ്ഞിതാ ।
വിഷ്ണുശക്തിരവസ്ഥാനം സദാദിത്യേ കരോതി സാ ॥ **11** ॥ 527

ന കേവലം രവേഃ ശക്തിർവേഷ്ണവീ സാ ത്രയീമയീ ।
ബ്രഹ്മാഥ പുരുഷോ രുദ്രസ്ത്രയമേതത്ത്രയീമയം ॥ **12** ॥ 528

സർഗാദൗ ഋംഗ്മയോ ബ്രഹ്മാ
സ്ഥിതൗ വിഷ്ണുർയജുർമയഃ ।
രുദ്രഃ സാമമയോഽന്തായ
തസ്മാത്തസ്യാശുചിർധ്വനിഃ ॥ **13** ॥ 529

ഏവം സാ സാത്ത്വികീ ശക്തിവൈഷ്ണവീ യാ ത്രയീമയീ ।
ആത്മസപ്തഗണസ്ഥം തം ഭാസ്വന്തമധിതിഷ്ഠതി ॥ **14** ॥ 530

തയാ ചാധിഷ്ഠിതഃ സോഽപി ജാജ്വലീതി സ്വരശ്മിഭിഃ ।
തമഃ സമസ്തജഗതാം നാശം നയതി ചാഖിലം ॥ **15** ॥ 531

സ്തുവന്തി ചൈനം മുനയോ ഗന്ധർവൈർഗീയതേ പുരഃ ।
നൃത്യന്ത്യോഽപ്സരസോ യാന്തി തസ്യ ചാനു നിശാചരാഃ ॥ **16** ॥ 532

വഹന്തി പന്നഗാ യക്ഷൈഃ ക്രിയതേഽഭീഷുസംഗ്രഹഃ ।
ബാലഖില്യാസ്തഥൈവൈനം പരിവാര്യ സമാസതേ ॥ **17** ॥ 533

നോദേതാ നാസ്തമേതാ ച
കദാചിച്ഛക്തിരൂപധൃക് ।

വിഷ്ണുർവിഷ്ണോഃ പൃഥക് തസ്യ
ഗണസ്സപ്തവിധോഽപ്യയം ॥ **18** ॥ 534

സ്തംഭസ്ഥദർപണസ്യേവ യോഽയമാസന്നതാം ഗതഃ।
ഛായാദർശനസംയോഗം സ തം പ്രാപ്നോത്യഥാത്മനഃ ॥ **19** ॥ 535

ഏവം സാ വൈഷ്ണവീ ശക്തി -
ർനൈവാപൈതി തതോ ദ്വിജ।
മാസാനുമാസം ഭാസ്വന്ത -
മധ്യാസ്തേ തത്ര സംസ്ഥിതം ॥ **20** ॥ 536

പിതൃദേവമനുഷ്യാദീൻസ സദാപ്യായയൻപ്രഭുഃ।
പരിവർതത്യഹോരാത്രകാരണം സവിതാ ദ്വിജ ॥ **21** ॥ 537

സൂർയരശ്മിഃ സുഷുമ്ണാ യസ്തർപിതസ്തേന ചന്ദ്രമാഃ।
കൃഷ്ണപക്ഷേഽമരൈഃ ശശ്വത്പീയതേ വൈ സുധാമയഃ ॥ **22** ॥ 538

പീതം തം ദ്വികലം സോമം കൃഷ്ണപക്ഷക്ഷയേ ദ്വിജ।
പിബന്തി പിതരസ്തേഷാം ഭാസ്കരാത്തർപണം തഥാ ॥ **23** ॥ 539

ആദത്തേ രശ്മിഭിർയന്തു ക്ഷിതിസംസ്ഥം രസം രവിഃ।
തമുത്സൃജതി ഭൂതാനാം പുഷ്ട്യർഥം സസ്യവൃദ്ധയേ ॥ **24** ॥ 540

തേന പ്രീണാത്യശേഷാണി ഭൂതാനി ഭഗവാൻ രവിഃ।
പിതൃദേവമനുഷ്യാദീനേവമാപ്യായയത്യസൗ ॥ **25** ॥ 541

പക്ഷതൃപ്തിം തു ദേവാനാം പിതൄണാം ചൈവ മാസികീം।
ശശ്വത്തൃപ്തിം ച മർത്യാനാം മൈത്രേയാർകഃ പ്രയച്ഛതി ॥ **26** ॥ 542

॥ ഇതി ശ്രീവിഷ്ണുപുരാണേ ദ്വിതീയേംശേ ഏകാദശോഽധ്യായഃ ॥

ശ്രീഃ

ശ്രീമതേ രാമാനുജായ നമഃ

ശ്രീമതേ നിഗമാന്തമഹാദേശികായ നമഃ

॥ ദ്വിതീയേംऽശേ ദ്വാദശോऽധ്യായഃ ॥

ശ്രീപരാശര ഉവാച

രഥസ്ത്രിചക്രഃ സോമസ്യ കുന്ദാഭാസ്തസ്യ വാജിനഃ।
വാമദക്ഷിണതോ യുക്താ ദശ തേന ചരത്യസൗ ॥ **1** ॥ 543

വീഥ്യാശ്രയാണി ഋക്ഷാണി ധ്രുവാധാരേണ വേഗിനാ।
ഹ്രാസവൃദ്ധിക്രമസ്തസ്യ രശ്മീനാം സവിതുർയഥാ ॥ **2** ॥ 544

അർകസ്യേവ ഹി തസ്യാശ്വാഃ സകൃദ്യുക്താ വഹന്തി തേ।
കൽപമേകം മുനിശ്രേഷ്ഠ വാരിഗർഭസമുദ്ഭവാഃ ॥ **3** ॥ 545

ക്ഷീണം പീതം സുരൈഃ സോമമാപ്യായയതി ദീപ്തിമാൻ।
മൈത്രേയൈകകലം സന്തം രശ്മിനൈകേന ഭാസ്കരഃ ॥ **4** ॥ 546

ക്രമേണ യേന പീതോऽസൗ ദേവൈസ്തേന നിശാകരം।
ആപ്യായയത്യനുദിനം ഭാസ്കരോ വാരിതസ്കരഃ ॥ **5** ॥ 547

സംഭൃതം ചാർധമാസേന തത്സോമസ്ഥം സുധാമൃതം।
പിബന്തി ദേവാ മൈത്രേയ സുധാഹാരാ യതോऽമരാഃ ॥ **6** ॥ 548

ത്രയസ്ത്രിംശത്സഹസ്രാണി ത്രയസ്ത്രിംശച്ഛതാനി ച।
ത്രയസ്ത്രിംശത്തഥാ ദേവാഃ പിബന്തി ക്ഷണദാകരം ॥ **7** ॥ 549

കലാദ്വയാവശിഷ്ടസ്തു പ്രവിഷ്ടഃ സൂര്യമണ്ഡലം।
അമാഖ്യരശ്മൗ വസതി അമാവാസ്യാ തതഃ സ്മൃതാ ॥ **8** ॥ 550

അപ്സു തസ്മിന്നഹോരാത്രേ പൂർവം വിശതി ചന്ദ്രമാഃ।
തതോ വീരുത്സു വസതി പ്രയാത്യർകം തതഃ ക്രമാത് ॥ **9** ॥ 551

ക്ഷിനത്തി വീരുധോ യസ്തു വീരുത്സംസ്ഥേ നിശാകരേ।
പത്രം വാ പാതയത്യേകം ബ്രഹ്മഹത്യാം സ വിന്ദതി ॥ **10** ॥ 552

സോമം പഞ്ചദശേ ഭാഗേ കിഞ്ചിച്ഛിഷ്ടേ കലാത്മകേ।
അപരാഹ്ണേ പിതൃഗണാ ജഘന്യം പർയുപാസതേ ॥ **11** ॥ 553

പിബന്തി ദ്വികലാകാരം ശിഷ്ടാ തസ്യ കലാ തു യാ।
സുധാമൃതമയീ പുണ്യാ താമിന്ദോഃ പിതരോ മുനേ ॥ **12** ॥ 554

നിസ്സൃതം തദമാവാസ്യാം ഗഭസ്തിഭ്യഃ സുധാമൃതം।
മാസം തൃപ്തിമവാപ്യാഗ്ര്യാം പിതരഃ സന്തി നിർവൃതാഃ।
സൗമ്യാ ബർഹിഷദശ്ചൈവ അഗ്നിഷ്വാത്താശ്ച തേ ത്രിധാ ॥ **13** ॥ 555

ഏവം ദേവാൻ സിതേ പക്ഷേ കൃഷ്ണപക്ഷേ തഥാ പിതൄൻ।
വീരുധശ്ചാമൃതമയൈഃ ശീതൈരപ്പരമാണുഭിഃ ॥ **14** ॥ 556

വീരുധൗഷധിനിഷ്പത്ത്യാ മനുഷ്യപശുകീടകാൻ।
ആപ്യായയതി ശീതാംശുഃ പ്രാകാശ്യാഹ്ലാദനേന തു ॥ **15** ॥ 557

വായ്വഗ്നിദ്രവ്യസംഭൂതോ
രഥശ്ചന്ദ്രസുതശ്ച ച।
പിശംഗൈസ്തുരഗൈർയുക്തഃ
സോഽഷ്ടാഭിർവായുവേഗിഭിഃ ॥ **16** ॥ 558

സവരൂഥഃ സാനുകർഷോ യുക്തോ ഭൂസംഭവൈർഹയൈഃ।
സോപാസംഗപതാകസ്തു ശുക്രസ്യാപി രഥോ മഹാൻ ॥ **17** ॥ 559

അഷ്ടാശ്വഃ കാഞ്ചനഃ ശ്രീമാൻഭൗമസ്യാപി രഥോ മഹാൻ।
പദ്മരാഗാരുണൈരശ്വൈഃ സംയുക്തോ വഹ്നിസംഭവൈഃ ॥ **18** ॥ 560

അഷ്ടാഭിഃ പാണ്ഡുരൈർയുക്തോ
വാജിഭിഃ കാഞ്ചനോ രഥഃ।
തസ്മിംസ്തിഷ്ഠതി വർഷാന്തേ
രാശൗ രാശൗ ബൃഹസ്പതിഃ ॥ **19** ॥ 561

ആകാശസംഭവൈരശ്വൈഃ ശബലൈഃ സ്യന്ദനം യുതം।
തമാരുഹ്യ ശനൈർയാതി മന്ദഗാമീ ശനൈശ്ചരഃ ॥ **20** ॥ 562

സ്വർഭാനോസ്തുരഗാ ഹൃഷ്ടൗ ഭൃംഗാഭാ ധൂസരം രഥം।
സകൃദ്യുക്താസ്തു മൈത്രേയ വഹന്ത്യവിരതം സദാ ॥ **21** ॥ 563

ആദിത്യാന്നിസ്സൃതോ രാഹുഃ സോമം ഗച്ഛതി പർവസു।
ആദിത്യമേതി സോമാച്ച പുനഃ സൗരേഷു പർവസു ॥ **22** ॥ 564

തഥാ കേതുരഥസ്യാശ്വാ അപ്യഷ്ടൗ വാതരംഹസഃ।
പലാലധൂമവർണാഭാ ലാക്ഷാരസനിഭാരുണാഃ ॥ **23** ॥ 565

ഏതേ മയാ ഗ്രഹാണാം വൈ തവാഖ്യാതാ രഥാ നവ।
സർവേ ധ്രുവേ മഹാഭാഗ പ്രബദ്ധാ വായുരശ്മിഭിഃ ॥ **24** ॥ 566

ഗ്രഹർക്ഷതാരാധിഷ്ണ്യാനി ധ്രുവേ ബദ്ധാൻയശേഷതഃ।
ഭ്രമന്ത്യുചിതചാരേണ മൈത്രേയാനിലരശ്മിഭിഃ ॥ **25** ॥ 567

യാവന്ത്യശ്ചൈവ താരാസ്താസ്താവന്തോ വാതരശ്മയഃ।
സർവേ ധ്രുവേ നിബദ്ധാസ്തേ ഭ്രമന്തോ ഭ്രാമയന്തി തം ॥ **26** ॥ 568

തൈലപീഡാ യഥാ ചക്രം ഭ്രമന്തോ ഭ്രാമയന്തി വൈ।
തഥാ ഭ്രമന്തി ജ്യോതീംഷി വാതവിദ്ധാനി സർവശഃ ॥ **27** ॥ 569

അലാതചക്രവദ്യാന്തി വാതചക്രേരിതാനി തു।
യസ്മാജ്ജ്യോതീംഷി വഹതി പ്രവഹസ്തേന സ സ്മൃതഃ ॥ **28** ॥ 570

ശിശുമാരസ്തു യഃ പ്രോക്തഃ സ ധ്രുവോ യത്ര തിഷ്ഠതി।
സന്നിവേശം ച തസ്യാപി ശൃണുഷ്വ മുനിസത്തമ ॥ **29** ॥ 571

യദഹ്നാ കുരുതേ പാപം തം ദൃഷ്ട്വാ നിശി മുച്യതേ।
യാവന്ത്യൈശ്ചവ താരാസ്താഃ ശിശുമാരാശ്രിതാ ദിവി।
താവന്ത്യേവ തു വർഷാണി ജീവത്യഭ്യധികാനി ച ॥ **30** ॥ 572

ഉത്താനപാദസ്തസ്യാധോ വിജ്ഞേയോ ഹ്യുത്തരോ ഹനുഃ।
യജ്ഞോഽധരശ്ച വിജ്ഞേയോ ധർമോ മൂർദ്ധാനമാശ്രിതഃ ॥ **31** ॥ 573

ഹൃദി നാരായണശ്ചാസ്തേ അശ്വിനൗ പൂർവപാദയോഃ।
വരുണശ്ചാർയമാ ചൈവ പശ്ചിമേ തസ്യ സക്ഥിനീ ॥ **32** ॥ 574

ശിശ്നഃ സംവത്സരസ്തസ്യ മിത്രോഽപാനം സമാശ്രിതഃ ॥ **33** ॥ 575

പുച്ഛേഽഗ്നിശ്ച മഹേന്ദ്രശ്ച കശ്യപോഽഥ തതോ ധ്രുവഃ।
താരകാ ശിശുമാരസ്യ നാസ്തമേതി ചതുഷ്ടയം ॥ **34** ॥ 576

ഇത്യേഷ സന്നിവേശോഽയം പൃഥിവ്യാ ജ്യോതിഷാം തഥാ।
ദ്വീപാനാമുദധീനാം ച പർവതാനാം ച കീർതിതഃ ॥ **35** ॥ 577

വർഷാണാം ച നദീനാം ച യേ ച തേഷു വസന്തി വൈ।
തേഷാം സ്വരൂപമാഖ്യാതം സങ്ക്ഷേപഃ ശ്രൂയതാം പുനഃ ॥ **36** ॥ 578

യദംബു വൈഷ്ണവഃ കായസ്തതോ വിപ്ര വസുന്ധരാ।
പദ്മാകാരാ സമുദ്ഭൂതാ പർവതാബ്ധ്യാദിസംയുതാ ॥ **37** ॥ 579

ജ്യോതീംഷി വിഷ്ണുർഭുവനാനി വിഷ്ണു -
ർവനാനി വിഷ്ണുർഗിരയോ ദിശശ്ച।

നദ്യഃ സമുദ്രാശ്ച സ ഏവ സർവം
യദസ്തി യന്നാസ്തി ച വിപ്രവർയ ॥ **38** ॥ 580

ജ്ഞാനസ്വരൂപോ ഭഗവാൻയതോഽസാ -
വശേഷമൂർതിർന തു വസ്തുഭൂതഃ ।
തതോ ഹി ശൈലാബ്ധിധരാദിഭേദാഞ് -
ജാനീഹി വിജ്ഞാനവിജൃംഭിതാനി ॥ **39** ॥ 581

യദാ തു ശുദ്ധം നിജരൂപി സർവം
കർമക്ഷയേ ജ്ഞാനമപാസ്തദോഷം ।
തദാ ഹി സങ്കൽപതരോഃ ഫലാനി
ഭവന്തി നോ വസ്തുഷു വസ്തു ഭേദാഃ ॥ **40** ॥ 582

വസ്ത്വസ്തി കിം കുത്രചിദാദിമധ്യ -
പർയന്തഹീനം സതതൈകരൂപം ।
യച്ചാൻയഥാത്വം ദ്വിജ യാതി ഭൂയോ
ന തത്തഥാ തത്ര കുതോ ഹി തത്ത്വം ॥ **41** ॥ 583

മഹീ ഘടത്വം ഘടതഃ കപാലികാ
കപാലികാ ചൂർണരജസ്തതോഽണുഃ ।
ജനൈഃ സ്വകർമസ്തിമിതാത്മനിശ്ചയൈ -
രാലക്ഷ്യതേ ബ്രൂഹി കിമത്ര വസ്തു ॥ **42** ॥ 584

തസ്മാന്ന വിജ്ഞാനമൃതേഽസ്തി കിഞ്ചിത് -
ക്വചിത്കദാചിദ്ദ്വിജ വസ്തുജാതം ।
വിജ്ഞാനമേകം നിജകർമഭേദ -
വിഭിന്നചിത്തൈർബഹുധാഭ്യുപേതം ॥ **43** ॥ 585

ജ്ഞാനം വിശുദ്ധം വിമലം വിശോക -
മശേഷലോഭാദിനിരസ്തസംഗം ।

ഏകം സദേകം പരമഃ പരേശഃ
സ വാസുദേവോ ന യതോന്യദസ്തി ॥ **44** ॥ 586

സദ്ഭാവ ഏവം ഭവതോ മയോക്തോ
ജ്ഞാനം യഥാ സത്യമസത്യമന്യത്।
ഏതത്തു യത്സംവ്യവഹാരഭൂതം
തത്രാപി ചോക്തം ഭുവനാശ്രിതം തേ ॥ **45** ॥ 587

യജ്ഞഃ പശുർവഹ്നിരശേഷഋത്വിക്
സോമഃ സുരാഃ സ്വർഗമയശ്ച കാമഃ।
ഇത്യാദികർമാശ്രിതമാർഗദൃഷ്ടം
ഭൂരാദിഭോഗാശ്ച ഫലാനി തേഷാം ॥ **46** ॥ 588

യച്ചൈതദ്ഭുവനഗതം മയാ തവോക്തം
സർവത്ര വ്രജതി ഹി തത്ര കർമവശ്യഃ।
ജ്ഞാത്വൈവം ധ്രുവമചലം സദൈകരൂപം
തത്കുർയാദ്വിശതി ഹി യേന വാസുദേവം ॥ **47** ॥ 589

॥ ഇതി ശ്രീവിഷ്ണുപുരാണേ ദ്വിതീയേംശേ ദ്വാദശോധ്യായഃ ॥

ശ്രീഃ

ശ്രീമതേ രാമാനുജായ നമഃ

ശ്രീമതേ നിഗമാന്തമഹാദേശികായ നമഃ

॥ ദ്വിതീയേംശേ ത്രയോദശോധ്യായഃ ॥

ശ്രീമൈത്രേയ ഉവാച

ഭഗവൻസമ്യഗാഖ്യാതം യത്പൃഷ്ടോസി മയാ കില ।
ഭൂസമുദ്രാദിസരിതാം സംസ്ഥാനം ഗ്രഹസംസ്ഥിതിഃ ॥ **1** ॥ 590

വിഷ്ണ്വാധാരം യഥാ ചൈതത്ത്രൈലോക്യം സമവസ്ഥിതം ।
പരമാർഥസ്തു തേ പ്രോക്തോ യഥാ ജ്ഞാനം പ്രധാനതഃ ॥ **2** ॥ 591

യത്ത്വേതദ്ഭഗവാനാഹ ഭരതസ്യ മഹീപതേഃ ।
ശ്രോതുമിച്ഛാമി ചരിതം തൻമമാഖ്യാതുമർഹസി ॥ **3** ॥ 592

ഭരതഃ സ മഹീപാലഃ ശാലഗ്രാമേവസത്കില ।
യോഗയുക്തഃ സമാധായ വാസുദേവേ സദാ മനഃ ॥ **4** ॥ 593

പുൺയദേശപ്രഭാവേണ ധ്യായതശ്ച സദാ ഹരിം ।
കഥം തു നാഭവൻമുക്തിർയദഭൂത്സ ദ്വിജഃ പുനഃ ॥ **5** ॥ 594

വിപ്രത്വേ ച കൃതം തേന യദ്ഭൂയഃ സുമഹാത്മനാ ।
ഭരതേന മുനിശ്രേഷ്ഠ തത്സർവം വക്തുമർഹസി ॥ **6** ॥ 595

ശ്രീപരാശര ഉവാച

ശാലഗ്രാമേ മഹാഭാഗോ ഭഗവന്ന്യസ്തമാനസഃ ।
സ ഉവാസ ചിരം കാലം മൈത്രേയ പൃഥിവീപതിഃ ॥ **7** ॥ 596

അഹിംസാദിഷ്വശേഷേഷു ഗുണേഷു ഗുണിനാം വരഃ ।
അവാപ പരമാം കാഷ്ഠാം മനസശ്ചാപി സംയമേ ॥ **8** ॥ 597

യജ്ഞേശാച്യുത ഗോവിന്ദ
മാധവാനന്ത കേശവ।
കൃഷ്ണ വിഷ്ണോ ഹൃഷീകേശ
വാസുദേവ നമോഽസ്തു തേ ॥ **9** ॥ 598

ഇതി രാജാഹ ഭരതോ ഹരേർനാമാനി കേവലം।
നാൻയജ്ജഗാദ മൈത്രേയ കിഞ്ചിത്സ്വപ്നാന്തരേഽപി ച।
ഏതത്പദം തദർഥം ച വിനാ നാൻയദചിന്തയത് ॥ **10** ॥ 599

സമിത്പുഷ്പകുശാദാനം ചക്രേ ദേവക്രിയാകൃതേ।
നാൻയാനി ചക്രേ കർമാണി നിസ്സംഗോ യോഗതാപസഃ ॥ **11** ॥ 600

ജഗാമ സോഽഭിഷേകാർഥമേകദാ തു മഹാനദീം।
സസ്നൗ തത്ര തദാ ചക്രേ സ്നാനസ്യാനന്തരക്രിയാഃ ॥ **12** ॥ 601

അഥാജഗാമ തത്തീരം ജലം പാതും പിപാസിതാ।
ആസന്നപ്രസവാ ബ്രഹ്മന്നേകൈവ ഹരിണീ വനാത് ॥ **13** ॥ 602

തതഃ സമഭവത്തത്ര പീതപ്രായേ ജലേ തഥാ।
സിംഹസ്യ നാദഃ സുമഹാൻസർവപ്രാണിഭയങ്കരഃ ॥ **14** ॥ 603

തതഃ സാ സഹസാ ത്രാസാദാപ്ലുതാ നിമ്നഗാതടം।
അത്യുച്ചാരോഹണേനാസ്യാ നദ്യാം ഗർഭഃ പപാത ഹ ॥ **15** ॥ 604

തമൂഹ്യമാനം വേഗേന വീചിമാലാപരിപ്ലുതം।
ജഗ്രാഹ സ നൃപോ ഗർഭാത്പതിതം മൃഗപോതകം ॥ **16** ॥ 605

ഗർഭപ്രച്യുതിദോഷേണ പ്രോത്തുംഗാക്രമണേന ച।
മൈത്രേയ സാപി ഹരിണീ പപാത ച മമാര ച ॥ **17** ॥ 606

ഹരിണീം താം വിലോക്യാഥ വിപന്നാം നൃപതാപസഃ।
മൃഗപോതം സമാദായ നിജമാശ്രമമാഗതഃ ॥ **18** ॥ 607

ചകാരാനുദിനം ചാസൗ മൃഗപോതസ്യ വൈ നൃപഃ।
പോഷണം പുഷ്യമാണശ്ച സ തേന വവൃധേ മുനേ ॥ **19** ॥ 608

ചചാരാശ്രമപര്യന്തേ തൃണാനി ഗഹനേഷു സഃ।
ദൂരം ഗത്വാ ച ശാർദൂലത്രാസാദഭ്യായയൗ പുനഃ ॥ **20** ॥ 609

പ്രാതർഗത്വാതിദൂരം ച സായമായാത്യഥാശ്രമം।
പുനശ്ച ഭരതസ്യാഭൂദാശ്രമസ്യോടജാജിരേ ॥ **21** ॥ 610

തസ്യ തസ്മിൻമൃഗേ ദൂരസമീപപരിവർതിനി।
ആസീച്ചേതഃ സമാസക്തം ന യയാവൻയതോ ദ്വിജ ॥ **22** ॥ 611

വിമുക്തരാജ്യതനയഃ പ്രോജ്ഝിതാശേഷബാന്ധവഃ।
മമത്വം സ ചകാരോച്ചൈസ്തസ്മിൻഹരിണബാലകേ ॥ **23** ॥ 612

കിം വൃകൈർഭക്ഷിതോ വ്യാഘ്രൈഃ
കിം സിംഹേന നിപാതിതഃ।
ചിരായമാണേ നിഷ്ക്രാന്തേ
തസ്യാസീദിതി മാനസം ॥ **24** ॥ 613

ഏഷാ വസുമതീ തസ്യ ഖുരാഗ്രക്ഷതകർബുരാ।
പ്രീതയേ മമ ജാതോഽസൗ ക്വ മൈണകബാലകഃ ॥ **25** ॥ 614

വിഷാണാഗ്രേണ മദ്ബാഹും കണ്ഡൂയനപരോ ഹി സഃ।
ക്ഷേമേണാഭ്യാഗതോഽരണ്യാദപി മാം സുഖയിഷ്യതി ॥ **26** ॥ 615

ഏതേ ലൂനശിഖാസ്തസ്യ ദശനൈരചിരോദ്ഗതൈഃ।
കുശാഃ കാശാ വിരാജന്തേ ബടവഃ സാമഗാ ഇവ ॥ **27** ॥ 616

ഇത്ഥം ചിരഗതേ തസ്മിൻസ ചക്രേ മാനസം മുനിഃ।
പ്രീതിപ്രസന്നവദനഃ പാർശ്വസ്ഥേ ചാഭവൻമൃഗേ ॥ **28** ॥ 617

സമാധിഭംഗസ്തസ്യാസീത്തൻമയത്വാദൃതാത്മനഃ।
സന്ത്യക്തരാജ്യഭോഗർദ്ധിസ്വജനസ്യാപി ഭൂപതേഃ ॥ **29** ॥ 618

ചപലം ചപലേ തസ്മിന്ദൂരഗം ദൂരഗാമിനി।
മൃഗപോതേഽഭവച്ചിത്തം സ്ഥൈര്യവത്തസ്യ ഭൂപതേഃ ॥ **30** ॥ 619

കാലേന ഗച്ഛതാ സോഽഥ കാലം ചക്രേ മഹീപതിഃ।
പിതേവ സാസ്രം പുത്രേണ മൃഗപോതേന വീക്ഷിതഃ ॥ **31** ॥ 620

മൃഗമേവ തദാദ്രാക്ഷീത്ത്യജൻപ്രാണാനസാവപി।
തൻമയത്വേന മൈത്രേയ നാൻയത്കിഞ്ചിദചിന്തയത് ॥ **32** ॥ 621

തതശ്ച തത്കാലകൃതാം ഭാവനാം പ്രാപ്യ താദൃശീം।
ജംബൂമാർഗേ മഹാരണ്യേ ജാതോ ജാതിസ്മരോ മൃഗഃ ॥ **33** ॥ 622

ജാതിസ്മരത്വാദുദ്വിഗ്നഃ സംസാരസ്യ ദ്വിജോത്തമ।
വിഹായ മാതരം ഭൂയഃ ശാലഗ്രാമമുപായയൗ ॥ **34** ॥ 623

ശുഷ്കൈസ്തൃണൈസ്തഥാ പർണൈഃ
സ കുർവന്നാത്മപോഷണം।
മൃഗത്വഹേതുഭൂതസ്യ
കർമണോ നിഷ്കൃതിം യയൗ ॥ **35** ॥ 624

തത്ര ചോത്സൃഷ്ടദേഹോഽസൗ ജജ്ഞേ ജാതിസ്മരോ ദ്വിജഃ।
സദാചാരവതാം ശുദ്ധേ യോഗിനാം പ്രവരേ കുലേ ॥ **36** ॥ 625

സർവവിജ്ഞാനസമ്പന്നഃ സർവശാസ്ത്രാർഥതത്ത്വവിത്।
അപശ്യത്സ ച മൈത്രേയ ആത്മാനം പ്രകൃതേഃ പരം ॥ **37** ॥ 626

ആത്മനോഽധിഗതജ്ഞാനോ ദേവാദീനി മഹാമുനേ।
സർവഭൂതാൻയഭേദേന സ ദദർശ തദാത്മനഃ ॥ **38** ॥ 627

ന പപാഠ ഗുരുപ്രോക്തം കൃതോപനയനഃ ശ്രുതിം।
ന ദദർശ ച കർമാണി ശാസ്ത്രാണി ജഗൃഹേ ന ച ॥ **39** ॥ 628

ഉക്തോഽപി ബഹുശഃ കിഞ്ചിജ്ജഡവാക്യമഭാഷത।
തദപ്യസംസ്കാരഗുണം ഗ്രാമ്യവാക്യോക്തിസംശ്രിതം ॥ **40** ॥ 629

അപധ്വസ്തവപുഃ സോഽപി മലിനാംബരധൃഗ്ദ്വിജഃ।
ക്ലിന്നദന്താന്തരഃ സർവൈഃ പരിഭൂതഃ സ നാഗരൈഃ ॥ **41** ॥ 630

സമ്മാനനാ പരാം ഹാനിം യോഗർദ്ധേഃ കുരുതേ യതഃ।
ജനേനാവമതോ യോഗീ യോഗസിദ്ധിം ച വിന്ദതി ॥ **42** ॥ 631

തസ്മാച്ചരേത വൈ യോഗീ സതാം ധർമമദൂഷയൻ।
ജനാ യഥാവമന്യേരൻഗച്ഛേയുർനൈവ സംഗതിം ॥ **43** ॥ 632

ഹിരണ്യഗർഭവചനം വിചിന്ത്യേത്ഥം മഹാമതിഃ।
ആത്മാനം ദർശയാമാസ ജഡോൻമത്താകൃതിം ജനേ ॥ **44** ॥ 633

ഭുങ്ക്തേ കുൽമാഷവ്രീഹ്യാദിശാകം വൻയം ഫലം കണാൻ।
യദ്യദാപ്നോതി സുബഹു തദത്തേ കാലസംയമം ॥ **45** ॥ 634

പിതർയുപരതേ സോഽഥ ഭ്രാതൃഭ്രാതൃവ്യബാന്ധവൈഃ।
കാരിതഃ ക്ഷേത്രകർമാദി കദന്നാഹാരപോഷിതഃ ॥ **46** ॥ 635

സതൂക്ഷപീനാവയവോ ജഡകാരീ ച കർമണി।
സർവലോകോപകരണം ബഭൂവാഹാരവേതനഃ ॥ **47** ॥ 636

തം താദൃശമസംസ്കാരം വിപ്രാകൃതിവിചേഷ്ടിതം।
ക്ഷത്താ പൃഷതരാജസ്യ കാൽയൈ പശുമകൽപയത് ॥ **48** ॥ 637

രാത്രൗ തം സമലങ്കൃത്യ വൈശസസ്യ വിധാനതഃ।
അധിഷ്ഠിതം മഹാകാലീ ജ്ഞാത്വാ യോഗേശ്വരം തഥാ ॥ **49** ॥ 638

തതഃ ഖഡ്ഗം സമാദായ നിശിതം നിശി സാ തഥാ।
ക്ഷത്താരം ക്രൂരകർമാണമച്ഛിനത്കംഠമൂലതഃ।
സ്വപാർഷദയുതാ ദേവീ പപൗ രൂധിരമുൽബണം ॥ **50** ॥ 639

തതസ്സൗവീരരാജസ്യ പ്രയാതസ്യ മഹാത്മനഃ।
വിഷ്ടികർതാഥ മൻയേത വിഷ്ടിയോഗ്യോഽയമിത്യപി ॥ **51** ॥ 640

തം താദൃശം മഹാത്മാനം ഭസ്മച്ഛന്നമിവാനലം।
ക്ഷത്താ സൗവീരരാജസ്യ വിഷ്ടിയോഗ്യമമൻയത ॥ **52** ॥ 641

സ രാജാ ശിബികാരൂഢോ ഗന്തും കൃതമതിർദ്വിജ।
ബഭൂവേക്ഷുമതീതീരേ കപിലർഷേർവരാശ്രമം ॥ **53** ॥ 642

ശ്രേയഃ കിമത്ര സംസാരേ ദുഃഖപ്രായേ നൃണാമിതി।
പ്രഷ്ടും തം മോക്ഷധർമജ്ഞം കപിലാഖ്യം മഹാമുനിം ॥ **54** ॥ 643

ഉവാഹ ശിബികാം തസ്യ ക്ഷത്തുർവചനചോദിതഃ।
നൃണാം വിഷ്ടിഗൃഹീതാനാമൻയേഷാം സോഽപി മധ്യഗഃ ॥ **55** ॥ 644

ഗൃഹീതോ വിഷ്ടിനാ വിപ്രഃ സർവജ്ഞാനൈകഭാജനഃ।
ജാതിസ്മരോഽസൗ പാപസ്യ ക്ഷയകാമ ഉവാഹ താം ॥ **56** ॥ 645

യയൗ ജഡമതിഃ സോഽഥ യുഗമാത്രാവലോകനം।
കുർവൻമതിമതാം ശ്രേഷ്ഠസ്തദൻയേ ത്വരിതം യയുഃ ॥ **57** ॥ 646

വിലോക്യ നൃപതിഃ സോഽഥ വിഷമാം ശിബികാഗതിം।
കിമേതദിത്യാഹ സമം ഗമ്യതാം ശിബികാവഹാഃ ॥ **58** ॥ 647

പുനസ്തഥൈവ ശിബികാം വിലോക്യ വിഷമാം ഹി സഃ।
നൃപഃ കിമേതദിത്യാഹ ഭവദ്ഭിർഗമ്യതേഽന്യഥാ ॥ **59** ॥ 648

ഭൂപതേർവദതസ്തസ്യ ശ്രുത്വേത്ഥം ബഹുശോ വചഃ।
ശിബികാവാഹകാഃ പ്രോചുരയം യാതീത്യസത്വരം ॥ **60** ॥ 649

രാജോവാച

കിം ശ്രാന്തോഽസ്യൽപമധ്വാനം ത്വയോഢാ ശിബികാ മമ।
കിമായാസസഹോ ന ത്വം പീവാനസി നിരീക്ഷ്യസേ ॥ **61** ॥ 650

ബ്രാഹ്മണ ഉവാച

നാഹം പീവാന്ന ചൈവോഢാ
ശിബികാ ഭവതോ മയാ।
ന ശ്രാന്തോഽസ്മി ന ചായാസോ
സോഢവ്യോഽസ്തി മഹീപതേ ॥ **62** ॥ 651

രാജോവാച

പ്രത്യക്ഷം ദൃശ്യസേ പീവാനദ്യാപി ശിബികാ ത്വയി।
ശ്രമശ്ച ഭാരോദ്വഹനേ ഭവത്യേവ ഹി ദേഹിനാം ॥ **63** ॥ 652

ബ്രാഹ്മണ ഉവാച

പ്രത്യക്ഷം ഭവതാ ഭൂപ യദ്ദൃഷ്ടം മമ തദ്വദ।
ബലവാനബലശ്ചേതി വാച്യം പശ്ചാദ്വിശേഷണം ॥ **64** ॥ 653

ത്വയോഢാ ശിബികാ ചേതി ത്വയ്യദ്യാപി ച സംസ്ഥിതാ।
മിഥ്യൈതദത്ര തു ഭവാംശ്രൃണോതു വചനം മമ ॥ **65** ॥ 654

ഭൂമൗ പാദയുഗം ത്വാസ്തേ ജംഘേ പാദദ്വയേ സ്ഥിതേ।
ഊർവോർജംഘാദ്വയാവസ്ഥൗ തദാധാരം തഥോദരം ॥ **66** ॥ 655

വക്ഷഃസ്ഥലം തഥാ ബാഹൂ സ്കന്ധൗ ചോദരസംസ്ഥിതൗ ।
സ്കന്ധാശ്രിതേയം ശിബികാ മമ ഭാരോഽത്ര കിം കൃതഃ ॥ **67** ॥ 656

ശിബികായാം സ്ഥിതം ചേദം വപുസ്ത്വദുപലക്ഷിതം ।
തത്ര ത്വമഹമപ്യത്ര പ്രോച്യതേ ചേദമന്യഥാ ॥ **68** ॥ 657

അഹം ത്വം ച തഥാന്യേ ച ഭൂതൈരുഹ്യാമ പാർഥിവ ।
ഗുണപ്രവാഹപതിതോ ഭൂതവർഗോഽപി യാത്യയം ॥ **69** ॥ 658

കർമവശ്യാ ഗുണാശ്ചൈതേ സത്ത്വാദ്യാഃ പൃഥിവീപതേ ।
അവിദ്യാസഞ്ചിതം കർമ തച്ചാശേഷേഷു ജന്തുഷു ॥ **70** ॥ 659

ആത്മാ ശുദ്ധോഽക്ഷരഃ ശാന്തോ നിർഗുണഃ പ്രകൃതേഃ പരഃ ।
പ്രവൃദ്ധ്യപചയൗ നാസ്യ ഏകസ്യാഖിലജന്തുഷു ॥ **71** ॥ 660

യദാ നോപചയസ്തസ്യ ന ചൈവാപചയോ നൃപ ।
തദാ പീവാനസീതീത്ഥം കയാ യുക്ത്യാ ത്വയേരിതം ॥ **72** ॥ 661

ഭൂപാദജംഘാകട്യൂരുജഠരാദിഷു സംസ്ഥിതേ ।
ശിബികേയം യഥാ സ്കന്ധേ തഥാ ഭാരഃ സമസ്ത്വയാ ॥ **73** ॥ 662

തഥാന്യൈർജന്തുഭിർഭൂപ ശിബികോഢാ ന കേവലം ।
ശൈലദ്രുമഗൃഹോത്ഥോഽപി പൃഥിവീ സംഭവോഽപി വാ ॥ **74** ॥ 663

യദാ പുംസഃ പൃഥഗ്ഭാവഃ പ്രാകൃതൈഃ കാരണൈർനൃപ ।
സോഢവ്യസ്തു തദായാസഃ കഥം വാ നൃപതേ മയാ ॥ **75** ॥ 664

യദ്രവ്യാ ശിബികാ ചേയം തദ്രവ്യോ ഭൂതസംഗ്രഹഃ ।
ഭവതോ മേഽഖിലസ്യാസ്യ മമത്വേനോപബൃംഹിതഃ ॥ **76** ॥ 665

ശ്രീപരാശര ഉവാച

ഏവമുക്ത്വാഭവൻമൗനീ സ വഹംഛിബികാം ദ്വിജ।
സോഽപി രാജാവതീർയോർവ്യാം തത്പാദൗ ജഗൃഹേ ത്വരൻ ॥ **77** ॥ 666

രാജോവാച

ഭോ ഭോ വിസൃജ്യ ശിബികാം പ്രസാദം കുരു മേ ദ്വിജ।
കഥ്യതാം കോ ഭവാനത്ര ജാൽമരൂപധരഃ സ്ഥിതഃ ॥ **78** ॥ 667

യോ ഭവാൻയന്നിമിത്തം വാ യദാഗമനകാരണം।
തത്സർവം കഥ്യതാം വിദ്വൻമഹ്യം ശുശ്രൂഷവേ ത്വയാ ॥ **79** ॥ 668

ബ്രാഹ്മണ ഉവാച

ശ്രൂയതാം സോഽഹമിത്യേതദ്വക്തും ഭൂപ ന ശക്യതേ।
ഉപഭോഗനിമിത്തം ച സർവത്രാഗമനക്രിയാ ॥ **80** ॥ 669

സുഖദുഃഖോപഭോഗൗ തു തൗ ദേഹാദ്യുപപാദകൗ।
ധർമാധർമോദ്ഭവൗ ഭോക്തും ജന്തുർദേഹാദിമൃച്ഛതി ॥ **81** ॥ 670

സർവസ്യൈവ ഹി ഭൂപാല ജന്തോഃ സർവത്ര കാരണം।
ധർമാധർമൗ യതഃ കസ്മാത്കാരണം പൃച്ഛ്യതേ ത്വയാ ॥ **82** ॥ 671

രാജോവാച

ധർമാധർമൗ ന സന്ദേഹസ്സർവകാർയേഷു കാരണം।
ഉപഭോഗനിമിത്തം ച ദേഹാദ്ദേഹാന്തരാഗമഃ ॥ **83** ॥ 672

യസ്ത്വേതദ്ഭവതാ പ്രോക്തം സോഽഹമിത്യേതദാത്മനഃ।
വക്തും ന ശക്യതേ ശ്രോതും തൻമമേച്ഛാ പ്രവർതതേ ॥ **84** ॥ 673

യോഽസ്തി സോഽഹമിതി ബ്രഹ്മ -
ൻകഥം വക്തും ന ശക്യതേ।

ആത്മന്യേഷ ന ദോഷായ
ശബ്ദോഽഹമിതി യോ ദ്വിജ ॥ **85** ॥ 674

ബ്രാഹ്മണ ഉവാച

ശബ്ദോഽഹമിതി ദോഷായ നാത്മന്യേഷ തഥൈവ തത് ।
അനാത്മന്യാത്മവിജ്ഞാനം ശബ്ദോ വാ ഭ്രാന്തിലക്ഷണഃ ॥ **86** ॥ 675

ജിഹ്വാ ബ്രവീത്യഹമിതി ദന്തോഷ്ഠൗ താലുകേ നൃപ ।
ഏതേ നാഹം യതഃ സർവേ വാങ്നിഷ്പാദനഹേതവഃ ॥ **87** ॥ 676

കിം ഹേതുഭിർവദത്യേഷാ വാഗേവാഹമിതി സ്വയം ।
അതഃ പീവാനസീത്യേതദ്വക്തുമിത്ഥം ന യുജ്യതേ ॥ **88** ॥ 677

പിണ്ഡഃ പൃഥഗ്യതഃ പുംസഃ ശിരഃ പാണ്യാദിലക്ഷണഃ ।
തതോഽഹമിതി കുത്രൈതാം സംജ്ഞാം രാജൻകരോമ്യഹം ॥ **89** ॥ 678

യദ്യന്യോഽസ്തി പരഃ കോഽപി മത്തഃ പാർഥിവസത്തമ ।
തദൈഷോഽഹമയം ചാന്യോ വക്തുമേവമപീഷ്യതേ ॥ **90** ॥ 679

യദാ സമസ്തദേഹേഷു പുമാനേകോ വ്യവസ്ഥിതഃ ।
തദാ ഹി കോ ഭവാൻസോഽഹമിത്യേതദ്വിഫലം വചഃ ॥ **91** ॥ 680

ത്വം രാജാ ശിബികാ ചേയമിമേ വാഹാഃ പുരഃസരാഃ ।
അയം ച ഭവതോ ലോകോ ന സദേതന്നൃപോച്യതേ ॥ **92** ॥ 681

വൃക്ഷാദ്ദാരു തതശ്ചേയം ശിബികാ ത്വദധിഷ്ഠിതാ ।
കിം വൃക്ഷസംജ്ഞാ വാസ്യാഃ സ്യാദ്ദാരുസംജ്ഞാഥ വാ നൃപ ॥ **93** ॥ 682

വൃക്ഷാരൂഢോ മഹാരാജോ നായം വദതി തേ ജനഃ ।
ന ച ദാരുണി സർവസ്ത്വാം ബ്രവീതി ശിബികാഗതം ॥ **94** ॥ 683

ശിബികാ ദാരുസംഘാതോ രചനാസ്ഥിതിസംസ്ഥിതഃ।
അൻവിഷ്യതാം നൃപശ്രേഷ്ഠ തദ്ഭേദേ ശിബികാ ത്വയാ ॥ **95** ॥ 684

ഏവം ഛത്രശലാകാനാം പൃഥഗ്ഭാവേ വിമൃശ്യതാം।
'ക്വ യാതം ഛത്രമിത്യേഷ ൻയായസ്ത്വയി തഥാ മയി ॥ **96** ॥ 685

പുമാൻ സ്ത്രീ ഗൗരജോ വാജീ
കുഞ്ജരോ വിഹഗസ്തരുഃ।
ദേഹേഷു ലോകസംജ്ഞേയം
വിജ്ഞേയാ കർമഹേതുഷു ॥ **97** ॥ 686

പുമാന്ന ദേവോ ന നരോ ന പശുർന ച പാദപഃ।
ശരീരാകൃതിഭേദാസ്തു ഭൂപൈതേ കർമയോനയഃ ॥ **98** ॥ 687

വസ്തു രാജേതി യൽലോകേ യച്ച രാജഭടാത്മകം।
തഥാൻയച്ച നൃപേത്ഥം തന്ന സത്സങ്കൽപനാമയം ॥ **99** ॥ 688

യത്തു കാലാന്തരേണാപി
നാൻയാം സംജ്ഞാമുപൈതി വൈ।
പരിണാമാദിസംഭൂതാം
തദ്വസ്തു നൃപ തച്ച കിം ॥ **100** ॥ 689

ത്വം രാജാ സർവലോകസ്യ പിതുഃ പുത്രോ രിപോ രിപുഃ।
പൽയാഃ പതിഃ പിതാ സൂനോഃ കിം ത്വാം ഭൂപ വദാമ്യഹം ॥ **101** ॥ 690

ത്വം കിമേതച്ഛിരഃ കിം നു ഗ്രീവാ തവ തഥോദരം।
കിമു പാദാദികം ത്വം വാ തവൈതത്കിം മഹീപതേ ॥ **102** ॥ 691

സമസ്താവയവേഭ്യസ്ത്വം പൃഥഗ്ഭൂയ വ്യവസ്ഥിതഃ।
കോഽഹമിത്യത്ര നിപുണോ ഭൂത്വാ ചിന്തയ പാർഥിവ ॥ **103** ॥ 692

ഏവം വ്യവസ്ഥിതേ തത്ത്വേ മയാഹമിതി ഭാഷിതും।
പൃഥക്കരണനിഷ്പാദ്യം ശക്യതേ നൃപതേ കഥം ॥ **104** ॥ 693

॥ ഇതി ശ്രീവിഷ്ണുപുരാണേ ദ്വിതീയേംശേ ത്രയോദശോഽധ്യായഃ ॥

ശ്രീഃ

ശ്രീമതേ രാമാനുജായ നമഃ

ശ്രീമതേ നിഗമാന്തമഹാദേശികായ നമഃ

॥ ദ്വിതീയേംഽശേ ചതുർദശോഽധ്യായഃ ॥

ശ്രീപരാശര ഉവാച

നിശമ്യ തസ്യേതി വചഃ പരമാർഥസമൻവിതം।
പ്രശ്രയാവനതോ ഭൂത്വാ തമാഹ നൃപതിർദ്വിജം ॥ **1** ॥ 694

രാജോവാച

ഭഗവൻയത്ത്വയാ പ്രോക്തം പരമാർഥമയം വചഃ।
ശ്രുതേ തസ്മിൻഭ്രമന്തീവ മനസോ മമ വൃത്തയഃ ॥ **2** ॥ 695

ഏതദ്വിവേകവിജ്ഞാനം യദശേഷേഷു ജന്തുഷു।
ഭവതാ ദർശിതം വിപ്ര തത്പരം പ്രകൃതേർമഹത് ॥ **3** ॥ 696

നാഹം വഹാമി ശിബികാം ശിബികാ ന മയി സ്ഥിതാ।
ശരീരമന്യദസ്മത്തോ യേനേയം ശിബികാ ധൃതാ ॥ **4** ॥ 697

ഗുണപ്രവൃത്ത്യാ ഭൂതാനാം പ്രവൃത്തിഃ കർമചോദിതാ।
പ്രവർതന്തേ ഗുണാ ഹ്യേതേ കിം മമേതി ത്വയോദിതം ॥ **5** ॥ 698

ഏതസ്മിൻപരമാർഥജ്ഞ മമ ശ്രോത്രപഥം ഗതേ।
മനോ വിഹ്വലതാമേതി പരമാർഥാർഥിതാം ഗതം ॥ **6** ॥ 699

പൂർവമേവ മഹാഭാഗം കപിലർഷിമഹം ദ്വിജ।
പ്രഷ്ടുമഭ്യുദ്യതോ ഗത്വാ ശ്രേയഃ കിം ത്വത്ര ശംസ മേ ॥ **7** ॥ 700

തദന്തരേ ച ഭവതാ യദേതദ്വാക്യമീരിതം।
തേനൈവ പരമാർഥാർഥം ത്വയി ചേതഃ പ്രധാവതി ॥ **8** ॥ 701

കപിലർഷിർഭഗവതഃ സർവഭൂതസ്യ വൈ ദ്വിജ ।
വിഷ്ണോരംശോ ജഗൻമോഹനാശായോർവീമുപാഗതഃ ॥ **9** ॥ 702

സ ഏവ ഭഗവാന്നൂനമസ്മാകം ഹിതകാമ്യയാ ।
പ്രത്യക്ഷതാമത്ര ഗതോ യഥൈതദ്ഭവതോച്യതേ ॥ **10** ॥ 703

തൻമഹ്യം പ്രണതായ ത്വം യച്ഛ്രേയഃ പരമം ദ്വിജ ।
തദ്വദാഖിലവിജ്ഞാനജലവീച്യുദധിർഭവാൻ ॥ **11** ॥ 704

ബ്രാഹ്മണ ഉവാച

ഭൂപ പൃച്ഛസി കിം ശ്രേയഃ പരമാർഥം നു പൃച്ഛസി ।
ശ്രേയാംസ്യപരമാർഥാനി അശേഷാണി ച ഭൂപതേ ॥ **12** ॥ 705

ദേവതാരാധനം കൃത്വാ ധനസമ്പദമിച്ഛതി ।
പുത്രാനിച്ഛതി രാജ്യം ച ശ്രേയസ്തസ്യൈവ തന്നൃപ ॥ **13** ॥ 706

കർമ യജ്ഞാത്മകം ശ്രേയഃ ഫലം സ്വർഗാപ്തിലക്ഷണം ।
ശ്രേയഃ പ്രധാനം ച ഫലേ തദേവാനഭിസംഹിതേ ॥ **14** ॥ 707

ആത്മാ ധ്യേയഃ സദാ ഭൂപ യോഗയുക്തൈസ്തഥാ പരം ।
ശ്രേയസ്തസ്യൈവ സംയോഗഃ ശ്രേയോ യഃ പരമാത്മനഃ ॥ **15** ॥ 708

ശ്രേയാംസ്യേവമനേകാനി ശതശോഽഥ സഹസ്രശഃ ।
സന്ത്യത്ര പരമാർഥസ്തു ന ത്വേതേ ശ്രൂയതാം ച മേ ॥ **16** ॥ 709

ധർമായ ത്യജ്യതേ കിന്നു പരമാർഥോ ധനം യദി ।
വ്യയശ്ച ക്രിയതേ കസ്മാത്കാമപ്രാപ്ത്യുപലക്ഷണഃ ॥ **17** ॥ 710

പുത്രശ്ചേത്പരമാർഥഃ സ്യാത്സോഽപ്യന്യസ്യ നരേശ്വര ।
പരമാർഥഭൂതഃ സോഽന്യസ്യ പരമാർഥോ ഹി തത്പിതാ ॥ **18** ॥ 711

ഏവം ന പരമാർഥോസ്തി ജഗത്യസ്മിഞ്ചരാചരേ।
പരമാർഥോ ഹി കാർയാണി കാരണാനാമശേഷതഃ ॥ **19** ॥ 712

രാജ്യാദിപ്രാപ്തിരത്രോക്തോ പരമാർഥതയാ യദി।
പരമാർഥാ ഭവന്ത്യത്ര ന ഭവന്തി ച വൈ തതഃ ॥ **20** ॥ 713

ഋഗ്യജുഃ സാമനിഷ്പാദ്യം യജ്ഞകർമ മതം തവ।
പരമാർഥഭൂതം തത്രാപി ശ്രൂയതാം ഗദതോ മമ ॥ **21** ॥ 714

യത്തു നിഷ്പാദ്യതേ കാർയം മൃദാ കാരണഭൂതയാ।
തത്കാരണാനുഗമനാജ്ജ്ഞായതേ നൃപ മൃൺമയം ॥ **22** ॥ 715

ഏവം വിനാശിഭിർദ്രവ്യൈഃ സമിദാജ്യകുശാദിഭിഃ।
നിഷ്പാദ്യതേ ക്രിയാ യാ തു സാ ഭവിത്രീ വിനാശിനീ ॥ **23** ॥ 716

അനാശീ പരമാർഥശ്ച പ്രാജ്ഞൈരഭ്യുപഗമ്യതേ।
തത്തു നാശി ന സന്ദേഹോ നാശിദ്രവ്യോപപാദിതം ॥ **24** ॥ 717

തദേവാഫലദം കർമ പരമാർഥോ മതസ്തവ।
മുക്തിസാധനഭൂതത്വാത്പരമാർഥോ ന സാധനം ॥ **25** ॥ 718

ധ്യാനം ചൈവാത്മനോ ഭൂപ പരമാർഥാർഥശബ്ദിതം।
ഭേദകാരി പരേഭ്യസ്തു പരമാർഥോ ന ഭേദവാൻ ॥ **26** ॥ 719

പരമാത്മാത്മനോർയോഗഃ പരമാർഥ ഇതീഷ്യതേ।
മിഥ്യൈതദൻയദ്രവ്യം ഹി നൈതി തദ്രവ്യതാം യതഃ ॥ **27** ॥ 720

തസ്മാച്ഛ്രേയാംസ്യശേഷാണി നൃപൈതാനി ന സംശയഃ।
പരമാർഥസ്തു ഭൂപാല സംക്ഷേപാച്ഛ്രയതാം മമ ॥ **28** ॥ 721

ഏകോ വ്യാപീ സമഃ ശുദ്ധോ നിർഗുണഃ പ്രകൃതേഃ പരഃ।
ജൻമവൃദ്ധ്യാദിരഹിത ആത്മാ സർവഗതോവ്യയഃ ॥ **29** ॥ 722

പരജ്ഞാനമയോസദ്ഭിർനാമജാത്യാദിഭിർവിഭുഃ।
ന യോഗവാന്ന യുക്തോഭൂന്നൈവ പാർഥിവ യോക്ഷ്യതേ ॥ **30** ॥ 723

തസ്യാത്മപരദേഹേഷു സതോപ്യേകമയം ഹി യത്।
വിജ്ഞാനം പരമാർഥോസൗ ദ്വൈതിനോതഥ്യദർശിനഃ ॥ **31** ॥ 724

വേണുരന്ധ്രപ്രഭേദേന ഭേദഃ ഷഡ്ജാദിസംജ്ഞിതഃ।
അഭേദവ്യാപിനോ വായോസ്തഥാസ്യ പരമാത്മനഃ ॥ **32** ॥ 725

ഏകസ്വരൂപഭേദശ്ച ബാഹ്യകർമപ്രവൃത്തിജഃ।
ദേവാദിഭേദോപധ്വസ്തേ നാസ്ത്യേവാവരണേ ഹി സഃ ॥ **33** ॥ 726

॥ ഇതി ശ്രീവിഷ്ണുപുരാണേ ദ്വിതീയേംശേ ചതുർദശോധ്യായഃ ॥

ശ്രീഃ

ശ്രീമതേ രാമാനുജായ നമഃ

ശ്രീമതേ നിഗമാന്തമഹാദേശികായ നമഃ

॥ ദ്വിതീയേംശേ പഞ്ചദശോധ്യായഃ ॥

ശ്രീപരാശര ഉവാച

ഇത്യുക്തേ മൗനിനം ഭൂയശ്ചിന്തയാനം മഹീപതിം ।
പ്രത്യുവാചാഥ വിപ്രോസാവദ്വൈതാന്തർഗതാം കഥാം ॥ **1** ॥ 727

ബ്രാഹ്മണ ഉവാച

ശ്രൂയതാം നൃപശാർദൂല യദ്ഗീതമൃഭുണാ പുരാ ।
അവബോധം ജനയതാ നിദാഘസ്യ മഹാത്മനഃ ॥ **2** ॥ 728

ഋഭുർനാമാഭവത്പുത്രോ ബ്രഹ്മണഃ പരമേഷ്ഠിനഃ ।
വിജ്ഞാതതത്ത്വസദ്ഭാവോ നിസർഗാദേവ ഭൂപതേ ॥ **3** ॥ 729

തസ്യ ശിഷ്യോ നിദാഘോഭൂത്പുലസ്ത്യതനയഃ പുരാ ।
പ്രാദാദശേഷവിജ്ഞാനം സ തസ്മൈ പരയാ മുദാ ॥ **4** ॥ 730

അവാപ്തജ്ഞാനതന്ത്രസ്യ ന തസ്യാദ്വൈതവാസനാ ।
സ ഋഭുസ്തർകയാമാസ നിദാഘസ്യ നരേശ്വര ॥ **5** ॥ 731

ദേവികായാസ്തടേ വീരനഗരം നാമ വൈ പുരം ।
സമൃദ്ധമതിരമ്യം ച പുലസ്ത്യേന നിവേശിതം ॥ **6** ॥ 732

രമ്യോപവനപർയന്തേ സ തസ്മിൻപാർഥിവോത്തമ ।
നിദാഘോ നാമ യോഗജ്ഞ ഋഭുശിഷ്യോവസത്പുരാ ॥ **7** ॥ 733

ദിവ്യേ വർഷസഹസ്ത്രേ തു സമതീതേസ്യ തത്പുരം ।
ജഗാമ സ ഋഭുഃ ശിഷ്യം നിദാഘമവലോകകഃ ॥ **8** ॥ 734

സ തസ്യ വൈശ്വദേവാന്തേ ദ്വാരാലോകനഗോചരേ।
സ്ഥിതസ്തേന ഗൃഹീതാർഘ്യോ നിജവേശ്മ പ്രവേശിതഃ ॥ **9** ॥ 735

പ്രക്ഷാലിതാംഘ്രിപാണിം ച കൃതാസനപരിഗ്രഹം।
ഉവാച സ ദ്വിജശ്രേഷ്ഠോ ഭുജ്യതാമിതി സാദരം ॥ **10** ॥ 736

ഋഭുരുവാച

ഭോ വിപ്രവർയ ഭോക്തവ്യം യദന്നം ഭവതോ ഗൃഹേ।
തത്കഥ്യതാം കദന്നേഷു ന പ്രീതിഃ സതതം മമ ॥ **11** ॥ 737

നിദാഘ ഉവാച

സക്തുയാവകവാട്യാനാമപൂപാനാം ച മേ ഗൃഹേ।
യദ്രോചതേ ദ്വിജശ്രേഷ്ഠ തത്ത്വം ഭുങ്ക്ഷ്വ യഥേച്ഛയാ ॥ **12** ॥ 738

ഋഭുരുവാച

കദന്നാനി ദ്വിജൈതാനി മൃഷ്ടമന്നം പ്രയച്ഛ മേ।
സംയാവപായസാദീനി ദ്രപ്സഫാണിതവന്തി ച ॥ **13** ॥ 739

നിദാഘ ഉവാച

ഹേ ഹേ ശാലിനി മദ്ഗേഹേ യത്കിഞ്ചിദതിശോഭനം।
ഭക്ഷ്യോപസാധനം മൃഷ്ടം തേനാസ്യാന്നം പ്രസാധയ ॥ **14** ॥ 740

ബ്രാഹ്മണ ഉവാച

ഇത്യുക്താ തേന സാ പത്നീ മൃഷ്ടമന്നം ദ്വിജസ്യ യത്।
പ്രസാധിതവതീ തദ്വൈ ഭർതുർവചനഗൗരവാത് ॥ **15** ॥ 741

തം ഭുക്തവന്തമിച്ഛാതോ മൃഷ്ടമന്നം മഹാമുനിം।
നിദാഘഃ പ്രാഹ ഭൂപാല പ്രശ്രയാവനതഃ സ്ഥിതഃ ॥ **16** ॥ 742

നിദാഘ ഉവാച

അപി തേ പരമാ തൃപ്തിരുത്പന്നാ തുഷ്ടിരേവ ച ।
അപി തേ മാനസം സ്വസ്ഥമാഹാരേണ കൃതം ദ്വിജ ॥ **17** ॥ 743

ക്വ നിവാസോ ഭവാൻവിപ്ര ക്വ ച ഗന്തും സമുദ്യതഃ ।
ആഗമ്യതേ ച ഭവതാ യതസ്തച്ച ദ്വിജോച്യതാം ॥ **18** ॥ 744

ഋഭുരുവാച

ക്ഷുദ്യസ്യ തസ്യ ഭുക്തേഽന്നേ തൃപ്തിർബ്രാഹ്മണ ജായതേ ।
ന മേ ക്ഷുന്നാഭവത്തൃപ്തിഃ കസ്മാൻമാം പരിപൃച്ഛസി ॥ **19** ॥ 745

വഹ്നിനാ പാർഥിവേ ധാതൗ ക്ഷപിതേ ക്ഷുത്സമുദ്ഭവഃ ।
ഭവത്യംഭസി ച ക്ഷീണേ നൃണാം തൃഡപി ജായതേ ॥ **20** ॥ 746

ക്ഷുത്തൃഷ്ണേ ദേഹധർമാഖ്യേ ന മമൈതേ യതോ ദ്വിജ ।
തതഃ ക്ഷുത്സംഭവാഭാവാത്തൃപ്തിരസ്ത്യേവ മേ സദാ ॥ **21** ॥ 747

മനസഃ സ്വസ്ഥതാ തുഷ്ടിശ്ചിത്തധർമാവിമൗ ദ്വിജ ।
ചേതസോ യസ്യ തത്പൃച്ഛ പുമാനേഭിർന യുജ്യതേ ॥ **22** ॥ 748

ക്വ നിവാസസ്തവേത്യുക്തം ക്വ ഗന്താസി ച യത്ത്വയാ ।
കുതശ്ചാഗമ്യതേ തത്ര ത്രിതയേഽപി നിബോധ മേ ॥ **23** ॥ 749

പുമാൻസർവഗതോ വ്യാപീ ആകാശവദയം യതഃ ।
കുതഃ കുത്ര ക്വ ഗന്താസീത്യേതദപ്യർഥവത്കഥം ॥ **24** ॥ 750

സോഽഹം ഗന്താ ന ചാഗന്താ നൈകദേശനികേതനഃ ।
ത്വം ചാൻയേ ച ന ച ത്വം ച നാൻയേ നൈവാഹമപ്യഹം ॥ **25** ॥ 751

മൃഷ്ടം ന മൃഷ്ടമപ്യേഷാ ജിജ്ഞാസാ മേ കൃതാ തവ ।
കിം വക്ഷ്യസീതി തത്രാപി ശ്രൂയതാം ദ്വിജസത്തമ ॥ **26** ॥ 752

കിമസ്വാദ്വഥ വാ മൃഷ്ടം ഭുഞ്ജതോഽസ്തി ദ്വിജോത്തമ।
മൃഷ്ടമേവ യദാമൃഷ്ടം തദേവോദ്വേഗകാരകം. ॥ **27** ॥ 753

അമൃഷ്ടം ജായതേ മൃഷ്ടം മൃഷ്ടാദുദ്വിജതേ ജനഃ।
ആദിമധ്യാവസാനേഷു കിമന്നം രുചികാരകം ॥ **28** ॥ 754

മൃൺമയം ഹി ഗൃഹം യദ്വൻമൃദാ ലിപ്തം സ്ഥിരം ഭവേത്।
പാർഥിവോഽയം തഥാ ദേഹഃ പാർഥിവൈഃ പരമാണുഭിഃ ॥ **29** ॥ 755

യവഗോധൂമമുദ്ഗാദി ഘൃതം തൈലം പയോ ദധി।
ഗുഡം ഫലാദീനി തഥാ പാർഥിവാഃ പരമാണവഃ ॥ **30** ॥ 756

തദേതദ്ഭവതാ ജ്ഞാത്വാ മൃഷ്ടാമൃഷ്ടവിചാരി യത്।
തൻമനസ്സുമതാലംബി കാർയം സാമ്യം ഹി മുക്തയേ ॥ **31** ॥ 757

ബ്രാഹ്മണ ഉവാച

ഇത്യാകർണ്യ വചസ്തസ്യ പരമാർഥാശ്രിതം നൃപ।
പ്രണിപത്യ മഹാഭാഗോ നിദാഘോ വാക്യമബ്രവീത് ॥ **32** ॥ 758

പ്രസീദ മദ്ധിതാർഥായ കഥ്യതാം യത്ത്വമാഗതഃ।
നഷ്ടോ മോഹസ്തവാകർണ്യ വചാംസ്യേതാനി മേ ദ്വിജ ॥ **33** ॥ 759

ഋഭുരുവാച

ഋഭുരസ്മി തവാചാർയഃ പ്രജ്ഞാദാനായ തേ ദ്വിജ।
ഇഹാഗതോഽഹം യാസ്യാമി പരമാർഥസ്തവോദിതഃ ॥ **34** ॥ 760

ഏവമേകമിദം വിദ്ധി ന ഭേദി സകലം ജഗത്।
വാസുദേവാഭിധേയസ്യ സ്വരൂപം പരമാത്മനഃ ॥ **35** ॥ 761

ബ്രാഹ്മണ ഉവാച

തഥേത്യുക്ത്വാ നിദാഘേന പ്രണിപാതപുരഃസരം ।
പൂജിതഃ പരയാ ഭക്ത്യാ ഇച്ഛാതഃ പ്രയയാവൃഭുഃ ॥ **36** ॥ 762

॥ ഇതി ശ്രീവിഷ്ണുപുരാണേ ദ്വിതീയേംശേ പഞ്ചദശോഽധ്യായഃ ॥

ശ്രീഃ

ശ്രീമതേ രാമാനുജായ നമഃ

ശ്രീമതേ നിഗമാന്തമഹാദേശികായ നമഃ

॥ ദ്വിതീയേംഽശേ ഷോഡശോഽധ്യായഃ ॥

ബ്രാഹ്മണ ഉവാച

ഋഭുർവർഷസഹസ്ത്രേ തു സമതീതേ നരേശ്വര।
നിദാഘജ്ഞാനദാനായ തദേവ നഗരം യയൗ ॥ **1** ॥ 763

നഗരസ്യ ബഹിഃ സോഽഥ നിദാഘം ദദൃശേ മുനിഃ।
മഹാബലപരീവാരേ പുരം വിശതി പാർഥിവേ ॥ **2** ॥ 764

ദൂരേ സ്ഥിതം മഹാഭാഗം ജനസമ്മർദവർജകം।
ക്ഷുത്ക്ഷാമകംഠമായാന്തമരൺയാത്സസമിത്കുശം ॥ **3** ॥ 765

ദൃഷ്ട്വാ നിദാഘം സ ഋഭുരുപഗമ്യാഭിവാദ്യ ച।
ഉവാച കസ്മാദേകാന്തേ സ്ഥീയതേ ഭവതാ ദ്വിജ ॥ **4** ॥ 766

നിദാഘ ഉവാച

ഭോ വിപ്ര ജനസമ്മർദോ മഹാനേഷ നരേശ്വരഃ।
പ്രവിവിക്ഷുഃ പുരം രമ്യം തേനാത്ര സ്ഥീയതേ മയാ ॥ **5** ॥ 767

ഋഭുരുവാച

നരാധിപോഽത്ര കതമഃ കതമശ്ചേതരോ ജനഃ।
കഥ്യതാം മേ ദ്വിജശ്രേഷ്ഠ ത്വമഭിജ്ഞോ മതോ മമ ॥ **6** ॥ 768

നിദാഘ ഉവാച

യോഽയം ഗജേന്ദ്രമുൻമത്തമദ്രിശൃംഗസമുച്ഛ്രിതം।
അധിരൂഢോ നരേന്ദ്രോഽയം പരിലോകസ്തഥേതരഃ ॥ **7** ॥ 769

ഋഭുരുവാച

ഏതൗ ഹി ഗജരാജാനൗ യുഗപദ്ദർശിതൗ മമ ।
ഭവതാ ന വിശേഷേണ പൃഥക്ചിഹ്നോപലക്ഷണൗ ॥ **8** ॥ 770

തത്കഥ്യതാം മഹാഭാഗ വിശേഷോ ഭവതാനയോഃ ।
ജ്ഞാതുമിച്ഛാമ്യഹം കോഽത്ര ഗജഃ കോ വാ നരാധിപഃ ॥ **9** ॥ 771

നിദാഘ ഉവാച

ഗജോ യോഽയമധോ ബ്രഹ്മന്നുപർയസ്യൈഷ ഭൂപതിഃ ।
വാഹ്യവാഹകസംബന്ധം കോ ന ജാനാതി വൈ ദ്വിജ ॥ **10** ॥ 772

ഋഭുരുവാച

ജാനാമ്യഹം യഥാ ബ്രഹ്മംസ്തഥാ മാമവബോധയ ।
അധഃ ശബ്ദനിഗദ്യം ഹി കിം ചോർധ്വമഭിധീയതേ ॥ **11** ॥ 773

ബ്രാഹ്മണ ഉവാച

ഇത്യുക്തഃ സഹസാരുഹ്യ നിദാഘഃ പ്രാഹ തമൃഭും ।
ശ്രൂയതാം കഥയാമ്യേഷ യൻമാം ത്വം പരിപൃച്ഛസി ॥ **12** ॥ 774

ഉപർയഹം യഥാ രാജാ ത്വമധഃ കുഞ്ജരോ യഥാ ।
അവബോധായ തേ ബ്രഹ്മന്ദൃഷ്ടാന്തോ ദർശിതോ മയാ ॥ **13** ॥ 775

ഋഭുരുവാച

ത്വം രാജേവ ദ്വിജശ്രേഷ്ഠ സ്ഥിതോഽഹം ഗജവദ്യദി ।
തദേതത്ത്വം സമാചക്ഷ്വ കതമസ്ത്വമഹം തഥാ ॥ **14** ॥ 776

ബ്രാഹ്മണ ഉവാച

ഇത്യുക്തഃ സത്വരം തസ്യ പ്രഗൃഹ്യ ചരണാവുഭൗ ।
നിദാഘസ്ത്വാഹ ഭഗവാനാചാർയസ്ത്വമൃഭുർഭുവം ॥ **15** ॥ 777

നാൻയസ്യാദ്വൈതസംസ്കാരസംസ്കൃതം മാനസം തഥാ।
യഥാചാർയസ്യ തേന ത്വാം മൻയേ പ്രാപ്തമഹം ഗുരും ॥ **16** ॥ 778

ഋഭുരുവാച

തവോപദേശദാനായ പൂർവശുശ്രൂഷണാദൃതഃ।
ഗുരുസ്നേഹാദൃഭുർനാമ നിദാഘ സമുപാഗതഃ ॥ **17** ॥ 779

തദേതദുപദിഷ്ടം തേ സങ്ക്ഷേപേണ മഹാമതേ।
പരമാർഥസാരഭൂതം യത്തദദ്വൈതമശേഷതഃ ॥ **18** ॥ 780

ബ്രാഹ്മണ ഉവാച

ഏവമുക്ത്വാ യയൗ വിദ്വാന്നിദാഘം സ ഋഭുർഗുരുഃ।
നിദാഘോഽപ്യുപദേശേന തേനാദ്വൈതപരോഽഭവത് ॥ **19** ॥ 781

സർവഭൂതാൻയഭേദേന ദദൃശേ സ തദാത്മനഃ।
യഥാ ബ്രഹ്മപരോ മുക്തിമവാപ പരമാം ദ്വിജഃ ॥ **20** ॥ 782

തഥാ ത്വമപി ധർമജ്ഞ തുൽയാത്മരിപുബാന്ധവഃ।
ഭവ സർവഗതം ജാനന്നാത്മാനമവനീപതേ ॥ **21** ॥ 783

സിതനീലാദിഭേദേന യഥൈകം ദൃശ്യതേ നഭഃ।
ഭ്രാന്തിദൃഷ്ടിഭിരാത്മാപി തഥൈകഃ സൻപൃഥക്പൃഥക് ॥ **22** ॥ 784

ഏകഃ സമസ്തം യദിഹാസ്തി കിഞ്ചി -
ത്തദച്യുതോ നാസ്തി പരം തതോഽൻയത്।
സോഽഹം സ ച ത്വം സ ച സർവമേത -
ദാത്മസ്വരൂപം ത്യജ ഭേദമോഹം ॥ **23** ॥ 785

ശ്രീപരാശര ഉവാച

ഇതീരിതസ്തേന സ രാജവർയ -
സ്തത്യാജ ഭേദം പരമാർഥദൃഷ്ടിഃ।
സ ചാപി ജാതിസ്മരണാപ്തബോധ -
സ്തത്രൈവ ജൻമൻയപവർഗമാപ ॥ **24** ॥ 786

ഇതി ഭരതനരേന്ദ്രസാരവൃത്തം
കഥയതി യശ്ച ശൃണോതി ഭക്തിയുക്തഃ।
സ വിമലമതിരേതി നാത്മമോഹം
ഭവതി ച സംസരണേഷു മുക്തിയോഗ്യഃ ॥ **25** ॥ 787

॥ ഇതി ശ്രീവിഷ്ണുപുരാണേ ദ്വിതീയേംശേ ഷോഡശോഽധ്യായഃ ॥